ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ 7

Bu Nice Okumaktır

Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer

Merhaba…

Üsküdar dergisi bir güzel sayı ile tekrar elinizde. Yola çıkışımızdan bu yana şükür ki, her sayıda biraz daha zenginleşip güzelleşti. Bu zenginliğin bereketlenmesi, bu güzelliğin kalıcı olması duamızdır.

Bu uğurda atılmış bir adım olarak, derginin bugüne kadarki sayılarına elektronik ortamda da Academia (https://independent.academia.edu/UskudarDergisi) adresinden ulaşılabileceğini bildirmekten memnuniyet duyuyoruz.

Bu sayı da artık mutad hale getirdiğimiz bir kültürel mekân gezisi ile başlıyor. Üsküdar yârânından bir ekip bu sefer Validebağ korusunu ve içindeki tarihî kültürel mekânları gezdi, gördü. Bu gezinin izlenimleri ve edinimleri Yunus Uğur ve Cemaleddin Şahin'in yazılarında yansıdı.

Bu sayının iki ağırlık merkezi oluştu: Birincisi okuma ve kitap kültürü, ikincisi ise şehir ve kimlik. İkisi de bugünün toplumunda ne zamandan beri birer kanayan yaraya dönüşmüş durumda. Büyük bir çözülme, bozulma, savrulma her iki alanda da karşımıza dikiliyor. Üzerine ne kadar söz söylense tükenmeyecek iki "mesele"… Bu iki meselenin özü ve özeti, aslında aynı odağa bağlanabilir, aynı sebebe indirgenebilir: Derleyici, bir arada tutucu bir medeniyet ekseninden, toplumsal hayatımızı bir arada tutan "zamk"tan mahrumiyet… Çözülmüş, dağı(tıl)mış bir medeniyetin çocukları olmanın kefareti… "İpi kopan tesbihim dağılmış tane tane…"

Bu bağlamda bir grup yazımız okuma kültürü, okumanın bugün kaybettiğimiz anlamı, daha doğrusu bugün edindiği yeni anlam(sızlık) üzerine… Bu dosya, tam da Millet Kıraathanelerinin, Üsküdar'da Nevmekân Sahil'in ikinci "nev" mekânının açılış tarihlerine tevafuk etmesiyle daha da anlam yükleniyor kanaatindeyiz.

Şehir, şehrin kimliği, bozulan şehir dokusu, modern kentin anlamı gibi konular bir medeniyet ve perspektifinden sürekli ilgi yelpazemizde olması gereken konuların başında gelmeli. Adı Üsküdar olan bir dergi için bu elzemdir. Biz de öyle yaptık. Bir grup yazımızı da bu konu çerevesinde çattık. Bunların dışında farklı konulara değinen münferit yazılarla da dergi zenginlik kazandı.

Geçtiğimiz günlerde Üsküdar güzel başlangıçlara, açılımlara, oluşumlara da ev sahipliği yaptı. Nevmekân Bağlarbaşı'nın Nevmekân Sahil'le çoğalışı sevindirici idi. Biz de buna sevindik. Nakkaştepe'de Millet Bahçesi'nin çalışmaları güzel ve ferahlatıcı idi. Bu ferahlığı biz de dergimizde çoğaltmayı istedik. Üsküdar Sempozyumu'nun onuncusu 19-21 Ekim 2018 tarihinde gerçekleşti. Bir tarihi ilçede o ilçenin tarihi ve kültürüne dair böyle onuncusu idrâk edilen nitelikli bilimsel bir etkinlik artık bir kültürel fenomen olarak kabul edilmelidir dedik, bu sempozyumun haberine de sayfalarımızda yer verdik.

Yahya Kemal, "Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer" diyordu. O semt olsa olsa Üsküdar'dır diyoruz. İstanbul'un en güzel semti Üsküdar güzellikler üretiyor. Üsküdar dergisi de…

ÜSKÜDAR

ADINA SAHİBİ
Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU
Erhan Afyoncu
M. Fatih Andı
Beşir Ayvazoğlu
Ahmet Emre Bilgili
Özkul Eren
Mustafa S. Küçükaşcı
İskender Pala
Yunus Uğur
Coşkun Yılmaz

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
M. Fatih Andı - Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Saadet Gül
(Üsküdar Belediyesi Kültür İşleri Müdürü)

GRAFİK TASARIM
Özkul Eren

FOTOĞRAF
Alidost Ertuğrul
İsmail Küçük
Esat Coşkun
Üsküdar Belediyesi Arşivi
SMEY Arşivi

GRAFİK UYGULAMA
SMEY
Yasin Ilıcalı

BASKI ve RENK AYRIMI
Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu Organize San. Bölgesi 1. Cad. No: 16
Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 • Faks: 0216 365 99 07-08
Bilnet Sertifika No: 31345
www.bilnet.net.tr

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

İLETİŞİM
Üsküdar Belediyesi
Kültür İşleri Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

"Dergide yayınlanan yazılara şu linkten ulaşabilirsiniz:
https://independent.academia.edu/UskudarDergisi"

İçindekiler

22
M. Fatih Andı
Okumanın Unutulan Ontolojisi

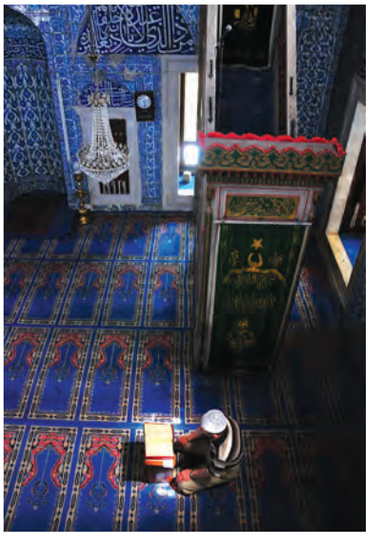

26
İskender Pala
Kitaba mersiye

73
Bedia Koçakoğlu
Okumanın anlamları: yaratıcıyla karşılaşmak ve şam

4 **Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer**
Yunus Uğur

14 **Validebağı Korusu: İsmiyle müsemma bir mekân**
Cemalettin Şahin

33 **Bu nice okumaktır**
Şaban Sağlık

41 **Okumanın halleri**
Mehmet Narlı

45 **Biz mi okumayı yüceltelim okumak mı bizi yüceltsin**
Dursun Ali Tökel

51 **Metnin yitimi karşısında okumanın yitimi**
Atiye Gülfer Gündoğdu

57 **Zemin kaygan**
İbrahim Tökel

60 **Üsküdar'da Kültür Seferberliği Nevmekan Sahil**
Hasan Yapıcı

80 M. Cüneyt Kaya

İslam Düşünce Klasikleri Niçin Rağbet Görüyor?

148 Mustafa S. Küçükaşcı

Uluslararası 10. Üsküdar Sempozyumu

66 **Tarih okumak, tarihi okumak: Tarih'i okuma şekillerine dair tespitler**
Ahmed Fatih Andı

77 **Görsel Okumaya Dair**
Ertan Örgen

84 **Asosyal bilgiler**
Hüseyin Akın

86 **Ân ile sonsuz arasında: Zamanı aşan bir model olarak Hz. Peygamber'in sanata vuran ışığı**
Yılmaz Daşcıoğlu

90 **Şehir mektebi**
Ahmet Emre Bilgili

95 **Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak**
Ebru Burcu Yılmaz

104 **Üniversite kütüphaneleri**
Ayhan Kaygusuz

110 **Turgut Cansever'in davet ettiği "bütüncül / tevhîdi" düşünce ne idi?**
Sıdıka Bebekoğlu

115 **Şehirlerimiz ne kadar "akıllı"?**
Hicran Hamza Çelikyay

121 **Sürdürülebilir Kent için Ekolojik Yaklaşım ve Peyzaj**
Muhammed Ali Başaran

127 **Bodrum katlarından belli olur bir toplum**
Sevda Dursun

134 **İstanbul'un anlamı**
Dursun Ali Tökel

142 **Endüstri mirası yapılarının yeniden değerlendirilmesinde yaklaşımlar ve Türkiye'de üniversite kampüsleri**
C. Sanem Ersine Masatlıoğlu

Yunus Uğur

Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer

"Bezmialem Valide Sultan sadece imparatorluğun muhtelif köşelerinden meyve ağaçları getirip bu bağa dikmekle yetinmedi. Aynı zamanda yabancı ülkelerden fidanlar getirtti. Daha önce farklı ülkelerden getirilip saray bahçelerinde olan meyve ağaçlarını burada topladı. Daha da ileri gidip muhtelif aşılama yöntemleriyle yeni cins meyve ağaçları ortaya çıkmasını sağladı. Bu bağda armuttan incire, elmadan vişneye kadar çok sayıda meyveden bir tane, iki tane değil onlarca çeşit ağaç bulunuyordu. Ne var ki Validebağı'nda yetiştirilen meyvelerden mühim bir kısmının hem kendisi, hem tatları, hem de isimleri unutuldu."

Yukarıdaki alıntı ne masalsı bir yere, ne özel şartlarda korunan bir müzeye, ne de tarih öncesinde bir zaman dilimine dair. 150-200 yıllık tarihe sahip, İstanbul'dan, Üsküdar'dan bir yere hatta bugün de var olmaya devam eden bir mekâna ait: Validebağı, nam-ı diğer Validebağ Korusu.

***

Şehirleşme oranlarının düşük (yaklaşık % 5-10) ve tabiat koşullarının egemen olduğu dönemlerde gündemi meşgul etmeyen bazı meseleler Sanayi Devrimi sonrasında ve özellikle de son 100-150 yılda artarak devam eden yoğun şehirleşme ile gündemimize giriverdi: Şehirdeki yeşil alanlar, boşluklar, yol, bina yoğunlukları ve planlama. Özellikle de planlama, yeşil alan ve boşluklar ilişkisi. Nüfusun yoğun, dikey mimarinin yani yüksek binaların çok olduğu şehirlerde yetişkinlerin ve çocukların nefes alacağı, çalışma anında ve dışında tabiat ile hemhal olabilecekleri, buluşma ve kriz anında toplanma yeri olarak kullanılacak yerler doğal süreçlerin ötesinde planlamanın önemli bir parçası haline geldi. Başka bir ifadeyle, şehirlerde tabii olarak var olan, yerleşim barındırmayan alanlar yol ve binalarla doldurulurken sadece yapılı çevre değil boşluklar da planlamanın bir parçası

Yukardaki alıntı ne masalsı bir yere, ne özel şartlarda korunan bir müzeye, ne de tarih öncesinde bir zaman dilimine dair. 150-200 yıllık tarihe sahip, İstanbul'dan, Üsküdar'dan ve bugün de varolmaya devam eden bir yere ait: Validebağı nam-ı diğer Validebağ Korusu.

Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer

oldu. Boşluklar, bina ve yolların ihtiyacına göre bazen park, bazen oyun alanı, bazen meydan, bazen mezarlık ve bazen de kaldırım oldular. Tabii olarak şehirlerin içerisinde kalan büyük yeşil bölgeler ise esas olarak yerleşime açılmasa da bahsi geçen ihtiyaçlar çerçevesinde planlamaların bir parçası olmaktan kurtulamadı. İşlev odaklı peyzaj planlamasına dahil oldular. Bu peyzajlı yeşil alanların ötesinde nüfus yoğunluğuyla birlikte bina ve diğer yerleşim ihtiyaçları artıkça şehirlerdeki boş ve yeşil alanlar zaten giderek azaldı. Ta ki insanlar bu yerlere olan ihtiyacını tekrar önceleyene, taleplerini yüksek sesle dile getirene kadar.

Küresel olan bu eğilime sonradan katılan İstanbul'da durum nedir diye merak edilirse, 1950'lerden başlayarak günümüze kadar gelen şehir hava fotoğraflarını incelemek yeterlidir. Şehirdeki boş ve yeşil alanların zaman içerisinde gösterdiği değişim açıkça fark edilecektir. İstanbul başta olmak üzere, Türkiye'nin çoğu büyük şehrinde bahçeli konut oranının azaldığı, bina gereksinimleri dolayısıyla boş ve yeşil alanlardan sürekli fedakarlık edilmiştir. İhtiyaca binaen belediyelerce üretilmekte olan irili ufaklı yeşil alanların dikey mimari ile ortaya çıkan nüfus yoğunluğuna yetmediği de zaman içerisinde anlaşılmıştır. Böyle bir süreçte insanların daha fazla yeşil ve boş alanı ihtiyaç olarak dile getirdiği yöneticilerin de "millet bahçeleri" fikri ile buna karşılık verdiği bir aşamaya nihayet gelindi. Bu ihtiyaç ve talebin ifade edilmesinin başlı başına kıymetli olduğu bu noktada ifade edilmelidir.

Diğer taraftan bu gündelik ihtiyaç, sürecin bir yönü. Başka bir yönü ise tarihi, kültürel ya da doğal miras tarafı. Yine İstanbul'dan örnek vermek gerekirse, şehirde yeşil alanlar çerçevesinde tabii ve tarihi bir kültürel miras da var. Gündelik ihtiyacın ötesinde korunması ve sonraki nesillere aktarılması gereken bir miras söz konusu. Hemen akla gelen Yıldız, Emirgan, Gülhane, Fethi Paşa, Cemile Sultan, Beykoz, Çamlıca, Validebağı koru ve bahçeleri bunlardan bazıları. Bu alanlar, ormanlar bir tarafa bırakılırsa, içerisinde barındırdığı ağaç türleri, yapılar, yollar, topografik özellikler ve insan hikayeleri ile kültürel mirasın bir parçası. Zira kimisi 150 yıl kimisi daha eski zamanlarda meydana getirilip ihya ve imar edilmiş, tarihi olaylara zemin olmuş yerler. Dolayısıyla tarihî herhangi bir yapının detaylarına gösterilen özeni hak eden, üzerinde titizlenilmesi gereken alanlar. Birkaç yüz yıl önce bu alanlara dikilmiş bir ağaç ve çiçek ya da ürünü alınmış meyve türlerini olabildiğince muhafaza etmek, bunları ihya etmek kültürel mirasın bir gereği olarak düşünülmeli. Boş bir yerde, gündelik ihtiyaçları karşılayacak bir yeşil alan oluşturur gibi bir muamele bu gibi mekânlarda yapılmamalı. Ez cümle, yukarıda bazıları sayılan yeşil alanlara yolu düşen kişilerin bu mekânlarla hemhal oluşu tek yönlü olmamalıdır. Kişi, bir taraftan doğa ile buluşurken diğer taraftan birkaç yüzyıllık tarihî-kültürel mirası deneyimlemeli; tarihin ve bu büyük hafızasının bir parçası olarak kendisini hissetmelidir.

***

Bu süreç, talep ve öneriler sürerken biz de bu konuları konuşmak ve böyle bir alan ile hemhal olmak üzere seyr ü seferimizi Validebağ korusuna yapalım dedik. İskender Pala, Beşir Ayvazoğlu, Coşkun Yılmaz, Tufan Buzpınar, Cemalettin Şahin, Halil İbrahim Düzenli, Alim Arlı, Celalettin Çelik ve Alidost Ertuğrul'un katıldığı gezimizin ev sahipliğini ise Adile Sultan Kasrı Öğretmenevi müdürü M. Şenol Erdoğan yaptı.

Buluşma yeri olarak koru içerisindeki çay ocağı belirlenmişti ki çayı, kahvesi, büfesi ve ağaçlar altındaki oturma alanları ile sohbete başlamanın tam yeriydi. Arif Kolay ve Şefik Memiş'in hazırladığı Adile Sultan Kasrı: Osmanlıdan Günümüze Validebağı kitabının sayfalarını çevirip Validebağı'nın ve Çamlıca semtinin tarihine yelken açtık. III. Selim zamanında yani 1780'lerde dikkatleri üzerine çeken Çamlıca ve etrafı, özellikle 1800'lü yıllarda görkemli ve zengin yerleşime ve hatıralara şahit olmuştur. Melek Mehmet Paşazade Salih Bey, Mihrişah Valide Sultan, Gümrükçü Osman Paşa gibi namlara sahip köşkler, içlerinde ve etraflarında barındırdıkları bağlarla birlikte bu bölgeyi adeta sayfiye ve dinlenme alanına dönüştürmüştür. Padişahlar, hanım sultanlar ve zamanın ileri gelenleri bu bölgede vakit geçirmişlerdir. II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz hem hastalık zamanlarında şifa bulmak hem de av ve gezi yapmak için buralara sık sık gelmişlerdir. Zamanla yerleşen sayısı artıp da bölge yoğunlaşınca, 1864 yılında bugünkü Çamlıca yolu açılmıştır. Bedi N. Şehsuvaroğlu'nun araştırmasına göre Altunizade civarındaki Refia Sultan Sarayı, Behiç Bey, Esvapçı Saffet Bey, Kadri Efendi, Raf Paşa, Kamanto, Cemil Paşa ve Galip Bey Sermet Efendi köşkleri bu dönemin meşhurları arasındadır. Validebağı'nın hikayesi ise işte bu dönemlerde, Sultan Abdülmecid tarafından buraların annesi, Bezmialem Valide Sultan'a (1803-1853) hediye edilmesi ile başlar.

Daha önce Mihrişah Valide Sultan Sarayı'nın bağı olan bu yer Bezmialem Valide Sultan'ın himayesine geçmiş, köşk ve bağ olarak yeni bir biçim kazanmıştır. Bezmialem Valide Sultan döneminde tam anlamıyla bir meyve bağına dönüştürülen alan Validebağı adını da buradan almıştır. 1853'te Valide Sultan'ın vefatıyla Altunizade İsmail Zühdü Efendi tarafından satın alınan bağa kendisi tarafından dillere destan bir köşk inşa edilmiştir. Bugün Adile Sultan Kasrı'nın olduğu yere yapılan bu köşkün Küçüksu

Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer

Kasrı'na benzediği bilinmektedir. Daha sonra 1861 yılında Sultan Abdülaziz'e geçen bu köşk yıktırılmış, onun yerine günümüze de ulaşan meşhur köşk yaptırılmış ve 1863 yılında II. Mahmud'un kızı meşhur Adile Sultan'a hediye edilmiştir. İsmi de Adile Sultan Kasr-ı Hümayunu olmuştur. Abdülaziz Av Köşkü'nün de bulunduğu bu alan Adile Sultan tarafından vefatına yani 1899 yılına kadar eşi Mehmet Ali Paşa ile yazları -sayfiyye olarak- kullanılmıştır. Sonrasında bir müddet boş kalan köşk 1909 yılında Mehmed Reşad'ın eşi Dürrüalem Kadın'a tahsis edilmiştir. Bağ ise saray tarafından kesintisiz bir şekilde işletilmeye devam edilmiştir. Kasır, I. Dünya savaşında yetimler için Darüleytam olarak kullanılmıştır. 1927 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey burasını veremle savaş çerçevesinde Çocuk Prevantoryumu olarak tesis etmiştir. 1971 yılına kadar bu işlevi gören köşk ve etrafı 1974 yılından itibaren Öğretmenler Hastanesi, Huzurevi gibi çeşitli alanlarda hizmet vermeye başlamıştır. Adile Sultan Kasrı süreç içerisinde bakımsız kaldıysa da köşk ve bağlara asıl müdahale 1980 darbesi sonrasında meydana gelmiştir. 700 dönümlük köşk, yapı ve bağdan oluşan alan bir kararla bugünkü haline yani 354 dönüme düşürülmüştür. Haydarpaşa Lisesi, Validebağı'nın hemen yanıbaşına taşınmış, Marmara Üniversitesi'ne arazi tahsis edilmiştir. Köşk ve çevresi ise sonradan yapılan restorasyon ve tadilatlarla 1991 yılından beri Adile Sultan Öğretmenevi ve Kültür Merkezi olarak hizmet vermektedir.

Validebağı bugün daha çok Adile Sultan Kasrı ile meşhur ise de ismini aldığı Valide Sultan ve bağ kimliği asla unutulmamalıdır. Koray ve Memiş'in ifadesiyle (s. 20), "Bezmialem Valide Sultan sadece imparatorluğun muhtelif köşelerinden meyve ağaçları getirip bu bağa dikmekle yetinmedi. Aynı zamanda yabancı ülkelerden fidanlar da getirtti daha önce farklı ülkelerden getirilip saray bahçelerinde olan meyve ağaçlarını burada topladı. Daha da ileri gidip muhtelif aşılama yöntemleriyle yeni cins meyve ağaçlarının ortaya çıkmasını sağladı. Bu bağda armuttan incire, elmadan vişneye kadar çok sayıda meyveden bir tane, iki tane değil onlarca çeşit ağaç bulunuyordu". Şehsuvaroğlu'ndan aktarmayla, Validebağı'nda 206 armut, 98 elma, 25 ayva, 43 şeftali, 13 vişne, 31 kiraz, 21 kayısı, 9 nar, 11 incir, 11 dut, 15 muşmula, 59 üzüm ve 31 portakal cinsi bulunmaktaydı. Armut cinslerinden bazılarının isimlerini anmak buradaki zenginliği ifade için yeterli olacaktır: Patlıcan armudu, Bıldırcın armudu, Mustabey armudu, Türbe armudu, Hümayun armudu, Preveze armudu, Yazma armudu, Cücük armudu, Kabartmalı armut, Tıntın armudu, Mum armudu, Yusfi armut, Belgrat armudu, Pazar armudu, Kraliçe armudu, Tahiri armut, Gül Fındık Efendi armudu, Bey armudu, Manolaki armudu, Kızlimonu armudu…

Çay bahçesindeki sohbetimiz devam ederken hepimiz bağın bu muhteşem zenginliğinin etkisi altında kaldık. İmparatorluğun ve dünyanın her tarafından getirilen meyve fidanları ile burada adeta bir mevye cenneti, botanik bahçesi oluşturulmuştu ve biz 150 yıl sonra bu mirasın yanıbaşında idik. Validebağı diye meşhur olan bu bahçenin ilk ürünleri saraya gidiyor ve sultanlar tarafından tadılıyordu. Bezmialem Valide Sultan'ın bağı II. Abdulhamid döneminde de Hazine-i Hassa arazisi çerçevesinde bağ olarak kullanılıyor, sarayın meyveleri buradan da tedarik ediliyordu. Böylece, Bezmialem Valide Sultan'ın bağ sevgisi, Adile Sultan'ın sanat ve edebiyat zevki ile donatılmış köşk ve çevresi, zengin bağ ve bahçesi ile tam anlamıyla tarihi ve kültürel bir mirasa dönüşüyordu. Validebağı, Bezmialem Valide Sultan ile müsemma

olmasına rağmen Adile Sultan ile meşhur olmuştur ki sohbetimizin kalan kısmı İskender ve Beşir Hocaların Adile Sultan'a ve döneme dair anlatıları ile zenginleşti. Ta ki ekip tamamlandı ve Validebağı'na seyr ü seferimiz başladı.

Öncelikle çay bahçesinin hemen yanı başındaki Abdülmecid Köşkü'nü ziyaret ettik. 2010 yılında restore edilen köşkün içerisine girip hem zemin katı, hem de asma katı görme ve inceleme şansı bulduk. Ahşap yapı elemanları, süslemeleri ve bahçesi ile önemli bir kültür mirasıdır. Tabii aynı zamanda, Validebağı ve Çamlıca çevresinin, 150 yıl öncesinde zengin bir av mıntıkası olduğunun en önemli şahididir. Daha yakın zamanda ise, Şule Yüksel Şenler'in Huzur Sokağı kitabından Bülent Oran ve Yücel Çakmaklı tarafından 1970 yılında sinemaya uyarlanan Birleşen Yollar filmine ev sahipliği yapmıştır. İzzet Günay'ın canlandırdığı Bilal karakterinin ikamet yeri olarak bu köşk kullanılmış, Türkan Şoray'ın canlandırdığı Feyza karakteri ile Bilal'in buluşma sahneleri Validebağı'nda çekilmiştir.

Buradan güney yönüne doğru ilerledik. Ağaçların nispeten az, doğal çimlerinin fazla ve etrafı yine tabii olarak ağaçlarla çevrelenmiş çayıra ulaştık. Çay ocağının olduğu kısım sürekli eğitim merkezi ve yakın zamanda izci eğitim merkezi olarak kullanıldığından bu çayır, izci kampı yapılan ve çadırların kurulduğu alan olmuş. Aynı zamanda Validebağı'na gelenlerin piknik yaptığı, vakit geçirdiği bir yer olarak işlev görüyor. Özellikle, Validebağı'nın komşusu olan Altunizade- Erzurum Sitesi, Acıbadem, Koşuyolu ve Küçük Çamlıca'da oturan ailelerin yoğun kullanıma sahip. Ayrıca, çeşitli dönemlerde çocuk şenlikleri için kullanılmaktadır. İlk bakışta buradaki armut ve erik gibi meyve ağaçları hemen dikkat çekmektedir.

Biraz daha doğuya doğru ilerlediğimizde tam tekmil toprak bir saha ile karşılaştık

Tarihî ve Tabiî Mirasın Buluştuğu Validebağı'na Seyr ü Sefer

ki; hepimizin zihninde en az otuz yıllık bir geçmişin hatıraları canlandı. Şehrin ortasında çayır ve ağaçlıklarla çevrili bir alanda toprak bir futbol sahası! Metal kaleleri paslanmış, kaleler filesiz, üstü ve kenarları top kaçmasın diye çevrelenmemiş! Yeni nesil İstanbullu çocukların -ve daha da önemlisi ebeveynlerin- burayı nasıl kullandıkları aklımıza takılarak ilerledik. Şunu da atlamayalım ki yürürken kullandığımız yol, nizami olmayan, su akıntıları ile aşınmış, çakıl taşları ve toprakla harmanlanmış girintisi-çıkıntısı bol bir yol. Topuklu ayakkabıların her türlüsünün sorun yaratacağını buraya not edelim! İlk ıslah çalışmasında, yağmur suları akıntıları için doğal giderlerin oluşturulması elzem.

Buradan doğuya yani Erzurum sitesi denilen iskan alanına doğru yokuş aşağı ilerledik. Ayaklarımız yukarıda tasvir ettiğimiz toprak yol ile hemhal olurken, gözlerimiz ise yolun iki kenarını çevreleyen, özellikle dikenlerin ve böğürtlenlerin üstüste binerek oluşturduğu doğal bir peyzaj ile meşgul. Endüstriyel yol kenarı peyzajlarını düşününce şu gördüğümüzün 'güzel' olduğunu, seyre ve hissetmeye daha layık olduğunu düşündük. Aşağıya doğru yokuş bitip tam yukarıya doğru çıkmaya başlayacakken burada bir dere akıntısı olduğunu farkettik. Grubumuzda bulunan coğrafyacı Cemallettin Hoca, bize bu derenin çok eskiden beri varolan kaynağından bahsetti. Islahı gerekli bu derenin bağ için önemli ve bağa güzellik katan bir unsur olduğu aşikar.

Validebağı'nın Doğu yamacına doğru ilerlerken yürüyüş ve koşu yapan insanlarla çokça karşılaştık. Sabah erken vakitte çok daha fazla kişi tarafından buranın yürüyüş ve koşu için kullanıldığını öğrendik ki şehrin ortasında ve böyle doğal bir ortamda bundan daha olağan bir durum beklenemezdi. Doğu yamacından güneye yani Acıbadem tarafına doğru ilerlerken sık sık durmak durumunda kalıyorduk. Bazen bir ağaç, bazen bir çiçek, bazen bir kedi dikkatimizi çekiyor ve üzerinde konuşup fotoğraf çekiyorduk. Bu bölgeler az ağaçlıklı daha çok çayırlık alanlar. Sohbetimizde, köpekler ve bazı başka sebeplerden kaynaklanan güvenlik sorunları zikredildi ama bunlar bize kolayca çözülecek meseleler olarak göründü. Yamaçta biraz daha ilerleyince ister istemez Batı tarafına doğru gözümüz kaydı. Zira korunun en yüksek yerinde idik. Manzara muhteşemdi. Hem Validebağı'nın daha ağaçlıklı bölgesi hem de Haydarpaşa limanı ve Marmara denizi karşımızda idi. Seyre doyum olmaz. Henüz daha vakit vardı ama tam da 'güneşin batışı işte buradan seyredilir' denilecek bir noktada idik. Nitekim yukarıda bahsi geçen Birleşen Yollar filminin meşhur bir buluşma anı güneşin batışı arka plana alınarak burada çekilmişti.

Seyrimize ara verip taşlı-topraklı yola revan olduğumuzda, Validebağı'nın yanı başına yapılmış yenice bir mescide gözümüz takıldı. Validebağ Koru Camii. Küçük bir avlusu, meşrutaları, geleneksel mimari görünümü, ahşap-taş-beton karışımı malzemesi ve geniş ahşap çatı saçakları ile güzel bir mahalle mescidi. Acıbadem girişi de hemen bu noktaya yakın. Yeri gelmişken Validebağı'na şuan pek çok giriş kapısı olduğunu ifade edelim. Sayabildiğimiz kadarıyla Erzurum sitesinden iki, Haydarpaşa Lisesi'nden bir, Acıbadem'den iki, Koşuyolu tarafından bir, Tophanelioğlu'ndan iki giriş bulunmaktadır. Aslına bakılırsa, Validebağı'nın giriş kapıları bile doğal. Bu girişler insanlar kullandıkça zamanla açılmış. Planlı değil. Organik. İnsan eliyle açılmış. Validebağı'nın güneyinde bulunan Acıbadem girişini geçip kuzeybatıya

doğru yokuş aşağı indik. Diğer kısımların aksine buraları ağaç bakımından sık ve çeşitliydi. Koru'da 1999 yılında bir sayım yapılmış ve 3419 ağaç tespit edilmiş. 2006'da yapılan bir sayımda ise 6321 ağaç, ağaççık ve çalı listelenmiş. Meşe, selvi, sedir, mazı, çam, çitlembik, dişbudak, akasya, defne en fazla bulunan ağaç çeşitleri. Yaşları kimisinin 400 yıla uzanıyor. Ayrıca 200 kadar çeşitli meyve, dut, zeytin, ceviz, kestane, ıhlamur, sakız ağacı mevcut. Bakımlı ağaçlar kadar, kurumakta olan hatta kurumuş ağaçlar da gördük. Kurumuş ağaçlardan tehlike barındırmayan birkaçı belki muhafaza edilmeli. Zira olağanüstü doğal bir görüntüye sahipler ki, biz de önünde durup fotoğraf çektirmeden geçemedik.

Şu anda huzurevi olarak kullanılan binaların tarafına geldiğimizde karşılaştığımız insan kalabalığı çok daha arttı. Koşu, yürüyüş ve piknik yapan insanları arkada bırakmıştık. Validebağı'na geldiğinizde kullanabileceğimiz üç otoparktan biri vardı karşımızda ve dolu idi. Adile Sultan Kasrı etrafındaki çay bahçesi ve lokantalara gruplar halinde gelmiş pek çok insan vardı. Çocuklar için de ideal mekan. Doğrusu biz de yorulmuş, Adile Sultan Kasrı'nı ve etraftaki yapıları gezmeden önce bir çayı haketmiştik. Çay, tost ve gözleme derken sohbet yine koyulaşmıştı. Huzurevinde, emekli 30 kadar öğretmen misafir edilmekte imiş. Ayla Ağabegüm, Bekir Baki Aksu gibi öğretmenler de buranın sakinlerindenmiş. Öğretmen Konukevi ise yenilenmiş hali ile 90 yatak kapasiteli 35 odaya sahipmiş. Ayrıca, etrafta hastane olarak kullanılan yapılar da mevcut. Rıfat Ilgaz, Sıdıka Avar, Hilmi Ziya Ülken, Berna Moran, Vedat Günyol, Leyla Tilav, İsmail Hakkı Birler gibi yazar ve devlet adamlarının tedavi gördüğü prevantoryum ve sanatoryumun mirasçısı olan bu sağlık kurumları Validebağı'nın bir parçası olarak işlev görmüşler. Şimdilerde restorasyonda olan ya da restorasyon bekleyen yapılar da yok değil. Buna rağmen,

farklı kafeterya ve tenis kortları ile burası İstanbulluya hizmet vermeye devam ediyor.

Çay arasından sonra kasra doğru geçtik. Adım başı rastladığımız gelin, damat ve fotoğrafçılardan anladık ki Adile Sultan Kasrı ve etrafındaki doğal alanlar düğün ve özel günler için adeta bir fotoğraf stüdyosu işlevine bürünmüş. Rağbet gören bir yer olmuş. Kasrın çift taraflı merdivenlerinden çıkarken bir taraftan daha önce bahsini geçirdiğimiz iki yüz yıllık tarihi serüven diğer taraftan da yakın tarihlerin Hababam Sınıfı zihnimizden geçiyordu. Mahmut öğretmen ve öğrencilerinin bu merdivenlerde bekleşen sahneleri gözümüzün önündeydi. Nitekim binadan içeriye girdiğimizde bizi karşılayan büyük holün ihtişamını konuşmadan Hababam'a ayrılmış sınıfa yani şirin müzeye doğru ilerleyivermiştik. Hababam'ın meşhur karakterleri, sıraları ve görselleri bu müzede. Çoktan sıralara oturup, Hababam'ın karakterlerine birer arkadaş oluvermiştik. Sınıftan çıkıp kasrın zemin, üst ve çatı katına çıktık. Fotoğraf çekimlerinden fırsat buldukça birbirinden farklı büyüklüklerdeki odaları ve salonları dolaştık. Kasır, yüksek ve süslemeli tavanları, ahşap dokusu ile heyecan verici bir mekan. Sonradan eklenen çatı katı ile birlikte farklı işlevler için kullanılabilecek onlarca oda ve salona sahip. Bodrum kat mutfak, zemin kat restoran ve üst katlar çeşitli faaliyetler için vaktiyle kullanılmış, şimdi de kullanılabilmekte. Kasrın mevcut hali, 2005 yılında çatı katı -çelik yapı- ile başlayan sonra alt katlara -ahşap yapı- inen ve 2016'da resmen biten restorasyonla ortaya çıkmış.

Adile Sultan Kasrı'nın üst kat pencerelerinden hem Validebağı'na hem de Marmara Denizi'ne bir kez daha bakarak çıkış kapısına yöneldik. Merdivenlerdeki

grup fotoğrafıyla bir seyr ü seferimizin daha sonuna gelmiş olduk. Darısı sizin başınıza.

Yazımızın başına döner de toparlarsak, Validebağı gibi bir yer, hem doğal hem de tarihî-kültürel miras. Cemalettin Şahin'in elinizdeki sayıdaki yayınlanan yazısında ifade ettiği doğal özellikler ve güzellikler ile bu yazıda vurgulamaya çalıştığımız tarihi doku ve hafıza burayı çok hususiyetli bir yer yapıyor. Günümüze kadar olabildiğince doğal ve organik bir şekilde elimize ulaşan şehrin merkezindeki bu miras, metropol insanı için tabii ve tarihî olanla istisnaî bir karşılaşma imkanı. Öyleyse burada yapılacak bir çalışma uzmanca ve katılıma açık bir ihya ve ta'dil çalışması olmalı.

Tarihi, kültürel ve doğal mirası ile çok yaşa Validebağı…

İmparatorluğun ve dünyanın her tarafından getirilen meyve fidanları ile burada adeta bir mevye cenneti, botanik bahçesi oluşturulmuştu ve biz 150 yıl sonra bu mirasın yanı başında idik. Validebağı diye meşhur olan bu bahçenin ilk ürünleri saraya gidiyor ve sultanlar tarafından tadılıyordu.

Çiğdem, Validebağı Korusu

Cemalettin Şahin

Validebağı Korusu: İsmiyle müsemma bir mekân

Geçmişte Bezmialem Valide Sultan tarafından yurt içi ve dışından getirilen çok çeşitli ağaç ve bitki türünün bulunduğu, adeta bir botanik bahçesi olan Validebağı Korusu, günümüzde doğal olarak yetişmiş ve geçmişte insan eliyle dikilmiş çeşitli türden ağaçlardan oluşan önemli bir koru durumundadır.

Üsküdar'ın tarihi ve doğal önemli korularından biri olan Validebağı Korusu, Altunizade Mahallesi'nde bulunur. Mahallenin güneyinde olan Koru'nun doğusunda Acıbadem, batısında Barbaros mahallesi vardır. Bu iki mahalle idari olarak Üsküdar'a bağlıdır. Güneyinde Kadıköy'e bağlı Koşuyolu Mahallesi bulunan Validebağı Korusu, coğrafi konumu itibariyle adı geçen semtlerin kesişim noktasındadır (Şekil: 1).

Batı sınırını Tophanelioğlu Caddesi'nin tespit ettiği Koru, kuzeyde Haydarpaşa Lisesi, kuzeydoğuda Erzurumlular Sitesi, doğuda Çamlıca Konakları ve güneyden Temel Gündoğdu Parkı'yla Üsküdar Devlet Hastanesi'ne ait binalarıyla çevrilidir (Şekil: 2). Bu sınırlar içinde yaklaşık 355 dönüm büyüklükte bir alandır.

1917'de basılmış bir topoğrafya haritasında, Validebağı Korusu'nda sadece Adile Sultan Köşkü işaretlenmiş olup, arazi bütünüyle boştur. Korunun yakın çevresinde kırsal yerleşim formu hakim olup, çevrede birkaç konut vardır (Şekil 3). 1971 tarihli haritada ise iskan alanları genişlemiş olmakla birlikte, koru çevresi henüz çok yoğun bir yerleşim alanı değildir (Şekil: 4). Ancak bu durum günümüzde bütünüyle değişmiş olup koru sınırlarından itibaren yoğun bir yerleşim alanı başlamaktadır.

Koru arazisi kuzeyde Altunizade'den güneye, Koşuyolu'na doğru hafif eğimlidir. Nitekim kuzeyde yaklaşık 90 m. lerde olan yükselti, güneye doğru azalır ve yaklaşık 50 m. lere kadar iner. Coğrafi konum ve topoğrafik özelliklerinden dolayı Validebağı Korusu görüş açısı oldukça geniş ve güzel bir panoramaya sahiptir. Kuzeye doğru gidildikçe artan yükselti, korunun kuzey ve özellikle de kuzeydoğu kesimlerinde, görüş açısının genişlemesine imkan verir. Bu kesimlerden güneye doğru bakıldığında; Marmara Denizi, Boğaz'ın Marmara çıkışı ve Tarihi Yarımada'yı görmek mümkündür. Koru içinden geçen derenin doğusunda kalan yamaç ve sırtlarda bu manzara daha da belirgindir. Validebağı Korusu, seyir terası olabilecek nitelikte, ender İstanbul manzaralarından birine sahiptir.

Validebağı Korusu'nda arazi, Tophanelioğlu Caddesi'nin üzerinde bulunduğu sırtın doğuya doğru devamı niteliğinde olan düzlük bir alan ile bunun doğusunda fazlaca derin olmayan bir vadinin yamaçlarından oluşur. Daha genel bir ifadeyle, batıda Tophanelioğlu Caddesi ile doğuda Acıbadem Caddesi'nin üzerinden geçtiği sırtlar arasında fazlaca derin olmayan bir vadide bulunur.

Koru dahilinde arazinin genel eğim yönü güneye, Marmara Denizi'ne,

Validebağı Korusu: İsmiyle müsemma bir mekân

Şekil 3: Validebağı Korusu ve Yakın Çevresi 1917

doğru olmakla birlikte, Koru içinden geçen derenin her iki yamacında topoğrafik eğim farklı yönlere doğrudur. Tophanelioğu Caddesi ile dere arasında kalan sahada doğuya, derenin doğusunda ise batıya doğrudur. Derenin doğu tarafında kalan kesimde düzlük arazi daha çok olup, doğu tarafı eğimli bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Koru içindeki tarihi yapılar ve diğer kullanım alanları batı tarafında bulunur. Doğu tarafında herhangi bir yapılaşma yoktur.

Validebağı Korusu'daki tek su kaynağı mevsimlik küçük bir deredir. Büyük ölçekli haritalarda mevcut olmakla birlikte isim verilmemiş olan bu küçük dere, kaynaklarını Kısıklı çevresi ve Küçükçamlıca Tepesi'nin (228 m.) batı yamaçlarından alır. Ancak, 1973 yılında hizmete giren 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'ne bağlı Çevreyolunun yapımı esnasında drenaj şebekesi bozulmuş ve derenin yukarı havzada Kısıklı ve Küçükçamlıca Tepesi batı yamaçlarıyla olan yüzeysel irtibatı kesilmiştir. Haydarpaşa Lisesi'yle Pasinler Sokak arasında bir noktadan Validebağı Korusu'na giren dere, Koruyu kabaca ikiye bölecek şekilde güneye doğru akışına devam ederek, güneyde Temel Gündoğdu Parkı'nda Koru'yu terk eder. Bundan sonra aralarında Seyit Ahmet deresinin de bulunduğu küçük dereler ile birleşir, Koşuyolu Parkı'nın bulunduğu vadi tabanını izleyerek, Ayrılıkçeşmesi yakınlarından geçerek ve bugün Haydarpaşa Camii'nin bulunduğu Haydarpaşa Çayırı'nda denize ulaşırdı. Ancak günümüzde, Validebağı Korusu'nda kalan bölümü hariç, diğer kesimleri tamamıyla

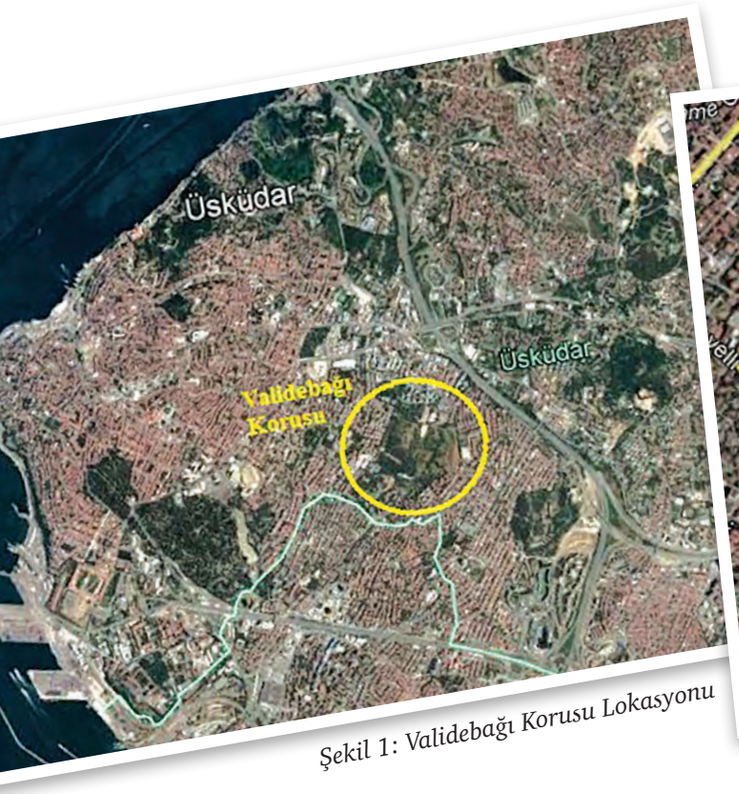

Şekil 1: Validebağı Korusu Lokasyonu

Şekil 2: Validebağı Korusu ve Yakın Çevresi, 2018

yerleşim alanına dönüştüğünden yüzeysel akış söz konusu değildir. Yüzeysel akışın bulunduğu Koru içinde kalan bölümde ise zaman zaman kanalizasyon atıklarının karışması nedeniyle kirlenmektedir.

Yukarıda genel özellikleri verilen derenin yer aldığı vadi içinde, 1917 ve 1971 yılında basılmış iki farklı topoğrafya haritasında, Kalfa Çeşmesi adıyla bir çeşmenin olduğu anlaşılır (Şekil: 3, 4). Validebağı Korusu'nun güneyinden geçen yolun hemen kuzeyinde olan çeşmenin, yakın denilebilecek bir tarihe kadar (1971) varlığını koruduğu anlaşılır. Çeşmenin önünden geçen yol, günümüzdeki Kalfa Çeşmesi Sokağı olup, adını bu çeşmeden almıştır. Validebağı Korusu'nun bulunduğu alandan beslenen ve koru içinden geçen derenin hemen kıyısında bulunan çeşme, adı geçen tarihlerde derenin temiz bir suya sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Geçmişte Bezmialem Valide Sultan tarafından yurt içi ve dışından getirilen çok çeşitli ağaç ve bitki türünün bulunduğu, adeta bir botanik bahçesi olan Validebağı Korusu, günümüzde doğal olarak yetişmiş ve geçmişte insan eliyle dikilmiş çeşitli türden ağaçlardan oluşan önemli bir koru durumundadır.

Koru'yu teşkil eden ağaç türleri arasında; kızılçam, karaçam, fıstıkçamı, sahil çamı gibi çeşitli çam türleriyle, kokulu servi, Akdeniz servisi, Atlas ve Himalaya sedirleriyle, meşe türleri (saplı, sapsız, saçlı, macar, kermez, palamut, tüylü, mazı meşesi gibi) çoğunluktadır. Ayrıca defne, ıhlamur, kavak, söğüt (salkım ve boz söğüt), kızılağaç, dişbudak, erguvan, katırtırnağı, at kestanesi ve akasya Koru'yu teşkil eden belli başlı diğer türlerdir. Bunun yanında koru içinde çok çeşitli meyve ağaçları da bulunur. Bunların başlıcalarını; armut, ayva, elma, dut (ak ve kara dut), kiraz, karayemiş, muşmula, badem, ahlat, incir, zeytin, ceviz ve erik gibi meyve ağaçları teşkil eder. Korunun batı tarafı oldukça sık ağaçlık bir alan iken, doğusunda bitki örtüsü daha zayıf olmakla birlikte bu kesimde yaşlı meşe ağaçları dikkati çeker.

Validebağı Korusu: İsmiyle müsemma bir mekân

Şekil 4: Validebağı Korusu ve Yakın Çevresi 1971

Koru içinde bulunan çok sayıda ağaç türü arasında egzotik olanlar da vardır. Bunlar bulunduğu yörede doğal olarak yetişmeyen, yabancı ülkelerden getirilmiş ve zamanla çevreye uyum sağlamış bitkilerdir. Korunun birçok yerinde bulunan Kızılderili Portakalı bunlardan biridir (Foto: 1) İstanbul'da bu ağacın bulunduğu yerler arasında; Atatürk Arboretumu (Sarıyer/Bahçeköy), Beykoz ve Maçka Parkı ilk akla gelen diğer yerlerdir.

Koruda, bir kısmı "anıt ağaç" niteliğinde olan ve yaşları birkaç asrı bulan farklı türde çok sayıda ağaç bulunur. Bunlar arasında çeşitli meşe türleri dikkati çeker. Nitekim 2006 yılında yapılan bir envanter çalışmasında Validebağı Korusu'nda otsu ve çiçekli bitki türleri hariç, yıllık 44'ü ağaç, 13'ü ağaççık ve çalı olmak üzere 57 değişik türden oluşan toplam 6.321 birey tespit edilmiştir. Ağaçlardan 6'sı meşe, 5'i sakız, 1'i ceviz ve 1'i de söğüt olmak üzere toplam 13 ağaç anıtsal ve korunmaya değer niteliktedir.[1]

Koru içinde ağaçlar ve çok yıllık bitkiler yanında, otsu ve yıllık bitkilerden oluşan zengin bir flora vardır. Hatmi çiçeği/Gülhatmi (Foto: 2), ebegümeci, sığırkuyruğu, eşek dikeni, geven, nane, madımak ve sütleğen dikkati çeken başlıca otsu bitkilerdir.

Kendi içinde bir ekosistem teşkil eden koruda, yapılacak küçük bir gezinti esnasında, mevsimine göre, çok sayıda hayvanı (sincap, kaplumbağa, kirpi, çeşitli böcek ve sürüngenler) görmek mümkündür. Ayrıca Koru, çok sayıda kuş türünün barındığı doğal bir mekandır. Validebağı Korusu'nda 2000 yılında yapılan bir tespite göre; 27 değişik kuş türü tespit edilmiş, ancak sayının bununla sınırlı olmadığı belirtilmiştir.[2]

Validebağı Korusu güneyinde Çifteceviz semti (Şekil 3, 4), kuzeyinde ise Bağlarbaşı semti vardır. Validebağı, Bağlarbaşı ve Çiftecevizler gibi yer adlarının bir arada bulunması, bölgenin geçmişteki coğrafi ortamı, bitki ve ürünler hakkında önemli ipuçlarını verir. Bunlardan Bağlarbaşı semtinde günümüzde üzüm bağlarından eser kalmamıştır. Alanı daralmış ve kısmen tahrip edilmiş olsa da Validebağı Korusu o günlerden günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yer adları yanında, Koru içinde Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış olan bir av köşkünün bulunması da bu bölgenin geçmişteki durumunu hakkında bilgi vermektedir.

Şehiriçi arazi kullanımı perpektifinde ele alınması gereken Validebağı Korusu, şehiriçi rekreasyon alanı olarak oldukça uygun ender mekanlardan biridir. İstanbul'un eski

Foto 2: Hatmi çiçeği, Validebağı Korusu

Batı sınırını Tophanelioğlu Caddesi'nin tespit ettiği koru, kuzeyinden Haydarpaşa Lisesi, kuzeydoğuda Erzurumlular Sitesi, doğuda Çamlıca Konakları ve güneyden Temel Gündoğdu Parkı ve Üsküdar Devlet Hastanesi'ne ait binalarıyla çevrilidir. Bu sınırlar içinde yaklaşık 355 dönüm büyüklükte bir alandır.

ve merkezi ilçelerinden olan Üsküdar'ın yoğun bir yerleşim alanı olduğu dikkate alınırsa, içinde tarihi ve mimari açıdan özellikli binaların bulunduğu bu doğal ortamın korunması ve sürdürülebilir bir planlamayla değerlendirilmesi, yaşanabilir şehirler oluşturmak için son derece önemlidir.

Çevredeki yoğun yapılaşma içinde yeşil bir ada olarak kalmış olan Validebağı Korusu, flora ve faunasıyla doğal bir potansiyele ve aynı zamanda tarihsel geçmişe sahip özel bir alandır. Nitekim, 1996 yılında I. derece sit alanı olarak kabul edilmiş olup yasal açıdan kent ormanı statüsündedir.[3]

Çevre sakinlerinin özellikle sabah yürüyüş yaptıkları bir alan olan Validebağı Korusu, piknik ve gezinti yeri olarak önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir. Doğal yapısına uygun olarak yapılacak düzenlemeyle Koru, sadece çevresindeki Altunizade, Acıbadem, Koşuyolu ve Barbaros semtlerine değil, çok daha geniş bir alana hizmet verecek potansiyele sahip bir kent ormanı olarak değerlendirilebilecek bir mekandır. İstanbul'un yeşil alana olan ihtiyacı ve Üsküdar gibi yoğun bir kentsel yerleşim alanı içinde olması Validebağı Korusu'nun önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler tarafından şehirlerimizde yapılan parklardan farklı olarak, Validebağı Korusu'nun oldukça geniş bir doğal yeşil alana sahip olması ayrı bir zenginliktir. Kent ormanı niteliğine haiz olan bu doğal alana, metro ve karayoluyla kolayca ulaşım imkanı korunun önemini artıran bir diğer unsurdur.

Uzun zamandan beri bakımsız olan Koru'nun doğal coğrafi ortamı, bitki örtüsü ve cinsleri dikkate alınarak, sürdürülebilir bir planlamaya ihtiyacı vardır. Bu yapıldığı taktirde sadece doğal bir park olarak değil çok farklı amaçlarla kullanılabilecek büyük bir potansiyele sahiptir. Şehirsel mekanlarda yaşayan çocukların eksik kalan yönlerinden biri de doğal ortamdan uzak olma ve bu nedenle doğal yaşam hakkındaki bilgilerinin azlığıdır. Bugün şehirlerimizde yaşayan milyonlarca çocuk, ana-babasının pazar veya marketten satın aldığı birçok meyveyi doğal ortamında görmemiş, bir meyveyi

Validebağı Korusu: İsmiyle müsemma bir mekân

dalından koparmamıştır. Şehir ortamında doğup büyüyen bu çocuklar; ormanda bir tohumun nasıl fidana dönüştüğü, ekili-dikili bir tarlada ürünün nasıl yetiştiği, doğal bir derenin, bir vadinin nasıl olduğu, toprağa düşen yağmurun derelere nasıl ulaştığı veya doğal bir su kaynağının ne olduğu gibi bilgileri okuma ve görsel bilgiler yoluyla öğrenir. Bu ve buna benzer örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bu süreçleri bilmenin çocukların öğrenme ve kişisel gelişimlerinde, çevre bilinci kazanmalarında önemli bir yeri vardır. Yoğun yerleşim alanından oluşan şehirlerde doğal yeşil alanların, kent ormanlarının büyük önemi vardır. Bu bakımdan, doğal coğrafi ortamı korunmuş Validebağı Korusu, sadece bir rekreasyon alanı, kent ormanı olarak değil bir eğitim mekanı olarak da planlanabilir. Koru, çevre okullarda eğitim gören öğrencilerin coğrafya, biyoloji ve fen bilgileri dersleri için uygulama alanı, doğal bir laboratuvar olabilecek zenginliktedir. Hali hazırda birçok meyve ağacının bulunduğu koruda, yetişme dönemlerine göre farklı tarihlerde yapılacak eğitim gezilerinde öğrencilere farklı eğitimler verilebilir. Bu eğitimlerde öğrenci, doğal olarak çimlenmiş bir meşe palamudunun nasıl bir fidan haline geldiğini yerinde görebilir. Coğrafi

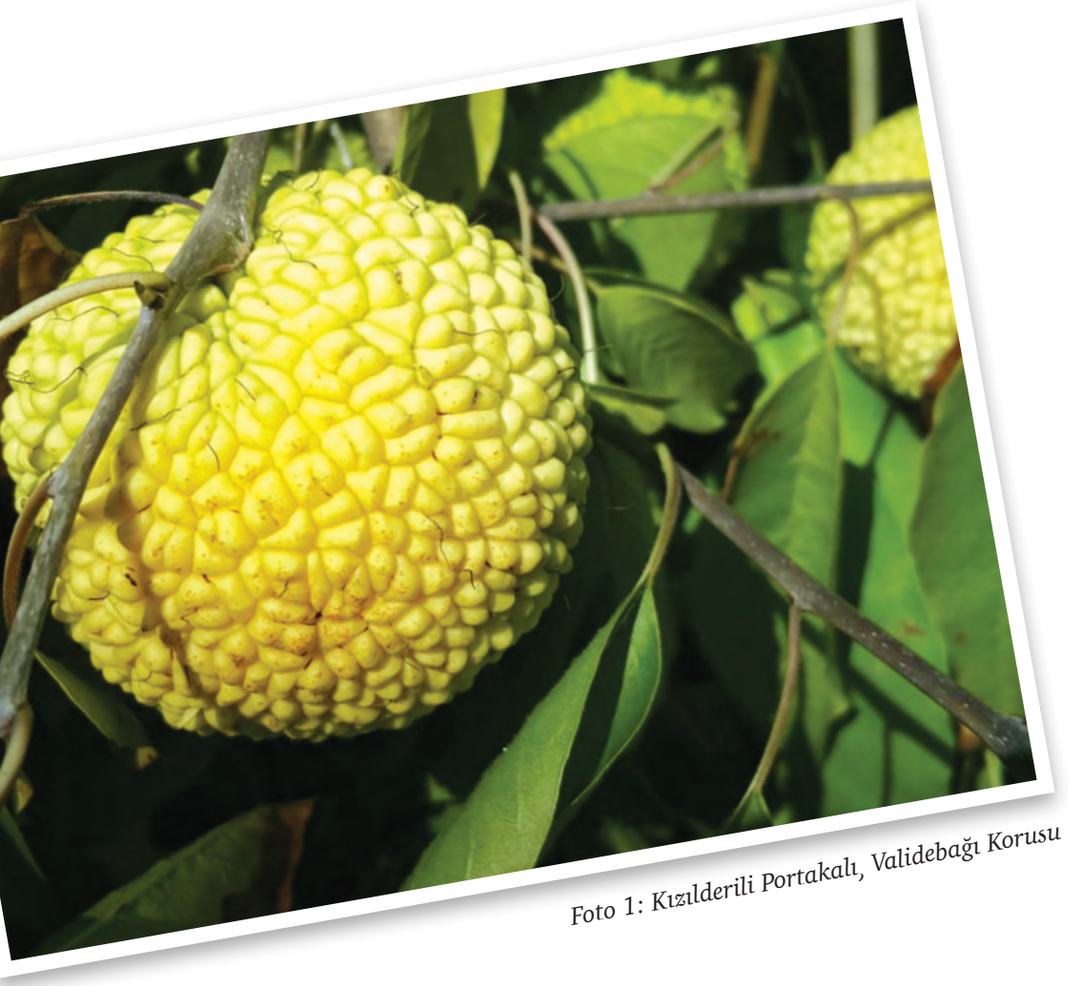

Foto 1: Kızılderili Portakalı, Validebağı Korusu

konumu nedeniyle Validebağı Koru'su, hem Akdeniz hem de Karadeniz bitki türlerinin bir arada bulunduğu bir yerdir. Koru'da bu iki bitki türünü birlikte görme ve karşılaştırma yapmaya imkan vardır. Eğitim sisteminde her zaman şikayet edilen, ezberci eğitim yerine çocuklara uygulamalı bir eğitim verilebilir. Validebağı Korusu, sahip olduğu doğal coğrafi özellikler ve binlerce öğrenci için kolay ulaşılabilir bir konumda olması yönüyle böyle bir potansiyele sahiptir. Yapılacak planlamalar ile korunun fonksiyonel çeşitliliğini artırmak, bir eğitim alanı ve laboratuvarı olarak kullanmak mümkündür.

Validebağ Korosu çevre sakinlerinin özellikle sabah yürüyüş yaptıkları bir alan, piknik ve gezinti yeri olarak önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir.

Dipnotlar

1 Aslan Ünal, Serhun Sağlam, Ulaş Yunus Özkan, Hayati Gezgin, 2007, Validebağı Korusunun Fonksiyonel Değerleri. V. Üsküdar Semp., Cilt: I, s. 684.

2 Aslan Ünal, Serhun Sağlam, Ulaş Yunus Özkan, Hayati Gezgin, 2007, agm., Cilt: I, s. 684.

3 Aslan Ünal, Serhun Sağlam, Ulaş Yunus Özkan, Hayati Gezgin, 2007, agm., Cilt: I, s. 683.

M. Fatih Andı

Okumanın Unutulan Ontolojisi

Okumak, insana özgü bir eylemdir ve insana özgü olması hasebiyle, bu eylemin karşılığı insan olmanın anlamına bitişiktir. Ben bir Müslümanım. Müslüman olmam, bu büyük anlamı, bu "oluş"un kılavuzluğunda anlamamı ve anlatmamı zorunlu kılar. Şöyle ki:

İnsan olmanın anlamı, bir soruya bağlı olarak halkedilmiştir: "Elestü birabbiküm?" Bu soru bizi Yaratıcı'ya muhatap kılmıştır. İnsanın değerini de, anlamını da, hakikatini de ona sorulan bu soru bağışlamıştır. İnsanoğlu bu bağışın şükrünü, bu sorunun cevabını verecek bir okuma çabası ile eda ederse, kendi anlamını da bulacaktır. Bu okuma, bu ezelî sorunun sorulduğu "ân"ı, hâli ve Hâlık'ı idrâk etme ve doğru yorumlama suretinde gerçekleşirse, doğru cevabı doğuracaktır. Ki o cevap da: "Evet. Sen bizim Rabbimizsin!" kabulüdür. Verilen bu cevap, aslında "insan olmanın hakikatini okuyabilme" erdemi, varoluşun sırrına erme üstünlüğüdür. Zira bu ilk okumadan sonra insanoğlunun yaptığı bütün okumalar, kendisine verilen bu hakikatin teyidi ve tekidi yani idrâk ve ifade bağışlarına yapılan bir şükür bilinci ile gerçekleşirse, asıl anlamı yerine oturmuş olur. Bu "büyük okuma" dairesinin dışında duran bütün okumalar, insanı "sözün hamalı" yapmaktan öteye geçmez.

Bunun içindir ki, okumak, Kitâb'ın ilk emridir. Allah, Alâk sûresinde adeta bir yol haritası çizmiş ve okumanın ne ve kim için, kimin adıyla olması gerektiğini, mahiyetinin ve neticesinin ne olduğunu, hangi "bilme"ye müncer olduğunu Müslümanlar'a bildirerek onları dine muhatap kılmayı başlatmıştır.

Bu muhatap kılıştaki okuma emri, okumayı "Kerem sahibi olan Rabb"in bir ikrâmı olarak belirtir. Okumak, bir ikrâmdır. Ancak idrâk ve akıl sahipleri, nüfûz ehli olanlar okur. Bu okumak, harfleri seslendirmenin çok ötesinde, varlığın hikmetine inebilmek, onu doğru yorumlayabilmek anlamına gelir ki, okumanın ikrâm oluşu, burada kendisini gösterir. Zira akıl ve idrâkin bir ikrâm olarak kendisine verildiğinin farkında olan kişi, "ümmî" bile olsa, hakikatte "okur"dur. Bu bağlamda, kişinin okuması, bu akıl, idrâk, muhakeme ve göz ikramlarına karşı bir şükür edâsıdır, bir zekât verme eylemidir. "Oku ki, Rabb'in kerem sahibidir."[1] âyeti bize bu ikrâmı bildirir.

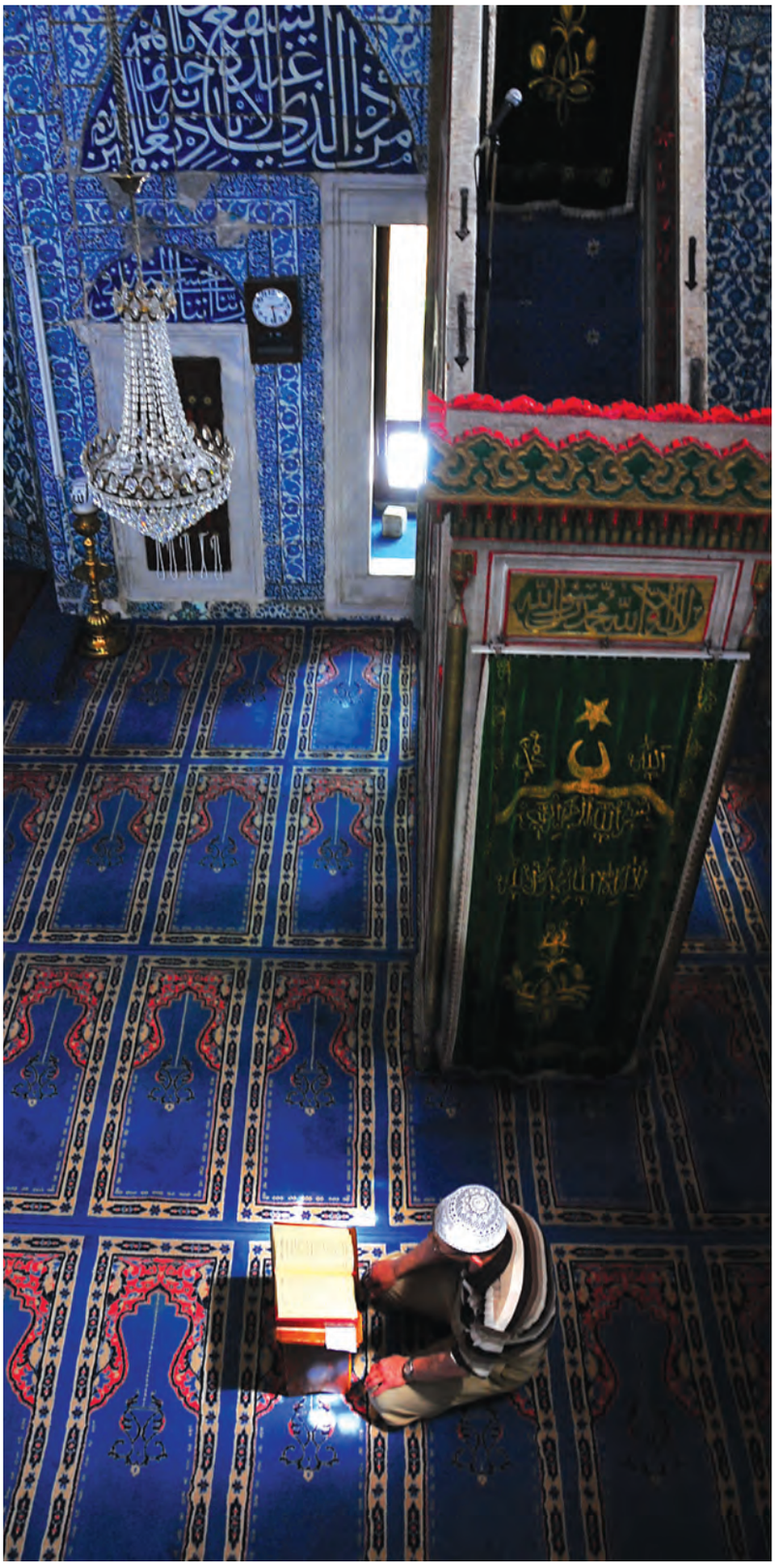

İnsan olmanın anlamı, bir soruya bağlı olarak halk edilmiştir: "Elestü birabbiküm?" Bu soru bizi Yaratıcı'ya muhatap kılmıştır. İnsanın değerini de, anlamını da, hakikatini de ona sorulan bu soru bağışlamıştır. İnsanoğlu bu bağışın şükrünü, bu sorunun cevabını verecek bir okuma çabası ile eda ederse, kendi anlamını da bulacaktır.

Okumanın Unutulan Ontolojisi

Tam da bu noktada, Hazret-i Peygamber'in "ümmî"liği çok daha derin bir anlam kazanır. Bugünün bulanık modern algısında ümmîlik, cehalete denk tutulmakta, yalnızca harflerin sese dönüştürülebilmesi, okur-yazarlığın temel ölçüsü gibi anlaşılmaktadır. Oysa, Resûl-i Ekrem'in ümmî oluşu, zihnî berraklığının bulanmadan varlığın sebeb-i hikmetini okumaya, Rabb'in varlığını kavramaya yani aslî ve "büyük okuma"ya hazır oluşu demektir ve O, bu hazır oluşla, insanoğlunun en temel "okuma"sını yapan kişi olma vasfını kazanmıştır. Onun ümmîliği, asıl okunması gereken "mükevvenât kitabı"nı hiçbir bulanmaya maruz kalmadan okuyabilme ve bu okuyuş içinden Yaratıcı'yı bilebilme donanımıdır. Rabb'in "insana bilmediğini öğretmesi"[2] işte bu "saf okuma" donanımı neticesinde olacak bir şeydir.

Kur'ânî terminoloji ile söylersek, Yaratıcı'nın her bir "yaratma" tezahürü, her bir "yaratılmış" varlık, O'nu okumamızı sağlayacak birer "âyet"tir ve Kur'ân pek çok defa "ayaktayken, otururken veya yanımız üzre yatarken"[3] bile bu "âyet"lere nazar etmemizi yani okumamızı yani idrâk etmemizi tembihler. Bu tembih, bizim için neyi okumamız gerektiğinin pusulasıdır aslında. "Kur'ân" kelimesinin bizzat kendisinin "okunan" mânâsına geldiğini unutmayalım.

Bütün okumalarımız, bu "ana okuma"nın etrafında gelişen, halka halka en uç noktalara kadar açılan, ama merkezkaç kuvvetini bir ân bile kaybetmeyen eylemlere dönüşmelidir. Bu durum, bizim okuma niyet ve isteğimizi daraltan, seçeneğimizi kısıtlayan bir tahdit değildir. İstediğimiz en uç noktalara kadar açılabiliriz, en aykırı burçlardan sarkabiliriz, ama sözkonusu "ana okuma"nın ruhunu diri tutmak, gerilimini korumak şartıyla. Bunu yaparsak, "niyet"e bağlı olarak her bir okuma, bu büyük okumanın yongası kabilinden, bir "ibadet" diye bile kabul görebilir, Rabb'in keremine teşekkür diye yorumlanabilir.

Bu bakış açısıyla, denilebilir ki, okumamak "iblisâne"dir. Çünkü elest bezminde iblis, bu "büyük okuma"yı yapamadığı için merdûd cahillerden olmuştur.

İnsanın hikâyesi "bezm-i elest"te başlar. İnsan hikâyesi olandır. Allah'ın hikâyesi yoktur. Zira zaman ve mekândan münezzeh oluş, O'nu hikâyesiz kılmıştır. İnsanın hayatı bir hikâyedir. Bu hikâye ile biz sürekli olarak bir defteri doldurmaktayız. Yarın yüzümüze okunacak bir defteri… Amel defterini… Nitekim hayatımızdan geriye bu "okunma" kalacaktır. Burada biz bu hikâyenin öznesi iken, bu okunuş sırasında artık bir nesnesi konumuna düşeceğiz.

Biz defterler doldururuz, Allah ise bize "Kitap"lar verir.

Kitap yücedir, bir ikram olarak bizim için "indirilmiş"tir[4]. Defterimizi bu Kitâb'ın bize çizdiği plan doğrultusunda doldurmak, yarın o defterlerin "sağ tarafımızdan verilecek kitap"lara[5] dönüşmesini ve iftiharla okunmaya daveti sağlayacaktır: "İşte o vakit kitabı kendisine sağından verilen kimse der ki: Gelin kitabımı okuyun!"[6]. Aksi takdirde bu "doldurulmuş defterler", birer karalama defteri olmaktan öteye gitmeyecektir. Bu yüzden o Kitâb'ı Hz. Yahya gibi "sımsıkı sahiplenip tutmak" zorundayız[7].

Kur'ân ibret için bize birçok hikâye (kıssa) anlatır. Bu kıssaların anlatılması, aslında bizim "büyük kod"u çözmemiz içindir. Onları okuma amacımız, bu kod çözücülük olmalıdır.

Kimi kitaplar vardır, şöyle bir bakılıp bir kenara bırakılabilir. Kimi kitaplar vardır, hızlıca göz gezdirilir. Kimileri vardır, kaşlar

Bunun içindir ki, okumak, Kitâb'ın ilk emridir. Allah, Alâk sûresinde adeta bir yol haritası çizmiş ve okumanın ne ve kim için, kimin adıyla olması gerektiğini, mahiyetinin ve neticesinin ne olduğunu, hangi "bilme"ye müncer olduğunu Müslümanlara bildirerek onları dine muhatap kılmayı başlatmıştır.

çatık, dikkatler uyanık okunur. Kimileri vardır, satırların altı çizile çizile okunur. Bir "Kitâb" da vardır ki, ömür boyunca vecd ve huşû içinde, sahibinin adı ile tekrar ve tekrar okunur.

Öyleyse kitabın nasıl okunacağı, hangi kitabın okunacağı ile ilgilidir.

Kur'ân bize "Yaratan Rabb'in adı ile"[8] okumamızı emrediyor. O zaman, bütün okumalarımızın "nasıl"lığı, yukarıda söylediğimiz "büyük okuma" yahut "ana okuma" vurgusu ile olduğu zaman cevabını buluyor. Kur'ân "kitapların anası" (ümmü'l-kitâb) olan "levh-i mahfuz"dan bir cüzdür çünkü.

Biz "defter"ler doldururuz, Allah'sa bize "Kitap"lar indirir. Dedik ki, bu defterler, bu Kitâb'ın delilliğinde doldurulursa, yarın bize "sağ tarafımızdan verilecek kitaplar" olarak dönecektir. Öyleyse, bütün okumalarımızın "nasıl"lığını da bu "üst ölçü" açısının bütün hayatımızı kuşatan kolları belirlerse, "iyi" bir okuma yapmış oluruz.

Kitapların dünyası geniştir. Bu geniş dünyada cevelân da güzeldir. Bu cevelân esnasında neyi okursak okuyalım, nasıl okuduğumuz ve niçin okuduğumuz, okuma eylemlerimizin tümünde belirleyici iki ölçü olarak var olmak zorundadır. Ötesi göz hebâsı, zihin ziyanlığı, emek savurganlığı olmaktan öteye geçmeyecektir.

Amaçsız okuma, israftır. Amacın ne olduğu ise, okumanın anlamını belirler.

Dipnotlar

1 Alak Sûresi, 3. âyet.
2 Alak Suresi, 4. âyet.
3 Âl-i İmrân Suresi, 191. âyet.
4 Kur'ân'ın pekçok âyetinde Kur'ân'ın insanlar için "indirilmiş" bir kitap olduğu bildirilmiştir.
5 İsrâ sûresi, 71. âyet;
6 Hâkka Suresi, 19. âyet.
7 Meryem Sûresi, 12. âyet.
8 Alak Sûresi, 1. âyet.

İskender Pala

Kitaba mersiye

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu hakkını gözeterek okurlar.”

Kur’an, Bakara, 121

Bir rüya:

Uykunun derin bir zamanı olsa gerek. Düş gördüğümün de farkındayım. Lezzetine vara vara bir şiir okuyorum. Tezhipli, miklepli bir elyazması *Fuzuli Divanı* var elimde. Dokundukça üstadı anıp mutlu oluyorum. Dimağım sarhoş, zihnim mest… Derken birden yanıp sönen reklam şeritleriyle çevrelenmiş bir internet sayfası beliriyor karşımda. Şiiri orada görüyorum. Bir güfte olduğunu düşünüyorum. Çünkü ekran gerisinde hırpalanıp dağıtılmış bir meclis, susturulmuş hanendeler ve kırık tamburlar, kudümler… Derken cım-tıs-taklarla kulak zarlarını patlatacak derecede pervasız bir müzik başlıyor. Şiirdeki anlamı ve musikideki ahengi kaybediyorum. Kitabın, şiirin ve şarkının ruhu ufuklarda kaybolan sesler gibi benden uzaklaşıyor ve eşya içine kapanık ruhlar gibi ekrana akmaya başlıyor. Çevremdeki her şey ekranın içinden bir dehlize aktıkça akıyor. Mekan kararıyor, kendimi ekrana doğru sürüklenirken buluyorum. Derken birbirine şiirler dolu kâğıt uçuran iki genç beni yakalayıp ekranın içinde kaybolmaktan kurtarıyor. O sırada boşluktan ekran dehlizine akan mailler, tweetler, mesajlar, emojiler ve ünlü harfler bedenime çarpmaya başlıyor. Arkasından kalabalıklar geliyor üzerime… Mesajlarla birlikte terk ettikleri ünlü harfleri yakalamak isteyen kalabalıklar… Uyanmak istiyorum, uyanamıyorum.

Bir hayal:

Bir gece evvel birkaç öğrenciyle oturmuş bir hayali konuşmuştuk. Aşağı yukarı şöyleydi:

Düşünsenize; altınla tartılarak satılan bir kağıdın mahir ellerde bediî tüller giyip şal kuşaklar sarındığı, aherlenip mührelendiği, yani ki incelip zarafete kavuştuğu Dersaadet arastasındasınız. Divitler, mühreler, maktalar ve kağıt makasları satan bir gediğin önünden geçip deste deste kağıtların hüsn ü ân ve edasını size anlatan bir bezirgana uğradınız. Birkaç gün sonra buyruğ, menşur, ferman, hüccet ve nameler kılığında dünyanın dört bir yanını dolaşmaya başlayacak kağıtlar... Süt beyazdan kahveye doğru renk renk… Yine de genel adı beyaz.

Katiplerin ve hattatların, belki de adına beyaz dendiği için yüzünü ak eylemek üzere emek harcayıp ter döktükleri bu kağıtlar, bezirganın elinden size battal, çifte battal, İstanbulîn, eser-i cedit, takrirlik, tezkirelik gibi lâkaplar altında hitap edecektir. Eğer ilgileniyorsanız müsveddeleri beyaza çekebilir, mısralara dalıp mumdan gemilerle ateş denizlerine açılır, yakıcı sözlerden bağrına dağ vurulmuş sayfalarda ağlar, sinesine elifler çekilmiş varaklara sarınıp rüyalar görürsünüz. Eğer ilgilendiyseniz kitapla dostluğunuz başlar ve o an, dilinizin hemdemi,

Kitaba mersiye

yolunuzun rehberi olacak sohbetlerin başlama vaktidir. Öyle bir sohbet ki içinden yol bularak binbir diyara, binbir zamana, binbir kişiye ulaşabilir, duyguların fikirlere, fikirlerin hikayelere dönüşmesine şahitlik edebilirsiniz. Kitapla dostluğa başladıysanız, önünüzde asaletle yürünecek uzun mutlu bir yol vardır ve o sohbetlerde nice dünyalar kurulur, nice hayatlar yaşanır…

Derler ki bir zamanlar bir hükümdar ve bilgisine saygı duyduğu bir veziri vardı. Günlerden birinde hükümdar mühimce bir meseleyi danışmak için vezirini çağırttı. Vezir "Şimdi dostlarımla oturuyorum, daha sonra gelirim!" diye geri çevirdi kahyayı. Hükümdar vezirini sevip saymakla birlikte bu cevabına alındı ve "Kimler var yanında?" diye sordu kahyaya. "Hiç kimse yoktu efendimiz, yalnızdı" cevabını alınca da öfkeyle vezirin yanına gitti. Gördü ki bir sedirde oturmuş, çevresinde açık birkaç kitap, birinin sayfaları arasına dalıp gitmiş. Hükümdar onu hiç rahatsız etmeden geri dönünce kahya şaşırmış bu işe, "Yalnız olduğunu görüp yalanını öğrendi, yine de veziri azletmedi!" demiş içinden. Sonra da fırsatını kollayıp hükümdara sormuş:

"Efendimiz, veziriniz yalnızken dostlarıyla oturduğunu söyleyip size karşı…"

Hükümdar sözünü kesmiş:

"Hayır kahya doğru söylüyordu!"
"Ama efendimiz tek başına…"

"Nasıl görmezsin kahya, yüzlerce sene evvelden ziyaretine gelen Farabi, büyük dedelerinden Nizamülmülk, frengistandan Eflatun nam feylesof, Hindistan'dan Beydaba isimli hikayeci ve devlet fikrine saygı duyduğumuz İbn Haldun oradaydılar. Dostlarla sohbet başka nasıl olur!"

Düşünün bir, böylesine sohbetlerde kişi nasıl yalnız olabilir ki? Barbaros'un anılarını, Fuzuli'nin divanını ve Hoca Sadettin Efendi'nin *Tacü't-Tevarih*'ini dizinin dibine koyup sayfaları karıştırmaya başlayan biri için yalnızlık söz konusu olabilir mi? Fuzuli'nin şiir okuduğu, Barbaros'un maceralarını anlattığı, Kanuni'nin aferinler dağıttığı bir 16. yüzyıl sohbetinde duyulacak sesleri, hissedilecek duyguları, yakınlaşacak hatıraları bir hayal edin… Hele de bu eserler elyazmasıysa. Sahi, bir şiiri matbu bir kitap sayfasından okumakla, şairin el yazısı olan bir sayfadan okumak aynı olabilir mi? Zannımca ikisi arasında bir anlam, his ve iletişim farkı mutlaka vardır ve şairin elinin değdiği kağıda bakan gözler, mutlaka şiirin güzelliğini daha yakından hissederler. Bir elyazması kitap ile bir matbu kitap arasındaki fark, birinin nadir oluşundan başka, taşıdığı hatıraların ziyadeliğinden de kaynaklanır bu yüzden. Ve biz, elektronik kitaplar çağındayız… Cildini, ebadını, heyetini ve heybetini göremediğimiz kitaplar. Öylesine cisimden yoksundurlar ki, bir ekranda sizinle yüzleşir ve istediğiniz her kılığa girebilirler. Yazılarını büyük mü istediniz, bir tık… Sayfayı mı çevirmek arzunuz, bir parmak… Bir şey mi arıyorsunuz, imleç! Dahası mı, kes, yapıştır, yükle… Oysa iki kapak arasındaki bir kitap daima yaşayan bir ruha sahiptir. Hisseder, dokunur, koklarsınız… Hele de elyazması olursa… İster eski sahiplerine ait hatıralar ve bilgiler, ister sayfalarına yansıyan notlar (temellük kayıtları) ve parmak izleri; isterse yazıcısının, müellifinin veya musannifinin tuttukları kayıtlar… Matbu bir kitapta mutlaka ya bir kıvrık sayfa, ya bir not, yahut kurutulmuş bir gül yaprağı… Daha sonra gelecek okuyucuların kitaba karşı ihtiram duygularıyla yaklaşmalarını sağlayan birer hayat emaresi ve kitabın değerli bir miras

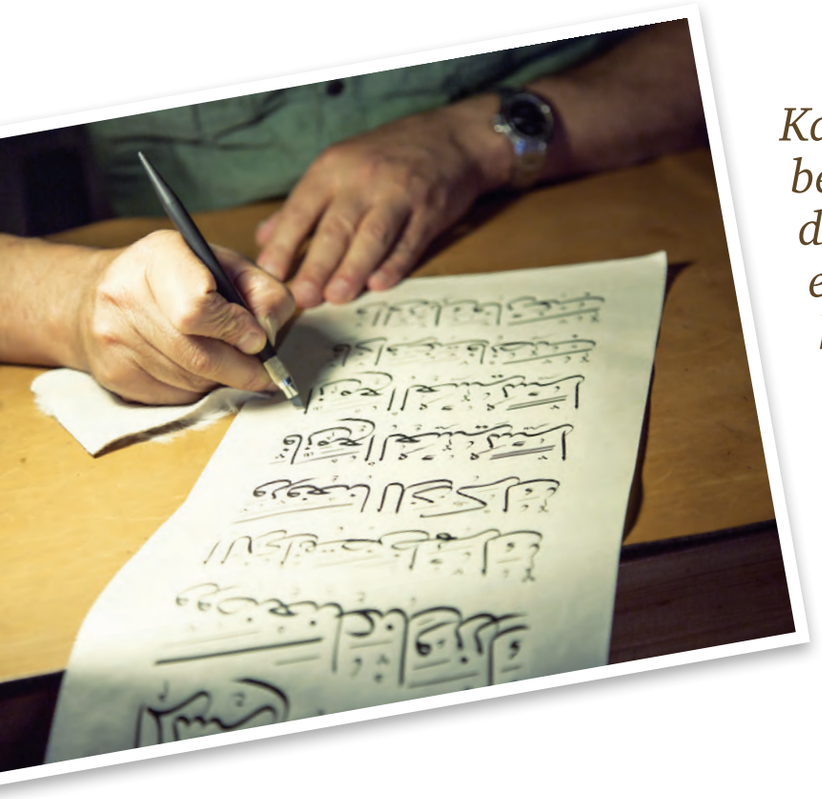

Katiplerin ve hattatların, belki de adına beyaz dendiği için yüzünü ak eylemek üzere emek harcayıp ter döktükleri bu kağıtlar, bezirganın elinden size battal, çifte battal, İstanbulîn, eser-i cedit, takrirlik, tezkirelik gibi lâkaplar altında hitap edecektir.

olduğunu gösteren hatıralar. Oysa elektronik kitap bir "close" kaydıyla kendi karanlığına çekilir.

Bir kitap, durduğu rafta uzaktan da olsa sizinle dostluğunu devam ettirmekte, hep orda olduğunu hissettirmektedir ama bir elektronik kitap ancak siz yeniden onu hatırlamak isterseniz kendini gösterecektir. Ve nedense hiç biri ikinci defa hatırlanmazlar.

Yabancı seyyahların bazıları, Türkiye'de matbaanın faaliyete geçmesinden sonra uzunca bir müddet, matbu kitap ile elyazması kitaplar arasında bir çatışmanın devam ettiğini, insanların sahaflara gittikleri vakit aynı kitabın matbuu yerine daha pahalı olan yazma nüshasını tercih ettiklerini, daha kolay okunmasına, daha yeni durmasına, cildinin güzelliğine vs. rağmen matbu bir kitabı tercih etmekten hep uzak durduklarını hayretle anlatırlar. Doğulu insana ait bir duygudur bu ve galiba "eşyanın ruhunu hissetmek" biçiminde tanımlanabilir. Şimdi sormak lazımdır; bugün "pad"ine yüklediği kitapları okuyanlar acaba o ruhu nasıl hissetmektedirler? Yahut hissetmekte midirler? Boş zamanlarınızda ne yaparsınız, yahut hobileriniz nedir sorusuna "Kitap okurum!" cevabını veren garip bir toplumdan böyle bir hissi beklemenin yanlış olduğunu düşünebilirsiniz.

Belki de ben yanılıyorumdur, bir kitabın boş zamana sığamayacak kadar yüce, okuma eyleminin de bir hobiye indirgenemeyecek kadar mühim olduğunu anlamayan insanlar için ekrana yansıtılmış elktronik bir kitap belki de nimettir, ganimettir. Öyleleri için bir kütüphanenin lezzetini tatmadan kitapla nasıl dost olabilirler ki sorusu belki de zaittir. Elektronik kitap, belki de kitap okumayı bir ihtiyaç, bir gereklilik, işleri arasından bir iş olarak görmeyenler için çok caziptir de, hayata bir kitabın penceresinden de bakmak isteyenler için çekilmez bir gönül ağrısıdır, kim bilir! Yanılıyor da olabilirim, alışanları ve tiryakileri için bir ekrandan kitap okumak belki de çok daha kolay ve rahattır. Yine de benim neslim, bir kağıda dokunmanın, bir kitabın kokusunu almanın mümkün olamaması durumunda kitabın

Kitaba mersiye

ruhunu kavrama bakımından bir şeylerin eksik kaldığını düşünmeye devam edecektir.

Bir gerçek:

Kütüphane ve kıraathanelere ihtiyaç var. Kitaba veda etmeden evvel kütüphaneleri ve kıraathaneleri ihya gerekiyor. Kitabın sosyal hayatla bağını kuran bu mekanlar, genel okuyucu ölçeğinde, elektronik kitabın öznel ve yalnızlaştırıcı etkisine maruz kalarak gitgide değer kaybettiler. Pek tabii ki kütüphaneye gidip de orada ekrandan kitap okuyanlar için söyleyecek bir sözümüz olamaz. Onlar muhtemelen kitabı bir mekanın raflarını süsleyen, akademik bir ortamın aksesuarı gibi görüyorlardır. Belki de bu tip ekranperestler için matbu kitaplar, somut dünyada pek yeri olmayan birer nesne konumundadır ve küçümsenmeyi hak ederler. “Mega”larla, “bayt”larla, “piksel”lerle ölçülen dünyanın kitabına göre bir kütüphane, ders çalışılan yahut ödev yapılan birer etüt salonundan öte nedir ki? Masalarında satın almaya gücü yetmeyenler için mahsustan kitapların unutulduğu eski

kıraathânelerden hiç söz etmeyeceğim. Oralar şimdi aylakçı takımının dumanaltı Cafe'lerine dönmüş olabilir çünkü. Buralardaki sıra sıra ekranların hiç olmazsa birkaçının başında kitap okuyanlara rastlanır mı bilmiyorum, ama eğer rastlanıyorsa onları tebrik etmek lazımdır. Aynı kişi eğer hızlı okuma kursuna gitmişse bir kez daha tebriki hak eder; sigara dumanları arasında bulunup da okumayı panzehir değil de zehir olarak aldığı için.

Bir kitap, zamanda ve mekanda seyahatler yaptırıp yeni dostlar edinmemizi sağladığı için onu yanımızda taşır, koltuğumuza alırız. Geceler boyunca anlattıkça anlatan dostlardır onlar… Bizi hiç yalnız bırakmayan, canımızın sıkılmasına hiç fırsat bırakmayan… İbn-i Sina gençliğinden bahsederken "Gecelerim hep okumakla geçerdi" dermiş. Katip Çelebi'nin de "Mumlar tükenir, güneş doğar ve ben hala okurdum" dediği meşhurdur. Dostlar arasında olmasalar uykuya dalıp gitmemeleri acaba ne kadar mümkün olabilirdi? Çağımızın müstakbel İbn Sina'ları yahut Katip Çelebi'leri için acaba durum aynı mıdır? Bir ekrandan sabaha kadar film izlenebilir belki ama kitap okunabilir mi?

Yazının tam da buralarında artık, "İnsanlar okusun da, nasıl isterse okusun, Hocam!" dediğinizi duyar gibi oluyorum. Bu da bir görüştür, saygı duyarım elbette. Benim çabam, okumanın lezzetini biraz da elinizde tuttuğunuz nesnenin size hissettirdiği duygularla destekleyerek arttırabilmekten ibaret. Okumaya kalite katmanın, okuduğumuzu anlamak ve unutmamak üzere hazmetmenin yolunu ben böyle biliyorum. Bir reklam bülteni yahut kutsal kitap aynı şekilde mi okunur, taşınır, tutulur, saklanır vs. sorularını kendinize sorun ve okuma kalitenizi ona göre belirleyin lütfen. Okuduğunuz kitabın kapak görseli, yazının font veya karakteri, sayfa tasarımı, satırların uzunluk veya yığıntısı, velhasıl her şey okuyucu için bir öneme sahiptir. Okuyucunun bir ekranda kendi belirlediği sayfa, harf, satır tasarımı ona belki "kolay" olanın kapısını açabilir ama "güzel" olanın kapısını açar mı endişeliyim. Eğer açıyorsa, söylediklerimi eski nesil bir okuyucunun vazgeçemeyeceği eski alışkanlıkları olarak yorumlayıverin gitsin… Elektronik kitap okumanın lezzeti var ise ben onu tatmadığım için böyle söyledim. Belki de teknoloji özürlü oluşun bir itirafıydı söylediklerim. O hâlde ben başlangıçtaki hayali sürdürmek üzere ekranın başından ayrılıp gözlerimi yumayım. Hatta benim gibi düşünüyorsanız, buyurun bana eşlik edin.

Evet, yine o eski zamanda, bir gül bahçesinde, yahut uzun bir kış gecesinin dostlar meclisindeyiz. Bir gazel okuyacak, bir ahenk terennüm edeceğiz yahut da hanende ve sazendeler, farz-ı muhal musammatlar arasından seçtikleri bir şarkıyı geçecekler. Bu gazel yahut şarkının yer aldığı sayfa, sanatkarlar elinden çıkmış bir kitapta. Kitaba elimi sürüyorum, cildin nefaseti parmak uçlarımda hazza dönüşüp dimağıma ulaşıyor, nakışlı sayfalardaki ta'lik güzellik ruhumu mest edip gözlerimi sarhoşlukla yumduruyor… Elimdeki kitap müellif nüshası, yani ki bu dizeleri bizzat şairin yazdığını biliyorum. Mısraların aralarında bazı bazı onun hissettiği duyguları yansıtacak ilhamları keşfetmeye çalışmam bundan.

Elimdeki bir kitap veya bir şiir değil artık, zarftan mazrufa uzanan önce bir ses, sonra bir renk, sonra da ritm ve nağme. Bir an kitabı yüzüme sürmek, örtülü tarihin ağır kokusunu ciğerlerime çekmek geçiyor içimden. Kenarı kıvrılmış bir sayfada,

Kitaba mersiye

kitabın daha evvel de okunduğunu gösteren birkaç alamet arasında akıl yürütmek üzere gözlerimi yumuyorum…

Hayır, bu sefer gördüğüm bir kâbus değil. Mutluluk rüyası da değil… Çok güzel bahçede, kitaba saygı duyan, kitap olduğu için kutsal sayan, hakikatleri, bilgiyi ve inancı bize anlattığı için yerde bırakmayıp yüksekçe bir yere kaldırırken öpüp başına koyan o eski zaman okuyucularını aramaktayım. Derken iki kişiye rastlıyorum. Aradıklarımın onlar olduğunu biliyorum.

Biraz konuşuyoruz. Derken "Diğerleri nerede?" diye soruyorum. "Kütüphanelerin loş mahzenlerinde yahut küflü raflarında derin uykulara dalıp kalmış olmalılar" diye cevap veriyor birisi, sonra diğeri mırıldanıyor:

"Ya Kebikeç; kitabı koru!.."

Şaban Sağlık

Bu nice okumaktır

Hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, "okuma" kavramı hemen hemen bütün kültürlerde iki tip insanı karşımıza çıkarır. Biri okuma yazma bilme, mektup, kitap, kâğıt ya da gazeteyi okuyabilme gibi temel anlam; diğeri ise "aydın" ya da "entelektüel" kavramlarında ifade edilen geniş anlamdır.

Okumak Deyince…

"Okumak" kavramı, çok gösterileni olan bir göstergedir. Bu kavram sadece belirli bir zemin (kâğıt, ekran, duvar vs.) üzerindeki bir yazıyı mekanik olarak seslendirmek anlamına gelmez. Öncelikle zemin üzerine yazılan yazıyı görmek; sonra anlamını kavramak, yani yazıdaki mesajı algılamak, "okuma" kavramının ilk akla gelen anlamıdır. Oysa bu kavramın daha başka anlamları da vardır. Hatta "okuma" kavramının medeniyetler bazında da farklı anlamları söz konusudur. Mesela Türkçede "okumak", davet etmek, anlam vermek, anlamak (gizli niyeti hissetmek) gibi anlamlarda da kullanılır. Yüzünden okumak, tabiatı okumak, aklından geçeni okumak gibi pek çok deyimde de bu kavramın farklı kullanımlarına şahit oluruz. Hatta Türkçede "okumuş adam" deyince, öncelikle okuma yazma bilen ya da memur kastedilir. Çoğu zaman da sadece okuma yazma bilen kişiler için de gelişigüzel bir şekilde "aydın" kavramı kullanılır. Buna karşılık Türkçede "aydın" kavramı için "münevver", "mütefekkir", "derin hoca", "derin âlim", "büyük adam" gibi kavramlar da tercih edilir. Bu kullanım zamanla okuma yazma bilen ya da memur olan herkesin "aydın" zannedilmesine sebep olmuştur. Batı medeniyetinde ise "okumak" kavramı, kâğıttan ya da kitaptan bir şeyleri öğrenmek; aydınlanmak, bilinçlenmek gibi anlamlar içerir. Bu bağlamda Batı dillerinde "okumak", doğrudan "aydın" anlamında kullanılmaz. "Aydın" kavramının Batıdaki anlamı daha çok bizi "entelektüel" kavramına götürür.

Hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, "okuma" kavramı hemen hemen bütün kültürlerde iki tip insanı karşımıza çıkarır. Biri okuma yazma bilme, mektup, kitap, kâğıt ya da gazeteyi okuyabilme gibi temel anlam; diğeri ise "aydın" ya da "entelektüel" kavramlarında ifade edilen geniş anlamdır. Bu, var olan durumdur. Özellikle modernleşme tecrübesini geç yaşayan ya da henüz yaşamakta olan Doğu ülkelerinde bu iki okumanın sınırları birbirine karışmıştır. Bu durum bizce önemli

Bu nice okumaktır

bir okuma problemidir. Bu yazıda işte bu problemi tartışacağız.

Söz konusu problemin alanı, oldukça geniştir. Türkiye'deki hemen hemen her inanç ve ideolojik grupta bu problemi görebiliriz. Bir başka açıdan bir eğitim problemi olarak da tanımlayabileceğimiz bu problemin belli başlı yansımaları (göstergeleri) vardır. Bu göstergeler için biz *"dondurulmuş zevk / sabitlenmiş fikir", "yerel-mahalli aydın tipinin egemenliği"* ve *"kültür ve sanatın araçsallaşması"* gibi ifadeler kullanacağız.

Dondurulmuş Zevk / Sabitlenmiş Fikir

Bizim problem olarak gördüğümüz okuma biçiminin en bariz göstergesi, kişinin okuduğu ya da sahip olduğu bilgiyi "her şey" zannetmesi, kendini uzman ya da yetkin olarak sunmasıdır. Bu kişiler "dondurulmuş bir zevk" ya da "sabitlenmiş fikir" tavrını sergilerler. Mesela ilk okudukları roman, şiir, hikâye gibi edebi metinler onların gözünde en büyük edebiyat eseridir. Özellikle ideolojik tavrın öne geçtiği bu bağlamda, her ideolojik grubun neredeyse kutsadığı ya da klasik yerine koyduğu eserleri vardır. Burada, bu eserler okunmamalı ya da önemsizdir gibi bir şeyi ima etmiyoruz. Öncelikle belirtelim ki, bu eserler mutlaka okunmalıdır. Bunları okumamak büyük bir eksikliktir. Bizim vurgulamak istediğimiz, okuma süreci sadece bu eserlerle sınırlı kalmamalı, bu eserlerden sonra daha başka eserlere geçiş yapılabilmelidir. Her ideolojik grup öteki ideolojik grupların eserlerini de okumalı; hatta her ideolojik grup hem kendi ülkesinde hem de dünya çapında saygınlığı kabul edilen eserleri de (klasikleri) mümkün olduğunca okumalıdır.

Burada temenni olarak ifade ettiğimiz durum acaba gerçekte nasıl?.. Üzülerek ifade edelim ki, ülkemizdeki edebiyat öğretmenlerinin çoğu "dondurulmuş zevk" sahibidirler (Burada tabii ki bütün edebiyat öğretmenlerini kastetmiyoruz). Öyle edebiyat öğretmenleri var ki, *"Ben en son romanı üniversite son sınıfta okumuştum"* diyebiliyor. Üstelik bu tavırlarıyla da övünüyorlar. Bu kişilerin öğrencilerine yeni bir eser, yeni bir estetik, yeni bir zevk önermesi ya da tattırmaları mümkün müdür? Sesleri de oldukça yüksek çıkan bu kişilerin bizim zaafiyet saydığımız bir yönleri de vardır ki, onlar bu özellikleri ile de adeta övünürler; gurur duyarlar. Nedir bu zafiyet? *"Ben şu kadar yıldan beri aynı şeyi söylüyorum; ben 20 yıl önce de aynı şeyi savunuyordum…"* Ekranlardan aşina olduğumuz pek çok kişi; siyaset arenasında dinlediğimiz pek çok figür; yani toplumda öne çıkan pek çok kişi maalesef böyle bir zaafiyet içindedirler. Burada sadece edebiyat öğretmenlerini örnek verdik. Diğer alanlarda da durum pek farklı değil. Sabitlenmiş ve dondurulmuş bir tavrı hiç sorgulamadan ve de güncellemeden aynen savunmak ve de sürdürmek ne tür bir okumanın (yoksa okumamanın mı demeliyiz) ürünüdür? İşte bu durum bizce önemli bir okuma problemidir.

Yerel/Mahalli "Aydın!" Tipinin Egemenliği

İnsanlar sosyolojik bağlamda belirli gruplar ve kesimler olarak varlık gösterirler. Her bir grup ya da kesimin kendine özgü tavır ve tutumları, inançları, kısaca redleri ve kabulleri vardır. Bu, yaşanılan hayatın bir zorunluluğudur. Bizim önemli bir okuma problemi olarak gördüğümüz bir önemli husus da işte bu grup (kesim) dolayımında gündeme gelmektedir. Mesela her bir grubun içinde öne çıkan ve itibar gören

Dondurulmuş zevk sahibi olanlar "bilgi"yi (daha çok yüzeysel nitelikteki yarı doğru yarı yanlış malumatı), ideal okurlar ise "bilinç"i önemserler.

kişiler vardır. İşte bu kişilerden biri de grup (kesim) aydınları diyeceğimiz figürlerdir. (Burada toplum ya da grupların kanaat önderlerini kastetmiyoruz.) Halkla (yani temsil ettikleri kesimle) en fazla temas halinde olan bu aydın tipinin özellikleri ise kısaca şöyledir:

Bu kişiler konuşmaktan çok bağırırlar; diyalogdan çok monoloğa yatkındırlar. Ele aldıkları problemleri "anlamak"tan çok "yargılama" yolunu seçerler. Linç kültürünü kışkırtırlar; genelde ötekini yok sayarlar. Bu aydın tipine mensup kişilerin bir özelliği de "yerelin tuzağına düşme"leridir. Yaşadıkları mekâna göre kimi belirli bir mahallede ya da semtte, kimi belirli bir kasabada ya da köyde; birçoğu da belirli bir şehir ya da bölgede tanınır. İdeolojik düzlemde olanları ise, sadece kendi ideolojik mıntıkalarında tanınırlar; söz sahibi olurlar. Burada bu tür oluşumları küçümsemek, hafife almak ya da tahkir etmek gibi bir niyetimiz yok. Tam tersine bu tür oluşumlar, alt tabakalarda yaşayan insanlara (orta sınıfa) sanat ve kültür zevki tattıran, büyük bir insan kitlesine o kitlenin alımlamasına ve algısına uygun "estetik heyecan" yaşatarak büyük bir boşluğu dolduruyorlar. Bu durumun sosyolojik önemi tartışılmaz. Bizim dikkat çekmek istediğimiz, birçok okuyucunun ve aydının bu tür yerel-mahalli sanatla yetinmesi ve bu eserlerin bir üst aşamasına ya da "öteki"ne bigane kalmasıdır. Evrensel olanın "yerel /millî" olandan başlaması bir gerçektir. Ancak bizim problem olarak gördüğümüz, söz konusu aydın ve temsil ettiği kesimin sadece yerelde çakılıp kalmasıdır. Bizce bu da bir okuma sorunudur. Bu nasıl bir okuma biçimi ki, insanları belirli bir noktada sabitlemektedir?..

Kültür ve Sanatın Araçsallaşması

Modernizmin hayatımıza hâkim olmaya başlamasından bu yana, "sanatın araçsallaşması" şeklinde adlandıracağımız bir anlayış, burada söz konusu ettiğimiz okuma probleminin sebeplerinden de biri olmuştur. Sanat artık sanatçının estetik

Bu nice okumaktır

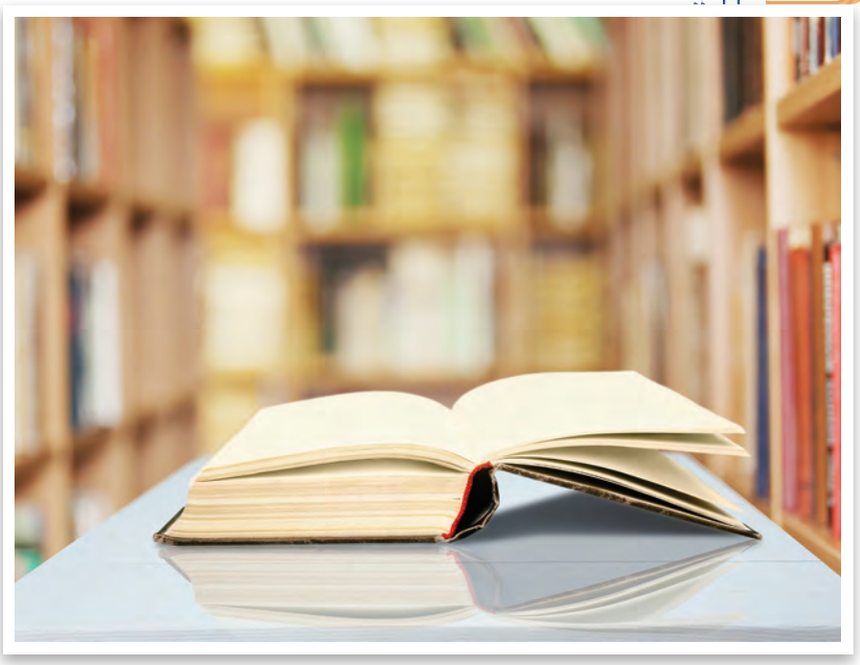

yaşantısı sonucu ürettiği bir "değer" ya da *"Yazmasam deli olurdum"* ilkesinin bir sonucu değil, adeta *"iyi para getiriyor; böyle şeyler yazarsam, para kazanabilirim; okuyucular böyle şeylerden hoşlanıyor, en iyisi onların hoşuna giden şeyler yazıp onları doğal müşteri haline getireyim"* mantığının hayata hâkim olmasına dönüşmüştür. Yani sanatçı "hâkim" pozisyondan çıkmış "mahkûm" haline gelmiştir. Burada şunu da hatırlatalım ki sanatçı, sanatın ve kendi estetik yaşantısının ilkelerine göre hareket ederse hâkimdir (öznedir); müşterinin ve sanat dışı unsurların ilkelerine göre hareket ederse mahkûmdur (nesnedir). İşte sanatçıyı hâkim durumdan mahkûm duruma getiren de sanatın araçsallaşmasıdır. Burada araçsallaşmayı sadece ekonomik gerekçeye de bağlamıyoruz. Sanat, bu bağlamda inancın, ideolojinin, siyasetin, modanın vs.'nin de aracı haline gelmiştir.

Burada bir parantez açarak şunu vurgulayalım ki, *"sanat hiçbir işe yaramaz; sanat sadece estetik haz objesidir"* gibi bir fikir de ima etmiyoruz. Özellikle büyük (klasik) sanat eserleri, içerdikleri derin anlam katmanları ve alt metinlerle insanın evrensel gerçekliğine ışık tutarlar. İnsanın kendini tanıması, sorgulaması ve kimlik-kişilik inşa etmesinde büyük bir işlev üstlenirler. Bu yönüyle sanat hem medeniyet hem de pedagoji (eğitim) bağlamında insanın olmazsa olmazıdır. Bunu da kesinlikle sanatın araçsallaşmasından ayırıyoruz.

Sanatın araçsallaşmasını ifade etmek için edebiyat literatüründe kullanılan "popüler edebiyat" terimi daha isabetli olacaktır. İşte bizim bir okuma problemi olarak gördüğümüz husus da popüler edebiyat bağlamındaki okuma biçimidir. Maalesef bu okuma biçiminin doğurduğu problemi artıran ve genişleten sebeplerden biri de, bazı devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerinin sorumsuz (bilinçsiz) tutumlarıdır. Birçok belediye, valilik, kaymakamlık ve sivil toplum örgütü, herhangi bir faaliyet gerçekleştirirken halkın hoşuna gider düşüncesi ile popüler sanatçı ve yazarları davet ediyor. Bu organizasyonu yapan sorumluya, *"işte şu konuda falancı ismi davet etseniz daha iyi olmaz mı, ya da çağırdığınız o kişi pek nitelikli ve donanımlı biri değil; falanca ondan daha donanımlı"* gibi tavsiyeler iletildiğinde, *"Ama o dediğiniz sanatçıları halk tanımıyor; şayet o dediğiniz ismi çağırırsak, faaliyete kimse gelmez"* şeklinde gerekçeler ileri sürüyorlar. Sonuç mu? Popüler olanın sebep olduğu seviyesizlik, yerlerde sürünen estetik ve sanat vs. vs… Dolayısıyla, sanatın kültürün araçsallaşması (popülerleşmesi) da bizce bir okuma sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Mustafa Kutlu'nun *"Sıradışı Bir Ödül Töreni"* adlı hikâye kitabında işte bu durum çok başarılı bir hikâye diliyle masaya yatırılır.

Bu Nice Okumaktır

Buraya kadar söylediklerimizde karşımıza iki tip okuma çıkmaktadır. Birincisi ve yaygın olanı -burada eleştiriye tabi tuttuğumuz- sabit zevk sahibi ya da dondurulmuş zevk sahibi kişilerin temsil ettiği, diğeri ise bunun tersi olan ve "ideal okur" tavrı yansıtan okuma biçimidir. Şimdi bu iki okuma biçimini kısaca karşılaştıralım:

Dondurulmuş zevk sahibi olanlar "bilgi"yi (daha çok yüzeysel nitelikteki yarı doğru yarı yanlış malumatı), ideal okurlar ise "bilinç"i önemserler.

Dondurulmuş zevk sahibi olanlar "var olan birikimleriyle her soru ve sorunun üstesinden gelmeye çalışırlar; ideal okurlar ise yeni soru ve sorunlar karşısında yeni yollar arama, yeni araştırmalar yapma, yeni referanslar bulma gibi "arayış" tavrına sahiptirler.

Dondurulmuş zevk sahipleri, "tecrübe" etmeden zıplamaya çalışırlar; bunu da "yükselme" zannederler. (Gerçi zıplamada geçici bir yükselme varmış gibi görünür). Oysa ideal okurlar "tecrübe" ederek ve sağlam temellere dayanarak "tekâmül" etmeyi önemserler.

Dondurulmuş zevk sahipleri sadece "bilgi" ile yetindikleri için, olaylar ve metinler karşısında "pasif" halde kalırlar. Oysa ideal okurlar, okuduktan sonra; sırasıyla "anlama", "yorumlama", "eleştirme" ve "fikir üretme" gibi ideal okuyucunun yaşadığı süreçten geçerler. Dolayısıyla bu süreç de onları "aktif" kılar.

Dondurulmuş zevk sahibi çoğu okuyucu Türkiye'de kendilerine referans olacak birçok yazardan da haberdar değildir. Buna Türkiye'den şu örneği verelim: Türkiye'de son yıllarda yeni bir Müslüman aydın/yazar tipi ortaya çıkmıştır. Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt (Yedi Güzel Adam) ve İsmet Özel gibi isimler bu yeni aydın tipinin öncüleri olarak görülmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte gelen siyasi ve kültürel kurumları köklü bir eleştiriye tabi tutan bu tip aydınlar, Batılılaşmaya baş kaldıran ve muhalefet eden yazı ve görüşleriyle büyük bir ün kazanmışlardır. Bunlar, gazetelerde köşe yazısı yazdıkları gibi, çeşitli dergilerde makaleler de yazmaktadırlar. Bu kişilerin her biri edebiyatın belirli alanında otorite denecek düzeyde kabul görmektedir. Bunlardan kimi şair kimi de öykü ya da deneme yazarıdır. Bu aydınlar taşralı bir kasabalının ya da bir memurun çocuğu olarak dünyaya gelmiş; ilk, orta ve lise eğitimini taşrada tamamlamış; Ankara veya İstanbul gibi büyük şehirlere geldikten sonra bir veya iki fakülte bitirmişlerdir. İçlerinde herhangi bir Batı ülkesine giden ve bir veya birkaç Batı ya da Orta Doğu dili bilenler de vardır. Bu tip aydınlar Batı edebiyatı ve felsefesiyle de yakından ilgilenirler. Yazılarında Müslüman düşünür ve yazarlara yer verdikleri gibi, genellikle Batılı yazar ve aydınlara (bilim insanlarına, filozoflara) da yer verirler…

Burada sorulması gereken önemli sorulardan biri şudur: Türkiye'de İslami hassasiyeti yüksek orta sınıf okuyucuların ne kadarı bu yeni aydınların farkındadır?... Ya da bu yeni aydınlar ne kadar tanınıyor ya da okunuyor? Oysa Türkiye'de ismi popüler İslami roman (hidayet romanı) veya popüler tarihi-dini roman yazarları; aynı minval üzere hareket eden ve televizyon (internet) ortamından aşina olduğumuz popüler şair ve yazarlar, bahsettiğimiz yeni aydın grubunun önüne geçmekte hatta onları gölgede bırakmaktadır.

Bu nice okumaktır

Zevkini dondurmuş olan orta sınıf aydınlarının çoğu (çünkü bunlar gazete, TV gibi sosyal medyada oldukça etkilidirler) kitleler üzerinde etkili görünmekte; hatta onları yönlendirmektedir. Burada, söz konusu orta sınıf aydının fetva niteliğindeki açıklama ve tavsiyeleri, (onlar böyle bir niyet taşımasalar da) insanlara zarar vermektedir. Mesela, bu tür aydınlardan herhangi biri fetva tarzında bir açıklama yapabilmektedir. Halk kitlelerinde adeta fetva gibi algılanan bu durum bütün Müslümanları bağlayıcı bir ortam, gerilim yaratabilmektedir. Diyelim ki bu aydınlardan biri dedi ki: *"İslamda şiir yoktur";* bu konuda da Kur'an'daki Şuara suresinde yer alan "Şairlere sapıklar uyar" mealindeki ayeti (Şuara Suresi 224. ayet) de kullandı. Bu durumda ne olacak? Hiçbir Müslüman şiire yaklaşmayacak, şairlere farklı bir gözle bakacaktır. Oysa ideal okur, sorgulayıcı ve arayıcı tavrıyla böyle bir durumda "hangi" sorusuyla meseleye bakacaktır. *"Şairlere sapıklar uyar"* ayetini duyunca, bununla bütün şairlerin kastedilip edilmediğini araştıracak, Hz. Muhammet'in hırkasını bir şaire hediye etmesinin hikmetini sorgulayacaktır. Yani "Kaside-i Bürde" şiirini ve hikâyesini ayrıntılı olarak araştıracaktır. Sonra da şunu soracaktır: *"Hangi şairlere sapıklar uyar?.."* Sorduğu sorunun cevabında *"sapık olmayan ya da sapıklığa sevk etmeyen şairlere uyulabileceği"* şeklinde bir fikir noktasına gelecektir.

Zevkini donduran insanlardaki önemli bir problem de insanları temel kaynak ya da referanslardan uzaklaştırmaktır. Bu bağlamda diyebiliriz ki, özellikle Türkiye'de ideolojik grupların çoğu kendi fikriyatlarının temel kaynaklarından da uzaktırlar.

Dondurulmuş zevk sahipleri felsefe ve sanat eğitiminden de uzak dururlar. Felsefe bilgiyi sorgulamayı, sanat ise estetize etmeyi öğretir. Dogmatik ve kesin konuşan, kendi bilgi ve tecrübesini yüzde yüz doğru kabul edip ötekini peşinen dışlayan zihniyetlere her zaman her yerde çokça rastlamaktayız. Öyle ki bazı kişiler kendilerinden o kadar eminler ki, karşıdaki ne yaparsa yapsın, onun gözünde yanlış yapmaktadır, kötü yapmaktadır. Bu kişilerin bir meseleye yaklaşımındaki tavırları da ya "yasaklayıcı", ya da "rahatsız edici"dir. Beğenileri "alkış", olumsuzlamaları ise "yuhalama"dır. Alkış ve yuhalamanın olduğu ortamda ise "linç kültürü" oluşur. Oysa zevkini dondurmayan bir kişinin tavrı daha insanidir. Onlar fikir beyan ederken, hep karşılarındakinin fikrini de dikkate alırlar; peşin olarak *"Ben yüzde yüz doğru söylüyorum, siz yanlışsınız"* demezler. Yani onların tavırlarında ne linç kültürü ne ötekileştirici bir tavır vardır. Bu manada onlar daima "barışın dilini" kullanırlar. Onlar bir şeye "hayır" derken de barış dilinden uzaklaşmazlar. Yani onlarda "hayır" demenin bile bir estetiği vardır (Burada Nurettin Topçu'nun *"İsyan Ahlakı"* kitabını hatırlatmak da faydalı olacaktır).

İster vahiy kaynaklı isterse beşeri nitelikli olsun, bütün medeniyet kodlarında "değişmek" ve "kendini yenilemek" sürekli olarak vurgulanan bir husustur. Mesela İslam'da Hz. Muhammet'in *"İki gün*ü müsavi (eşit) olan zarardadır" şeklinde sıkça kullanılan bir hadis tam anlamıyla bu problem için söylenmiş gibidir. Beşeri kaynaklı medeniyetlerde de özellikle felsefi bağlamda sürekli yeni felsefelerin ve tezlerin ileri sürülmesi (ki, yeni bir felsefe ya da tez ileri sürebilmek için var olan felsefe ya da tezi eleştiriye tabi tutmak gerekir; bu da ortaya yeni bir felsefe ya da tez koymak demektir) söz konusu problemin çözümü bağlamında ele alınabilir.

Sonuç Olarak…

"Okuma" kavramı bir "süreç"tir ve her süreç gibi belirli bir zamanı gerektirir. Bazı Batılı ülkelerde "okuma eğitimi" diye bir kavram da kullanılmaktadır. Bu kavram bizce de isabetli bir yaklaşımı içermektedir. Çünkü her eğitim gibi "okuma"nın da sonu yoktur; yeryüzünde yazılmış olan her şeyi okumak bir insanın sınırlarını aşar. Bu yüzden insan ancak okuduğu kadar bilgi ve birikim sahibi olur. İnsan sınırlı sayacağımız bu bilgi ve birikimle hareket etmeli, kısaca haddini bilmelidir. Ne yazık ki çoğu insan sınırlı bilgisiyle sınırsız mevzulara hükmetmeğe çalışıyor; yine sınırlı bilgisiyle büyük bir birikim ve donanım gerektiren konulara el atıyor. Çoğu zaman da problem çözmediği gibi yeni problemler yaratıyor.

Biz, *"dondurulmuş zevk / sabitlenmiş fikir", "yerel-mahalli aydın tipinin egemenliği"* ve *"sanatın ve kültürün araçsallaşması"* gibi sıkıntıları bu problemlerin sebebi olarak gördük. Elbette burada daha başka sıkıntılardan da söz edilebilir. Bütün bu sıkıntıların kaynağında ise "okuma" probleminin yattığını tespit ettik. Her eğitim gibi okuma da bir süreci gerektirir. Gelişigüzel, bilinçsiz, rehbersiz ve amaçsız okumaların faydadan çok zarar getirdiğini söyleyebiliriz. Elbette öğrenmenin ve

Bu nice okumaktır

bilinçlenmenin temelinde "okuma" vardır. Şayet bir okuma kişiyi bilinçli hale getirmiyor ve yeterince öğretici olamıyorsa, işte o okuma için Yunus Emre'nin mısrasıyla şu soruyu sormak bize görev olur: *"Bu nice okumaktır?"*

Yukarıda da kısaca değindiğimiz okuma sürecini burada bir kere daha hatırlatmak istiyoruz. Neydi bu sürecin aşamaları? Dikkatli bir "okuma"dan sonra sırasıyla *"anlama", "yorumlama", "eleştirme"* ve *"fikir üretme"*dir. Bu aşamalardan her biri bir öncekini zorunlu hale getirmektedir. Mesela okuduğunu anlayamayan yoruma yeltenmemeli; hatta eleştiri yapmamalıdır. Bunları yapamayan tabii olarak fikir de beyan etmemelidir. Günümüzde bu sürece pek riayet edildiğini söyleyemiyoruz. Öyle ki hiç okumadan yorum yapanlar mı dersiniz, eleştiri yapanlar mı?... Bu daha büyük bir okuma faciasıdır. İşte biz bu problem ve yer yer facianın ürettiği okuyucu tipolojisi için *"zevkini donduran sabitlenmiş fikir mensubu kişiler"* olarak nitelendirdik.

Sonuç itibarıyla diyebiliriz ki, mademki insanın bilgisi ve birikimi sınırlı; ilk önce o, bunun farkında olmalı. Öyle insanlarla karşılaşıyoruz ki hem sınırlı bilgisini donduruyor hem de o eksik haliyle her şeyi yapmak istiyor. Biz işte bu insanları "problem" olarak görüyoruz. Esasında bu problemin çözümü de basit: İnsan sınırlı bilgisinin farkında olup, adımını ona göre atarsa ve sürekli olarak var olan bilgisine yeni bilgiler katmağa uğraşırsa, kısaca haddini bilirse ortada pek bir problem de kalmaz. Okumanın ustası olan Yunus'la bitirelim:

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Bu nice okumaktır.

Mehmet Narlı

Okumanın halleri

Okuma ve kitap hâlâ büyük ölçüde entelektüel bireyin ve modern toplumun kutsadığı bir nesne ve bilgi kaynağı olarak kazandığı anlamı devam ettiriyor. Hâlâ modern Batı uygarlığının kitaplar üzerinde yükseldiğine dair kanaat devam ediyor.

Dil Hali/ Dilin Ateş Hali

Bütün varlık dilde görünür; Allah dille çağırır insanı, dil aracılığıyla dileğine muhatap kılar. Dilin yatağına doğarız hepimiz. Kelimelerle adlandırırız; dünya ve kainat bir adlandırmalar alanı; adlandırdıkça bildiğimizi var sayarız ama bildiğimiz ölene kadar ferahlatmaz bizi, anlam diye diye yanar tutuşuruz; kelimeler, dil denizinin ateşten köpükleridir çünkü; yandıkça yeniden denize koşarız, koştukça, ateşten kelimeler yakar geçer bizi yani geçmişler, gelecekler, varlar, yoklar, nesneler, düşler, söylenilenler, söylenilmeyenler, simgeler, imgeler … Bütün varlık, ateşin kıvılcımlarından, yalazlarından, dumanından, külünden, odunundan, havasından ibaret. Her şey yandıkça çoğalıyor, çoğaldıkça yanıyor. Hangi kelimeye dönsen kıyamet, hangi kıyama dursan dil. Bütün böbürlenmeler, hayıflanmalar, korkular, umutlar, yalnızlıklar, çokluklar, bekleyişler, umutlar, yenilmişlikler, zaferler kelime; kelime, kelimenin sonsuz görünüşü.

Dilin sofrasına oturan herkes yalnız, herkes ateşte, herkes tehlikede. Tehlike, kelimeden damlayan suyla mı yıkanacak, ondan fırlayan kıvılcımla mı yanıp arınacak? Nasıl bir yurttur bu, ne giriş kapısı var ne çıkış kapısı. Her nereye gitsek, her nerede dursak, her nereye kaçsak ardımızda kelime.

Haz Hali

Hangi haz? Okudukça niçin haz duyar insan? Anlamın arkasında sürüklenmek, sevgilinin ardına düşmek gibi sanki! Ama anlam da “Yok bu şehr içre vasfettiğin dilber Nedîm/Bir perî sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana” değil mi? Anlamın peşinde olmak, ateşin içinde olmaktan haz duymaktır; böyledir. Ateşin içinde olmaktır; bütün sözlerle, eylemlerle, imgelerle, düşlerle, yaşamaklarla, ölmeklerle ateşin içinde olmak; sözün engininden susmanın derinine inmek; içine kapanmak, kapandıkça evrene, kelimeye açılmaktır. Nereden, nasıl, hangi isimle, hangi halde çağrılırsa

Okumanın halleri

çağrılsın, kendine seslendiğini duymaktır. Hayatın kelime kelime kendine devrilen bir tespih olduğunu duymak ve parmaklarına hayretle, heyecanla, aşkla bakmaktır. Âdem'le Meryem'in, Havva'yla, Yusuf'un, Züleyha'yla Sezai'nin, Monna ile Ömer'in gökle çiçeğin, toprakla yağmurun, yıldızla lambanın, İstanbul'la cennetin, cehennemle caminin rabıtasını duymaktır. Ateşle suyun, çokla azın, harfle ayetin, umutla, kahrın, ölümle dirimin ritmini duymaktır. Böyledir ve kelime gibi haz da köpüksüdür.

Hikâye Hali

Hayat dediğimiz bütünlüklü hikâyenin alt hikâyeleri de vardır kuşkusuz. İnsanın eğitiminin hikâyesi, büyümesinin hikâyesi, yazmasının hikâyesi vesaire. Bir okurun, okur-yazarın okuma hikâyesini de eklemek gerekir buna. Hatta belki de okumanın hikâyesi diğer hikâyeleri etkileyen, dönüştüren, belirleyen bir hikâyedir. "Biz" dediğimiz mevcudumuzun, yekûnumuzun asıl ağırlığını okuma hikâyemizin oluşturduğunu bile düşünebiliriz. "Bizi biz yapan hikâyelerin" tamamının asıl kurguları, kişiliğimizin, imkanlarımızın, ihtimallerimizin şifreleri çevresinde kurulur çünkü. İnsanın yazarken veya konuşurken kullandığı dilin, okuma süreçlerinde biçimlendiğini, öznellik kazandığını düşünmemek mümkün değil. O yüzden "bize en çok benzeyen hikâyemiz, okuma hikâyemizdir".

Bu bağlamda Duran Boz'un editörlüğünü yaptığı "Okuma Hikâyeleri"ne değinmeden geçemem. Kültürel varlığın ve birikimin aktarımında, öğrenme, bilme, anlama ve eleştirme süreçlerinin gerçekleşmesinde okuma kılavuzu bağlamında çeşitli kitap listelerinin hazırlandığı malum. Elbette bu okuma kılavuzlarının göreceli de olsa önemli bir iş gördüklerini kabul etmek mümkün. Fakat okur/yazarların okuma hikâyeleri, bu çerçevede daha etkili bir kılavuzluk yaparlar. Çünkü adını andığım kitapta, sadece okumaya hangi kitapla başlanıldığı, sırasıyla nasıl bir seyir izlendiği şeklindeki bilgiler yer almaz. Okuma dediğimiz sürecin geleneksel, modern, ideolojik, duygusal bütün boyutlarına birçok yazar tarafından atıflar yapılır. Her okur/yazarın, kendine mahsus okuma tercihlerini, okuma biçimlerini, okuma niyet ve amaçlarını görmek, insanı, okuma listelerinin bir anlamda baskıcı havasından kurtarır gibime geliyor. Elbette her yazarın okuma hikâyesinde benzer kaynakları, etkileri, yönlendirmeleri, amaçları görmek, insana, doğru bir yolda olunduğuna dair bir emniyet hissi verebilir ama bana daha heyecan verici gelen bu his değil; her yazarın hikâyesindeki farklılıklardır: Okumaya başlama vesileleri, eser ve yazar keşifleri, okunanlarla özdeşleşmeler, okuma dolayımında ulaşılan kuramsal sonuçlar, farklı kültürlere ait kitaplarla kurulan ilişkiler, çocukluk okumalarının doğurduğu hayaller, erişkinlik okumalarının beslediği idealler, okunanları takliden yazılan yazılar, devletin okutma(ma) stratejilerine dair yapılan yorumlar, beni daha fazla şaşırttı, heyecanlandırdı, etkiledi diyebilirim.

Entelektüel Tavır

Okuma ve kitap hâlâ büyük ölçüde entelektüel bireyin ve modern toplumun kutsadığı bir nesne ve bilgi kaynağı olarak kazandığı anlamı devam ettiriyor. Hâlâ modern Batı uygarlığının kitaplar üzerinde yükseldiğine dair kanaat devam ediyor. İlerleme, gelişme ve özgürlük

paradigmasının muhatabı olan entelektüel için kitap, evlerden, ülkelerden, ailelerden daha fazla belirleyici oluyor modern insanın evrene bakışında. “Kitap, limandı benim için; kitaplarda yaşadım” diyor Cemil Meriç; kitaptaki insanları sokaktakilerden daha çok sevdiğini söylüyor. Bu ifadesinin hayatiyetle çeliştiğini, realiteden kopardığını fark ediyor ama vazgeçmiyor kitap tutkusundan; inatlaşıyor, asıl realitenin kitaplarda olduğu konusunda. Medeniyetin kitapla kurulacağına inanıyor, kitaptan değil, kitapsızlıktan korkmak gerektiğinin altını çiziyor. “Kitap aynadır; insan kendini, evreni, toplumu, kültürü dilde yansıtır, yazıya geçirir, kitaplaştırır” diyor Nermi Uygur. Kitaba bakmak bireyin ve toplumun aynaya bakmasıdır ona göre. Gerçek bir arkadaşlığın özünü oluşturan ögelerin hiç birinden yoksun olmadığını söylüyor kitapla insan arkadaşlığının.

Moda ve Kapitalizm

Modern kapitalizmin kitapla ilgisi, farklı yöntemler kazanmış olarak devam ediyor. Kapitalist tüketimin kitapla buluştuğu zamanların bir sorusu şuydu: “Issız bir adada yapayalnız yaşamak zorunda kalsanız hangi romanları yanınıza alırdınız”. Soru önce en sevdiğimiz kitapları merak ediyor diye düşünürdünüz. Böyle bir amacı da olabilirdi bu anketlerin tabi. Ama bu bağlamdaki bütün anketlerin sonuçta getirdikleri yer, hangi türdeki kitapların piyasaya sürüleceği idi. Masa başı kitaplar olduğu gibi yazlık, kışlık, yatak odalık, otobüslük kitaplar da var artık. Türkiye’de, kitabın bir seçkinlik, modernlik simgesi olarak görülmesinin ve bu yönüyle evlerdeki vitrinlerde boylarına ve ciltlerine göre yer almasının da “ıssız bir adaya” diye başlayan soruyla dönemdeş olduğunu hatırlamak gerekir.

Analitik Tavır

Analitik okumada bu dünya ile bağlantılarınızda daha bir temkinlilik, daha bir disiplin, deyim uygunsa daha bir

Okumanın halleri

ağırbaşlı olmak gibi ek ağırlıklarınız oluyor. Özellikle sosyal ve kültürel bir pencereden baktığınızda, yazarı da kurduğu dünyayı da belli sorumluluklar taşıyan varlıklar olarak algılıyorsunuz ya da bu çıkarsamaları önemsediğiniz için metni, sosyal, kültürel, ekonomik gelişme ve dönüşümlere kayıtsız kalamayan organik bir malzeme olarak algılıyorsunuz. Böyle olunca metin, içine girip benzer deneyimleri yaşadınız ortak bir dünyadan çok; durmadan evirip çevirdiğiniz, tasnif ettiğiniz, parçaladığınız sosyolojik, psikolojik bir laboratuvar oluyor.

Özanlam

Ne güzel yazgıdır: Hem okuyup hem yazmak. Okuruz; çünkü okumak insanlaşma sürecimizin ana damarıdır. İnsanlaşmak ise var olduğumuzu bilinçle kavramaktır. Bilinç, bizi, yazgının ve varlığın ortağı kılar. Evrende bize bir yer ayrılmıştır ve aslında biz, okuduğumuzla, gördüğümüzle, anladığımızla, kavradığımızla veya sezdiğimizle, o yeri doldurmaya çalışırız. Bize ayrılan yer, başka insanların ve varlıkların da bir yeri olduğunu kavratır. Yalnız satırları okumayız elbette: Kitapları, dergileri, gazeteleri, türküleri, yüzleri, olayları, havayı, suyu, toprağı; dilimizle, gözümüzle, kulağımızla, elimizle, hayalimizle ve daha önce okuduklarımızla okuruz. Okunan hangi nesneye veya duruma dönersek dönelim; diğerlerini içimizde taşırız. Sayfalar arasında gezen gözlerin, türkülerden, yaşanmışlıklardan, dokunmuşluklardan, görmüşlüklerden, düşünülmüşlüklerden bir ailesi vardır. Hiçbir zaman okuduğumuzla baş başa olamayız. Hatta böylesi bir davranış, kayıptır, yalnızlıktır. Sadece kitaba bakan, satırların altını çizerken, insanların ve hayatın üstünü çizer. Gazeteyle arasına, kitabı, sohbeti, türküyü, insan yüzlerini koymayan, üşüten bir cehennemde yalnızdır. Başımızı eğdiğimiz kitap, kulak verdiğimiz türkü, baktığımız yüz, içinde dolandığımız şehir, içimizde taşıdığımız akrabalardır.

Her yeni, eskinin; her bilgi, önceden bilinenin, her doğan, ölenin çocuğudur. Okumak, dili örüp gelmektir; anlamları, işaretleri, sembolleri örüp gelmektir. Aynı zamanda her eski, yeniyle biçimlenir; her bilinen, öğrenilenle çoğalır; her doğan, ölümü yeniden tazeler. Okuduğumuz hiçbir şey, bütünüyle yeni değil; önceki hiçbir şey, bütünüyle bizden ayrılmış değildir. Bu iç içelik, güven verir bize; doğru yolda olduğumuzu hissettirir.

Dursun Ali Tökel

Biz mi okumayı yüceltelim okumak mı bizi yüceltsin

En fazla kitap okuyan ülkelerin başında gelen %21 ile İngiltere ve Fransa geliyormuş, onları da %14'le Japonya ve onu da %12 ile ABD takip ediyormuş, sonra da diğer Batı ülkeleri. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) geçen yıl yayınladığı verilere göre, Türkiye'de kitap okumaya kişi başına ayırılan süre günde yalnızca bir dakika imiş.

Yunus Emre diliyle, bir soru eşliğinde başlayalım: *Bu okuma ne içindir?*

Bilimsel verilerle konuşup yazarsak daha "inandırıcı" olacağımızı hesaba katıp yazıya giriş yapalım. Okuma oranları yayınlandığında görüyoruz ki, dünya sıralamasının gerilerindeyiz.

En fazla kitap okuyan ülkelerin başında gelen %21 ile İngiltere ve Fransa geliyormuş, onları da %14'le Japonya ve onu da %12 ile ABD takip ediyormuş, sonra da diğer Batı ülkeleri. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) geçen yıl yayınladığı verilere göre, Türkiye'de kitap okumaya kişi başına ayırılan süre günde yalnızca bir dakika imiş. Buna karşın, televizyon izlemeye 6 saat, internete 3 saat harcıyormuşuz. Yine aynı araştırmaya göre, dünya sıralamasında okuma oranlarına göre dünya ülkeleri içinde 86. sırada imişiz.[1]

Ama geçenlerde konuşma oranları yayınlandı ve gördük ki bizler konuşma oranlarında Avrupa birincisiymişiz, hem de açık ara ile.

"Türkiye'deki kullanıcılar 1 yılda cep telefonuyla 240.7 milyar dakika konuştu.1 yıldaki 240.7 milyar dakikalık rekor konuşma süresi, kişi başına 426 dakikaya denk geliyor. Türkiye, ayda ortalama kişi başına düşen 426 dakikalık cep telefonu kullanımıyla Avrupa ülkeleri arasında 1. oldu. Avrupa'da bu süre, ayda ortalama kişi başına 257 dakika."[2]

Neden okuma sıralamalarında arka saflarda iken, konuşmada en ön saflarda zirvelerdeyiz?

Neden Almanlar veya İngilizler çok okurken çok az konuşuyorlar, onların okumakla elde ettiği nedir, konuşmayarak kaybettiği nedir? Bizim okumayarak kaybettiğimiz nedir konuşarak kazandığımız nedir?

Hakikaten okumuyor muyuz?

İstatistikleri yukarıda verdik,

Biz mi okumayı yüceltelim okumak mı bizi yüceltsin

Avrupalılar, Amerikalılar, Japonlar çok okuyorlar, bizden fersah fersah ilerideler, fakat sorumuz şu:

Peki, okuyorlar da ne oluyor?

"Türkler okumuyor. Batılılar okuyor." diye bir yaftayı boynumuzda taşır dururuz. Şimdi, biz acaba okumuyor muyuz? Türkçemizde içinde okuma geçen deyim, atasözü, kalıp sözlere bir bakayım dedim. Okumak fiilinin Türkçedeki kök anlamı, "çağırmak". Okumak kelimesinin "ok" kökünden geldiğini söylenir. Eskiden düğüne "okurlardı"; okuyan kişi eli boş gitmezdi, şeker, lokum gibi bir şey olurdu elinde, onun adı da "okuntu" idi.

Türkçedeki okumak fiilinin kullanıldığı bazı ifade kalıplarına bir bakalım:

Fotoğraf okuma, olayı okuma, düğüne okuma, beden okuma, ses okuma, resmi okuma, hastaya okuma, gözlerini okuma, gözlerinden okuma, canına okuma, kalbini okuma, yüzüne okuma, içinden okuma (sessiz okuma), *ezbere okuma, tersinden okuma, tersinden okutma, satır aralarını okuma, dudak okuma, su gibi okuma, rahmet okuma, ceddine rahmet okuma, rahmet okutma, birisinin künyesini okuma, esamisi okunmama, gözleri velfecri okuma, hariçten gazel okuma, katakulli okuma, la havle okuma, bildiğini okuma, düşüncesini okuma, gözlerinden okuma, niyet okuma, içini okuma, kalbinden geçenleri okuma, artık adı bile okunmama, bela okuma, ruhuna Fatiha okuma* (bir şeyden umudunu kesmek anlamına), *birisinin künyesini okuma* (askerlik anlamı bir yana, burada birinin ayıplarını yüzüne söyleme), *düşüncesini okuma, içinden okuma* (sessiz okuma yanında, bir de argodaki *birine içinden sövme* anlamında), *katakulli okuma* (yalan söylemek, palavra atmak), *lâhavle okuma, meydan okuma, birini okutma (*birinin eğitim masraflarını üstlenme), *birini birine okutma* (genellikle bir hastayı, okutmak için bir hocaya götürme), *-e okutma* (Bir şeyi değerinden daha pahalıya satacağını iddia etme): "Ben bu eski koltuğu yüz kağıda okuturum"… *simasını okuma, suya okuma, okunmuş su* içme, *gelmişine geçmişine okuma, ölüye okuma…*

Şimdi biz, bu kadar okuyan millete neden "okumuyor!" diyoruz? Bunlar "okuma" sayılmaz mı? İnsanların "ciğerini" okuyan, karşısındakinin "kalbini" okuyan, bırakın düz okumayı tersinden okuyan, hatta yetmeyip tersinden okutan bir millet için "okumuyor!" denebilir mi? Acaba hangi milletin dilinde okumak fiili bu kadar çeşitli anlamlarda bu kadar çok kullanılır ki?

Ama asıl şöyle bir soru sormak lazım: *Okumak fiilini hayatında bu kadar kullanan bir millet kitap okumaya geldiğinde acaba niye okumuyor?*

Okumak fiilinin bu kadar yoğun ve çeşitli olarak kullanılmasının yanında bir de maalesef Türkçemizde sonu "okuma!" ile biten ve okumanın, edebiyatın, edebi türlerin olumsuzlandığı deyişler var, sözler de var. Bunların hayatımızda bu kadar etkin kullanımı bizi çok olumsuz bir atmosfere itiyor. Bunlar yetmediği gibi bir de *okuma, okuyan kişi, okuma türleri* ile ilgili öyle olumsuz tutum ve davranışlar var ki bunlarla bizim azim bir savaşa girmemiz lazım.

Bana masal okuma, bana hikâye okuma, bana edebiyat yapma, bana edebiyat parçalama, bırak bu hikâyeleri, bırak bu masalları, bana felsefe yapma, hayatım roman… okunacak bunca metin nihayette bu tür veya anlatım biçimlerinden biri olacağına göre şimdi okuyacak/okunacak ne kaldı?

Değersiz Kılınan Bir Şeyden Değer Üretilemez

Bana masal okuma, bana hikâye okuma, bırak bu hikâyeleri vb. değersizleştirmelerle nereye kadar gideceğiz? İnsan değersizleştirilmiş bir şeyden değer üretemez. Sadece bunlarla kalsa yine de iyi. Filmlere, dizilere, skeçlere, esprilere, tiyatro oyunlarına bir bakın, bunlarda okuma eylemi hep alay konusu olmuştur. Okuyanlar alay konusu olmuştur. Okuyan delikanlı ve kızlar hemen her zaman insanların kendilerinde olmasını istemeyecekleri niteliklerle tasvir edilir. Derslerinde başarılı, okuyan, çalışkan kızımız daima çilli yüzlü, erkeklerin kendisine bakmadığı, bir deri bir kemik veya çok şişman, çirkin mi çirkin biri olarak sahneye taşınır. Eğer okuyan oyuncu erkekse yine camları kalın mı kalın gözlüklü, yakışıklı olmak bir yana aptal görünüşlü, çirkin, kızların kendisine hiç bakmadığı şapşal biri olarak resmedilir ve sıfatı da "inek"tir.

Bir vesile yazdığım bir metinden bu konuda kısa bir paragraf almak isterim:

"Türk sinemasında değerli bir okur tipi gösteremezsiniz. Okuyan bir tip özellikle küçümsenir hor görülür. Eğitim dizilerine bakın okul dizilerine bir ders yapıldığını, edebiyatta bir beyit, bir şiir işlendiğini, bir

Biz mi okumayı yüceltelim okumak mı bizi yüceltsin

hikâye işlendiğini göremezsiniz. Okumanın değerli olduğu gösterilmez, gösteriliyorsa da mutlaka devrimci kimlikle gösterilir. Mesela Hababam Sınıfı'nda edebiyatı değerli kılan şey devrimci çocuktur, hep aynı şeyler okutulur. Çeşitlilik yoktur. Bir gününüzü gözden geçirin, okumanın anlamlı gösterildiği bir tane şey gösterebilir misiniz? Televizyondan, diziden, sinemadan, sokaktan, şarkılardan, şiirlerden, ilandan, afişten, gösteremezsiniz. Aksine değerli kılınan şeyler neler? Sokağa çıkmak, televizyona bakmak, artist olmak, zengin olmak, yakışıklı olmak, meşhur olmak, yazar olmak, popüler olmak, futbolcu olmak, şarkıcı olmak, lüks otomobillere binmek, güzel kızlarla/erkeklerle beraber gezmek, dans etmek… Bunları sayın, içlerinde iyi bir okur olmak diye bir şey yok. İnsan okumanın bu kadar değersizleştiği bir ortamda niye okusun?"

Bütün bu değersizleştirmeler nasıl giderilir. Bir mahkeme, bir hırsıza "bir ay boyunca her gün kitap okuma cezası" verir. Kitap okumak güzel bir şey şüphesiz ama bunun bir ceza olarak sunulması zihinlerde nasıl bir iz bırakır!

Okudular da Ne Oldu veya Herkes Kendi Masalının İnsanıdır.

Peki, dünya sıralamasında en üstlerde yer alan milletler bu kadar çok kitap okuyorlar da ne oluyor? İngiltere'yi, Almanya'yı, Amerika'yı, Kanada'yı… örnek verdik, Bunlar sabah akşam, yaşlı çocuk demeden okuyorlar. Peki, sonuç ne?

Bu ülkeler gece gündüz okuyorlar, dünya sıralamalarının zirvelerinde yer alıyorlar da ne oluyor? Okumak onların insanlıklarına bir şey katıyor mu? Bütün dünyayı kana bulayan, özürlük getireceğiz ayaklarına nereye gitse oraya bir iç savaş ve kaos bırakan bu ülkeler bu kadar okumakla neyin kazancına kavuşmuşlar? Kapılarına dayanan, yersiz yurtsuz, vatansız kalmış mültecilere hayvan muamelesi yapan, onların zavallılığıyla alay eden ve kapılarını sımsıkı kapayarak onları ölüme terk eden bu ülkeler bu yüksek okuma oranlarıyla neden yüksek insanlık seviyelerine yükselemiyorlar?

Herkes Kendi Masalının İnsanıdır, Bizim Masalımız Ne?

Biz "bana masal okuma!" deyip masalı alaya alıyoruz ama Mevlâna hazretleri, Batılıların, hakikatini ancak 19. yüzyılda anlayabildiği masalın kıymetini daha 13. yüzyılda anlamış. Şöyle diyor Mesnevî'de:

"Hani çocuklar masal söylerler ya… Fakat masallarda nice sırlar, nice öğütler vardır. Görünüşte saçma şeyler söylerler, ama sen onları masal sanma sakın. Bütün viranelerde define aramaya koyul..!"[3]

Öğrencilerimize zaman zaman Ağustos Böceği ve Karınca masalıyla ilgili sorular soruyorum. Mesela şöyle bir soru: "Sen, masalın sonunda karıncanın yaptığına katılıyor musun?" Öğrenci önce tuhaf tuhaf bakıyor "bu nasıl soru şimdi?" dercesine. Sonra da fikrini beyan ediyor: "Tabii ki katılıyorum. Ağustos böceği bütün yaz aylak aylak gezdi, oysa karınca çalıştı ve kışa hazırlık yaptı." Sonra ona bir soru daha soruyorum: "Peki, en nefret ettiğin insan, bir kış günü sabahın köründe kapını çalsa ve sana 'üşüyorum, donmak üzereyim ve açım, Allah rızası için bir lokma' dese, sen 'çalışıp kazansaydın' deyip kapıyı yüzüne kapatır ve onu ölüme terk eder misin?" o zaman öğrencimiz daha da şaşırır bir hal alıyor ve "tabii ki terk etmem, ona ekmek veririm" diyor. "Peki, karıncanın ağustos böceğine

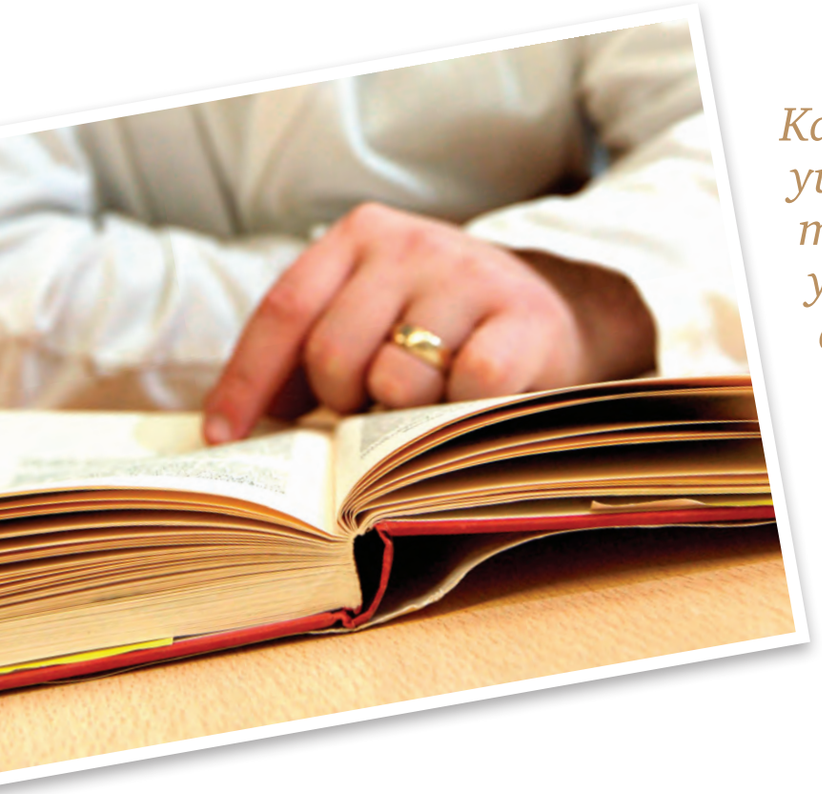

Kapılarına dayanan, yersiz yurtsuz, vatansız kalmış mültecilere hayvan muamelesi yapan, onların zavallılığıyla alay eden ve kapılarını sımsıkı kapayarak onları ölüme terk eden bu ülkeler bu yüksek okuma oranlarıyla neden yüksek insanlık seviyelerine yükselemiyorlar?

yaptığını o zaman neden tasvip ediyorsun?" diye sorduğumuzda iş daha da sarpa sarıyor.

Bunun sebebi basit halbuki, biz hala okullarımızda La Fontaine'in yazmış olduğu Ağustos Böceği ve Karınca masalını okuyoruz. Ve o masalı da La Fontaine kendi kültürüne yorumlayarak yazmış. Doğru mu, doğru. Şimdi de özelde Fransızlar, genelde Batılılar kapılarına dayana Ağustos böceklerine/mültecilere kapılarını kapatıp ölüme terk etmiyor mu? Ve bizler kapılarımıza dayanan mültecilere asırlar boyu yaptığımız gibi yine kapılarımızı ardına kadar açmıyor muyuz?

Peki bizim Ağustos Böceği ve Karınca masalımız var mı, varsa nasıl? Var ve bizler maalesef bunları okumaktan mahrumuz; 15. yüzyılda Güvâhî'nin masalından, 19. yüzyılda Tevfik Fikret'in yeniden yazdığı Ağustos Böceği ve Karınca masalından mahrumuz, bize bunları okutmadılar. Batı masallarıyla büyüdük ama Doğulular gibi davranmaya devam ettik.

Ama asıl bir de aynı masalı bambaşka bir bakış açısıyla okuyan/yorumlayan ve Ağustos Böceğine methiyeler düzen Sezai Karakoç'un Ağustos Böceği Bir Meşaledir şiiriyle baksaydık meseleye acaba nasıl bir medeniyet tasavvurumuz olurdu?

Basit bir ölçü olarak masalları alalım. Herkes kendi masalının çocuğudur/insanıdır. Batı masalları sınıflı toplumların anlatıları olduğu ve masallar genelde alt sınıf insanının hikayesini anlattığı için bu masallarda kahramanlar sınıf atlayamaz. Hans, Hans olarak kalır, çıkıp da Alman imparatorunun kızıyla evlenemez, onun veziri filan olamaz veya İgor, Rus masalında hep İgor olarak kalır, hiçbir şekilde Çar'ın kızını alamaz ve Çar'ın yardımcısı olamaz. Ama bizim masallarımızda köylü bir çocuk olan, üstelik de babası bile olmayan, okul mektep görmemiş Keloğlan'ımız aklı ve zekasıyla Padişahın hem damadı hem de veziri olur. Peki bu nasıl olur? Masalları yeniden okursak bunun nasıl olduğunu anlayacağız.

Okumak Niye?

Neden okuyoruz? Okumakla neyi kazanmanın peşindeyiz? Yunus Emre'ye kulak verelim:

Biz mi okumayı yüceltelim okumak mı bizi yüceltsin

İlim ilim bilmektir.
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Bu nice okumaktır.

Okumaktan murat ne
Kişi Hakk'ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin
Ha bir kuru ekmektir

İlmin gerçek amacı, kişinin kendisini ve kendisi aracılığıyla da Hakk'ı, hakikati bilmesine yardımcı olmaktır. Eğer okumak benim kendimi tanımama ve oradan da Hakk'ı tanımama yardımcı olmuyorsa, o zaman öğrenmek bize ne fayda sağlıyor?

Okudum bildim deme
Çok tâ'at kıldım deme
Eğer hak bilmez ise
Abes yere yelmektir.

Yani kişi okuyup önce kendini, sonra Hakk'ı bilecek. Peki burada kalacak mı? Tabii ki hayır; şeytan hemen ona musallat olacak ve ayağını kaydıracak. İşte bu aşamada kişi asla "ben biliyorum" tuzağına düşmeyecek, eğer böyle yapar ve ilmiyle kibre kapılırsa bütün emekleri boşa gitmiş olacaktır.

Yiğirmi dokuz hece
Okursun uçtan uca
Sen elif dersin hoca
Mânâsı ne demektir

Yunus Emre der hoca
Gerekse bin var hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir

Sonuçta, Yunus'u takip ettiğimizde okumanın hakikatine ulaşmış oluyoruz. Okumak: kendini bilmek, onun aracılığıyla Hakk'ı ve hakikati bilmek, ama bu bilmekle asla mağrur olmamak ve sonuçta asıl hedefe ulaşmaktır: Okumaktan nihaî amaç bir gönüle girmektir.

Bir gönüle bizi götürmeyen, insanı yüceltmeyen, insan hak ve hukuku karşısında bizi tir tir titretmeyen bir okuma beyhude yere çabalayıp durmaktır. Şimdi herkes kendi okuma serüvenini ve serencamını düşünsün: Okumalarımız bizi insan hak ve hukukuna karşı duyarlı kılıyor mu, mesele insana gelip dayanınca bütün çıkarlar, menfaatlerimiz rafa kalkıyor mu, okumalarımız bizi insan olmanın bir seviye üzerine Hz. İnsan haline getiriyor mu?

Eğer okumak bizi yüceltmiyorsa biz neden onu yüceltip duruyoruz?

Dipnotlar

1 https://www.cnnturk.com/dunya/dw/unesco-turkiye-kitap-okuma-oraninda-86inci-sirada

2 https://www.cnnturk.com/video/turkiye/tukiye-cep-telefonuyla-konusmada-avrupa-birincisi

3 Mevlâna, *Mesnevî,* (Çev: Veled İzbudak, Gözden Geçiren: A. Gölpınarlı), MEB, İstanbul 1991, C. III, s. 221.

Atiye Gülfer Gündoğdu

Metnin yitimi karşısında okumanın yitimi

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, okur ve okuma kavramları etrafında yavaş yavaş belirmeye başlayan bu tabloda dikkatleri çeken bir husus ise, okurun varlığının ancak kendisinden önce gelen toplum, yazar, metin gibi kavramların tahribine yahut yok edilmesine dayandırıldığı şiddet dilidir.

1960'lardan itibaren postmodernizmin yükselişi ile birlikte, sanat eleştirisinin "toplum, yazar, metin, okur" şeklinde bilinen koordinatları "okur" lehinde köklü bir değişime uğradı. Okurun merkeze yerleştirilmesiyle dengelerin tamamen değiştiği bu yeni durumla birlikte, "okur", "okuma", "okuma edimi", "okurun rolü" gibi konu ve kavramlar etrafında şekillenen ve bugüne değin süregelen bir tartışma alanı[1] oluştu. Bundan sonra büyük ölçüde gözlemlenen şey, okur tepki eleştirisi ve alımlama eleştirisi olarak anılan okur merkezli yorumlama teorilerinin, edebi bir metni yorumlamanın adeta kusursuz son sürümü olarak konumlandırılması ve kendisinden önce gelen toplum, yazar, metin merkezli teorilerinin tüm sorunlu taraflarını ortadan kaldırdığına dair inançtı. Okurun doğuşunun, yazarın ölümü pahasına yahut okurun varlığının metnin yitimi bedeliyle ortaya çıkmak durumunda olduğuna dair söylemler, toplum, yazar, metin ve okur arasındaki ilişkinin gerilimini ve içerdiği şiddet dilini açıkça yansıtıyordu. Bu süreçte ortaya çıkan bir diğer şey ise, "okur" ve "okuma edimi" etrafında biriken kelime/kavram repertuarıydı.

Böylesi bir durumda ortaya çıkan sorun ise şudur: Bir kelimeye/kavrama atfedilen önem onun bir okuma teorisinin merkezine yerleştirilmesi yahut da onunla ilgili olarak üretilen kelimelerin çokluğuna mı dayanır? Bu, o teori içinde, bu kelimenin/kavramın varlığına gerçekten yer açıldığı anlamına gelir mi? Edebi metnin yorumlanmasında, toplum, yazar, metin gibi kavramların yanında yıllarca göz ardı edildiği düşünülen bir kavram üzerine körü körüne titremek, nihayetinde ona hak ettiği anlamın verilmesini garanti eder mi? Bu anlamda okuru, bütün bu kavramlardan bağımsız olarak boşlukta bir noktaya yerleştirmek, onu anlamlı ve diyaloga dayalı bir okuma tecrübesi içine dâhil edebilir mi?

Bu kısa yazıda öncelikle, okur merkezli yorumlama teorilerinin, sanat eleştirisinin koordinatlarını değiştirerek okur ve okuma kavramlarının 60'lardan bugüne değin tartışılagelmesinin imkânını oluşturduğu ve bu noktada göz ardı edilmesi mümkün olmayan katkılar sunduğu ifade edilecek ancak diğer taraftan teorinin sahip olduğu bir sınırlılık olarak bu teori içerisinde, okur ve okuma kavramlarının bu denli dillendirilmesine rağmen varlıklarının esasında açığa çıkamamış olduğu iddia

Metnin yitimi karşısında okumanın yitimi

Jean-François Lyotard

edilecektir. Daha açık bir deyişle bu teorinin, kendisine yer verdiği okur kavramının varlığını ancak edebi metinle ilişki halinde olduğunda açığa çıkarabileceği bir okuma ortamının oluşmasına tam olarak müsaade etmediği ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu hususta, söz konusu "edebi metnin yorumlanması" olduğunda, metnin yitiminin onu yorumlayanın (okur) ve bu sürecin tamamının (okuma) yitimini de beraberinde getirdiği dile getirilecektir.

Lyotard'ın önerdiği şekliyle, kusursuz teoriler şeklinde adlandırılan ve otoriteleri tartışılmaz olan "büyük anlatıların" yıkılması düşüncesi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında birçok alanı olduğu gibi edebi metnin yorumlanmasını da etkiledi. Büyük anlatıların yıkılmasıyla kusursuz olarak görülen çeşitli teoriler eleştirilmeye başlandı. Böylece, edebi metnin belirlenmiş bir anlamına odaklanan, yahut da onunla ilgili nihai bir hakikate ulaşılabileceğini savunan yorumlama teorileri gözden düştü. İnsanın içinde bulunduğu dünya ile ilgili olarak anlam üretmesini ve anlam üretme süreçlerini ön plana çıkaran bu etkiyle birlikte edebi metnin karşısında anlam üretmek durumunda kalan bir okurun varlığına, okurun metin karşısındaki bu üretken aktivitesine içine alan okuma sürecine dikkat çekildi. Okuma pasif ve aktif okuma diye ikiye ayrılarak bu eylemi gerçekleştirenler aktif ve pasif okur şeklinde adlandırıldı, edebi eserlerin katmanlarını keşfedip yeniden oluşturan aktif okur bu anlamda edebi eserin eş yaratıcısı (co-creator) kabul edildi.[2] Okumanın yazma eylemine göre pasif olarak konumlandırılan kaderi değiştirilmeye çalışıldı.[3] M. H. Abrams'ın ünlü diyagramında dengeler bu defa okurdan yana değişti. Bu durum okurun dönüşü[4] olarak ele alındı. Toplum, yazar, metinden sonra "okurun saati"[5] çaldı. Önünde saygıyla eğilindi, savunusu yapıldı.[6] Okurun doğuşu, yazarın ölümü pahasına[7] müjdelendi.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, okur ve okuma kavramları etrafında yavaş yavaş belirmeye başlayan bu tabloda dikkatleri çeken bir husus ise, okurun varlığının ancak kendisinden önce gelen toplum, yazar, metin gibi kavramların tahribine yahut yok edilmesine dayandırıldığı şiddet dilidir. Bu anlamda Barthes'in belirttiği gibi okur, ancak yazarın ölümü "paha"sına doğabilir ve Freund'un vurguladığı üzere, metnin özerkliğini şüpheli bir konuma sokarak hatta bazen onu tamamen ortadan kaldırarak kendisini merkeze yerleştirir.[8] Kullanılan bu kutuplaştırıcı dil, okurun edebi metnin yorumlanması noktasında merkeze yerleştirildiği yahut varlığı/özerkliği ilan edildiği takdirde, kendisi dışında kalan bütün kavramların da yok olmaya mahkum edilmelerine neden olur. Söz konusu edebi bir metnin yorumlanması olduğunda, bu kutuplaştırıcı dilin gerçek bir okuma tecrübesinin açığa çıkabilmesini engellemesi

M. H. Abrams

Roland Barthes

noktasında en fazla zarar verdiği ikili şüphesiz okurla/ metin arasında olanıdır. Metnin yitimi bedeline okurun kendisini merkeze yerleştirdiği bir okuma tecrübesinde, okurla metnin diyalogunu mümkün kılan bir ilişki biçiminin ortaya çıkmayacağı açıktır. Bazen yazarın ölümü pahasına, bazense metnin yitimi bedeliyle açığa çıkabileceği iddia edilen okurun doğuşu, bir şey "paha"sına, "bedel"iyle gerçekleşebilecek bir şey olmaktan ziyade, ancak bir şeyle (söz konusu edebi bir metnin yorumlanması olduğunda burada elbette edebi metinle) ilişki halinde olduğu müddetçe kendi varlığını sergileyebilir.

Okur ve okuma kavramları etrafında şekillenen ve bugüne değin süregelen tartışmalara bakıldığında dikkatleri çeken bir diğer husus da, bu tartışmaların okur ve okumaya dair ürettiği şu kalabalık kelime repertuarıdır: Okuma teorileri, okurun rolü, alımlama estetiği, okur tepki estetiği, okuma edimi, okuma süreci, yanlış okuma, aşırı yorum, yorumun sınırları, yorum topluluğu, okuma stratejileri, okuma gelenekleri, okurun beklenti ufku, belirsizlik, somutlama, etkisel yanılgı, duygulanımsal stilistik, psikanalitik okuma, transaktif okuma, edebi tepkinin dinamikleri, okunulamazlık; aktif okur, pasif okur, örtük okur (ima edilen okur), ideal okur, örnek okur, ampirik okur, üstün okur, arşi okur, süper okur, profesyonel okur, profesyonel olmayan okur, çağdaş okur, gerçek okur…[9] Ancak gelin görün ki, edebi bir eserin okunması sürecinde okura atfedilen önem, okuma ve okur etrafında biriken bu kelime/kavram kalabalığı içerisinden sağlanamaz. Edebi metni yorumlama teorileri arasında okura gerçek anlamda bir yer açılabilmesi, ona tahsis edilen bir kelime repertuarından ziyade, bu repertuarı üreten düşünme tarzları içinde okurun varlığına gerçek anlamda yer açılıp açılmamasıyla ilgilidir.

Gerçek bir okuma fenomenolojisi, okur ile metnin okuma sürecindeki diyaloga dayalı anlamlı ilişkisinden ileri geldiğinden, bir yorumlama teorisi içerisinde varlığı sorgulanan kavram okur olduğunda, üzerinde durulması gereken kavram da metin haline gelir. Bu noktada, edebi metinle kurdukları ilişki bağlamında okurun varlığına ne kertede yer açıp açmadıkları bağlamında okur merkezli yorum teorilerinin önemli savunucularından

Metnin yitimi karşısında okumanın yitimi

Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser ve Stanley Fish'in yaklaşımlarında yer alan metin kavramlarına, yazımızın sınırları gereği oldukça kabaca hatta bir nevi özetleyerek bakmak yerinde olacaktır.

Bir edebiyat teorisinin yegane amacının metnin doğru anlamını açığa çıkarmak haline geldiği ve bu anlamda okur kavramının göz ardı edildiği Wolfgang Kayser'in doktrinlerinin etkili olduğu bir ortamda, Konstanz Üniversitesi'nin iki değerli üyesi Jauss ve Iser, okuru ön plana çıkaran bir alımlama estetiği ve okur-tepki eleştirisi ile edebi metnin yorumlanması noktasında büyük bir etki uyandırdı. Ancak her iki isim de alımlama estetiği ve okur-tepki eleştirisi içerisinde edebi metnin yorumlanması hususunda okura oldukça özgür bir yorumlama alanı açarken, metnin varlığını tehlikeye atabilecek bazı sorunlu düşüncelere de yer verdi. Jauss'un alımlama estetiğinde yer verdiği metin kavramında, okurla metin arasındaki ilişkiyi önemli şekilde etkileyecek sorunlardan birisi onun edebi metni ancak, bir nota gibi okuyanların ona ses vermeleriyle ayakta durabilen,[10] bu anlamda bizatihi kendi başına varlığını sergileyemeyen bir tabiata sahip olarak konumlandırmasıdır. Bu açık bir biçimde metnin varlığının göz ardı edilerek sadece alımlanmasının ön plana çıkartılmasıdır. Oysaki bir edebi eser okur olmadan kendi başına ayakta duramayan, varlığını sergileyemeyen değil, kendi başına ayakta olması vesilesiyle okuma sürecinde kendi dünyasını okurlara açmaya muktedir olandır. Diğer taraftan, kendi başına sesi olmayan metnin yorumlanması sırasında duyulan sesin, esasında metne mi yoksa okura mı ait olduğu sorusunu belirsiz bir hale getirir. Böyle bir ortamda, okurun metnin kendi dünyasına ait olan sesini dinleme şansı da ortadan kalkmış olur.

Konstanz okulunun bir diğer önemli ismi Iser'in, okur-tepki estetiğinde yer alan metin kavramına baktığımızda ise, çağrısal yapıya[11] sahip olduğu düşünülen bir metin vurgusuyla karşılaşırız. Buna göre, edebi metnin semantik potansiyeli üzerinde duran Iser, metnin belirsizliği, belirlenmemişliği (indeterminacy) ve onunla ilgili olarak ortaya çıktığını söylediği "boşluklar" (blanks) sayesinde tüketilmesi mümkün olmayan yeni anlamlar üretme kapasitesine dikkat çeker. Iser'ın esasında, okuma süreciyle metin ile okur arasında ortaya çıkan etkileşimi, teorilerinde yer verdikleri metin kavramlarını ele aldığımız diğer isimlere nispeten daha fazla önemsediği görülür. Ancak yine de onun okur-tepki eleştirisinde yer verdiği metin kavramını, okura uyması gereken talimatları "gösteren" şematik bir yapıya indirgemesi söz konusudur. Iser'ın öne çıkardığı, okurun okuma sürecinde, kendisiyle diyaloga girebileceği bir metin kavramından ziyade, dokusunda yer alan boşlukları doldurması için okurlarını yönlendiren bir dizi talimatlar yığınıdır.

Jauss ve Iser'ın ardından edebi metnin yorumlanması söz konusu olduğunda okura en fazla özgürlük alanı sunan Fish'in teorisinde yer alan metin kavramına baktığımızda, okur merkezli teorilere okur nezdinde getirilen rölativizm, aşırı öznelcilik, yorumun keyfiliği gibi eleştirilerin kaynakları rahatlıkla gözlemlenebilir. Teorisi genel itibariyle, Bu Sınıfta Bir Metin Var mı?[12] adlı kitabında ortaya koyduğu düşüncelerle anılan Fish, Iser'in aksine metinsel yapıyı tamamen reddederek bunu okurun özgürlüğünü ortadan kaldıran bir yapı olarak görür. Metindeki hiçbir unsurun onu kontrol edemeyeceğini düşünen Fish böylece metni okurun yorumunu sınırlandıran bir otorite merkezi olmaktan

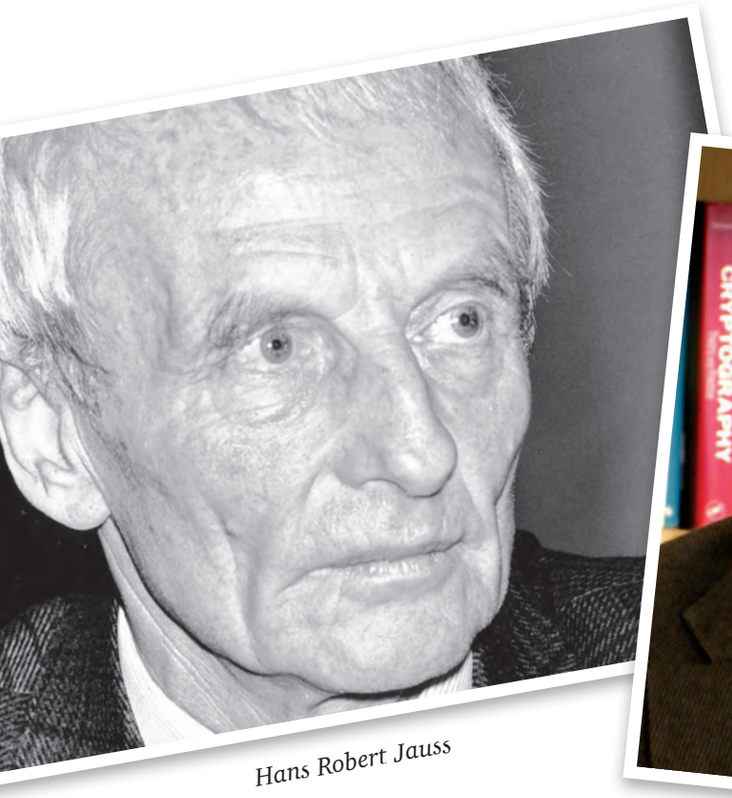

Hans Robert Jauss

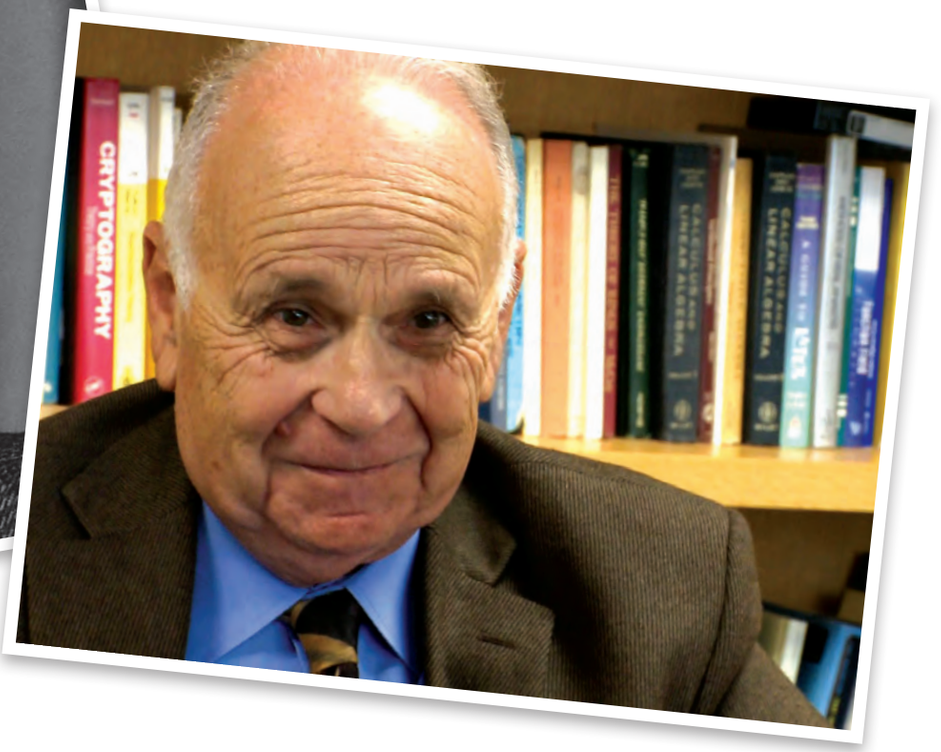

Stanley Fish

tamamen çıkarır. Öne sürdüğü bu düşüncelerin ortaya çıkarabileceği aşırı öznellik, rölativizm ve yorumun keyfiliği gibi sorunları "yorum stratejileri ve yorum cemaatleri" kavramlarıyla aşmaya çalışan Fish, edebi bir metnin yorumlanması konusunda okura, "yorumlama cemaatlerine ait olan yorumlama stratejilerinin bir parçası olmak" dışında hiçbir sınır çizmez. Bu bağlamda, metin kavramının en ağır biçimde Fish'in kuramında yok sayıldığı açıkça söylenebilir. Böylece bütün teorisini okurun yorumlama özgürlüğüne adayan Fish, insanın ancak kendisine direnç gösteren bir şey karşısında özgür olabileceği, bu anlamda okurun yorumlama özgürlüğünün ancak karşısında kendisine direnç gösterebilen bir metin varsa anlamlı olabileceği gerçeğini unutmuş görünür.

Okur merkezli yorumlama teorilerinin bu üç önemli isminin de, edebi metnin anlamın üretilmesinde okuru merkezi bir konuma yerleştirilirken, metnin varlığını (birbirinden farklı düzeylerde de olsa) büyük ölçüde göz ardı edilmiş olduğu görülür. Bu anlamda her üç teoride de eksikliği hissedilen okuma sürecinde okurla diyalog haline geçebilecek ve bu diyalog ortaya çıkarken okura gerçek anlamda direnç gösterebilecek bir metnin varlığıdır. Her üç teoride de, okur bu kadar merkezi bir konuma yerleştirilirken, bu okur kavramının karşısında kendisine direnç gösterecek güçlü bir metin kavramına yer açılmaması, okurun edebi metin karşısındaki varlığını da sorunlu bir hale getirir.

Yazı boyunca ele alınmaya çalışıldığı üzere, okur merkezli yorum teorileri, okur ve okuma kavramları üzerine

Metnin yitimi karşısında okumanın yitimi

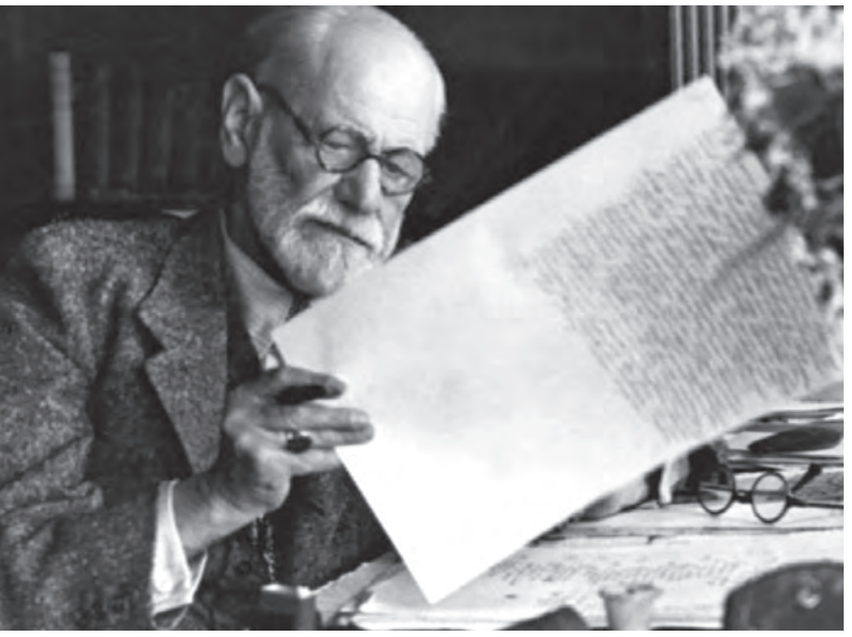

Sigmund Freud

dikkat çekerek edebi bir metnin nasıl yorumlanması gerektiği sorununu oldukça zengin ve velud bir tartışma ortamına çekti. Bu noktada asla göz ardı edilemeyecek katkılar sundu. Ancak diğer taraftan okurun hakiki varlığı, hakkında üretilen onlarca kelime yığını arasında unutuldu. Sanıldığının aksine metnin yitimi, gerçek anlamda anlam üreten okurun doğuşuna vesile olamadı. Metnin yitimi okumanın yitimini getirdi.

Dipnotlar

1 Batıda bu konu ve kavramlar etrafında 1960'lardan itibaren süregelen tartışmalara dâhil olabilme çabası olarak bkz. Atiye Gülfer Gündoğdu, *Edebi Metnin Anlamının Teşekkülünde Okurun Rolü*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2017. Söz konusu çalışma aynı zamanda, Batı düşüncesinin "yazı/metin" ve "okur" kavramı etrafında ürettiği entelektüel birikim göz ardı edilmeksizin Türk/ Osmanlı edebiyatının ondokuzuncu asrın ikinci yarısındaki sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş sürecine odaklanır. Bu anlamda bu çalışma, Türk/Osmanlı edebiyatında okuma ve anlama ortamının zamanla dönüşerek, bu döneme ait olan dinleyici/ okur kavramlarının, yazı karşısında anlam üretme/ noktasındaki modernleşme sürecini ele alır.

2 Roman Ingarden, "Pasive and Active Reading", *The Cognition of the Literary Work of Art,* Northwestern University Press, Evanston 1973, p. 37-41.

3 Goeffrey H. Hartman, Okumanın Kaderi adlı eserinin yine aynı adı taşıyan makalesinde, okumanın anlamının restore edilmesi gerekliliğine işaret eder. Ona göre okuma, (edebi bir eseri yorumlama) en az edebi bir eserin yazılması kadar yaratıcı bir süreci gerekli kılar. Goeffrey H. Hartmann, *The Fate of Reading: And Other Essays,* University of Chicago Press, Chicago, London 1975, p. 272.

4 Elizabeth Freund, "Okurun Dönüşü" *(The Return of the Reader)* adlı eserinde, M.H. Abrams'ın en son metin üzerinde odaklandığı meşhur üçgen diyagramını yorumlamaya devam eder ve son zamanlarda ortaya çıkan eğilimlerin, yazar ve metinden sonra üçgenin sağ alt köşesinde duran okurdan (audience) yana gerçekleşen değişimine dikkat çeker. Okur tepkisi (reader response) oryantasyonunda gerçekleşen bu değişimin, bugünün elesştiri tarihi içerisinde sanat eserinin ayrıcalıklı konumunu büyük ölçüde sarstığını iddia eder ve elementler arasındaki olayların bu dönüşümünün, okur-tepki eleştirisine giriş niteliğindeki kitabının konusu olduğunu belirtir. Freund, Elizabeth, *The Return of the Reader: Reader-Response Criticism,* Methuen, London and New York 1987, p. 2.

5 Umberto Eco, edebi bir metnin yorumlanması noktasında, okuma ve okur etrafında kümelenen bu durumu dile getirmek için aynı zamanda J.M. Castellet'in bir denemesinin başlığı olan "okurun saati" tabirini kullanır. Eco, Umberto, *Alımlama Göstergebilimi*, Sema Rifat (Çev.), Düzlem Yayınları, İstanbul 1991, s. 15.

6 Slatoff, Walter J., "In Defence of Readers", *With Respect to Readers: Dimesions of Literary Response,* Cornell University Press, Ithaca, London 1970.

7 Barthes, Roland, *"The Death of the Author", Image Music Text, Fontana Press,* London 1977, p. 142-148.

8 Freund, Elizabeth, *a.g.e.,* p. 2.

9 Okuma ve okur üzerine yapılmış olan kapsamlı bir derlemede yer alan bir anahtar kavram /konu dizinine yahut okur merkezli eleştirinin açıklamalı bir bibliyografyasına kabaca bir göz gezdirmek bile okur ve okuma etrafında oluşan bu kelime dünyasının genişliğini gözler önüne sermeye yeter. bkz. Inge Crosman, "Annotated Bibliography of Audience-Oriented Criticism", *The Reader in the Text,* Susan R. Suleiman, Inge Crosman (eds.), Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1980, p. 401-424. Andrew Bennett, "Key Concepts", Readers and Reading, p. 235-240.

10 Jauss, Hans Robert *"Bilimsel Bir Yazın Tarihinin Çağırışı"*, Tevfik Turan (çev.), Bağlam Dergisi, S. 2, İstanbul 1980, s. 91. Metnin orijinal adı, "Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft". Hans Robert Jauss, "Literary History as a Challenge to Literary Theory", Toward on an Aesthetic of Reception, Timothy Bahti (trans.), The University of Minnesota Press, Minneapolis 1982, p. 3-45.

11 Iser, Wolfgang, "Metinlerin Çağrısal Yapısı", Şara Sayın (çev.), Bağlam Dergisi, S. 1, 1979, s. 139-162. Iser, Wolfgang, "Metinlerin Çağrısal Yapısı", Şara Sayın (çev.), *Bağlam Dergisi,* S. 1, 1979, s. 139-162. Iser, Okuma Edimi'nde (The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response), bu yazının ilk olarak 1970 yılında Die Appellstruktur der Texte Unbestimmtheit als Wirkungsbedingung literarischer Prosa adıyla yayımlandığını belirtir. Yazı İngilizce olarak ise "Indeterminacy and the Reader"s Response in Prose Fiction" başlığıyla 1971'de yayımlanır. Wolfgang Iser, "Indeterminacy and the Reader's Response in Prose Fiction", *Prospecting,* The John Hopkins University Press, Baltimore, London 1989, p. 3-30.

12 Stanley Fish, *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1980.

İbrahim Tökel

Zemin kaygan

“Dil, içinde konaklamak yoluyla varolduğu varlığın evidir, bunun içinde insan, varlığın hakikatine bekçilik yaparak ona ait olur”

M. Heidegger

“Söz uçar yazı kalır” demiş eski bilgeler. Hatta rivayet odur ki sözün sahibi büyük bilge Sokrates imiş. Bu söz bize, konuştuklarımızın veya söylediklerimizin kalıcı olmadığını, uçup gittiğini; yazılanların ise kalıcı olduğunu vurgulamaktadır. Ancak kazın ayağı, sözün anlamı hiç de böyle değil imiş. Sokrates burada aslolanın söz söylemek veya konuşmak olduğunu, yazının bir kıymetinin olmadığını vurgulamaktaymış. Üstada göre yazının ruhu yoktur. Yazı, yazıldığı gibi kalır, donuklaşır, sabitleşir. Oysa konuşulan, sohbet edilen söz uçar, kanatları vardır. Sokrates’in yaşam tarzına, diyalektiğine yakından bakıldığında böyle bir sonucun kaçınılmaz olduğu anlaşılacaktır. Üstadın bu ve benzeri sebepler ile hiç kitap yazmadığı da bilinen bir durum.

Konuşmak kelimesi etimolojik olarak her ne kadar tartışmalı olsa da bir şekilde, ko/y/mak, kon-mak kelimesi ile kesişiyor; konmak, komşu, konut, konuk, konak, konum vs. Her halükarda konuşmak kelimesi bir yer, zemin ile ilişkili görünüyor. Konuşabilmek için bir “yer”e bir “zemin”e ihtiyacınız var. Daha doğrusu bir “yer”den bir “zeminden” konuşabilirsiniz. Bu bir “yer” de durmak, bir yerden hareketle bir şeyler söyleyebileceğimiz anlamına gelir. Bir “yer” sahibi olmak bizim söylediğimiz bir şeyin diğer bir “yer” de olana ulaşması için elzemdir. Peki, bir yerde olmak bir zemin sahibi olmak ne demektir?

Martin Heidegger’in “Dasein” analizinde; dil, düşünce, konuşmak, lakırdı ve gevezelik ile ilgili söyledikleri bizi bir yere götürebilir belki. Heidegger düşüncesinde konuşmak, söylemek esnasında varolanlar açığa çıkarılır. Söz sırasında hakkında konuşulan, varolanı örtüsünden çıkarır görünür hale getirilir. Bunu, söz, ilişki ve bağıntı ile yapar. Yani söz, bir şey olarak yöneltileni diğer bir şey ile ilişkisi içinde, ilişkilendirilmişlik ile yapar. Konuşma yolu ile varolanları görünür hale getiririz. Bunu bir bağlamda, zeminde ve ilişkilendirerek yaparız. Tam da burada logosa değinmek gerekecektir. Heidegger logosu Batı geleneğinde süregeldiği gibi yalnızca ”salt mantık” ile açıklamaz. İnsan, Heidegger’e göre “zoon logon ekhondur” yani söz söyleyen hayvandır. Logosu takip eden Batı geleneğinde ise insan “ration animale”dir, yani akıllı hayvandır. Heidegger buna karşı çıkarak insanı “rational animale” değil söz söyleyebilen bir varlık olarak görmekte ısrar eder.

Dili, konuşmayı temel olarak böyle tanımladıktan sonra Heidegger, lakırdı, gevezelik ve boş laf kavramları üzerinde durur. Gündelik hayatta dile getirilen söze ileti denir. Bu ileti, iletilecek olanı yani bir diğerinin

Zemin kaygan

varlığını gerektirir. Diğeri, iletilen bu sözü "hergünkülük içinde vasat bir anlama ile anlar. Çünkü "hergünkülük", içinde ortalama bir anlaşılabilirlik mevcuttur. İşte Heidegger'e göre bu hergünkülük içinde anlaşılan şey, hakkında söz edilen varlığın, varolanın kendisi değil, konuşulan şeyin kendisidir. Aynı şeyden bahsediyor olmak dile getirileni hep aynı vasatlık içinde anlıyor olmaktan ileri gelir. Bu durumda ileti, hep beraber olmaklık, söz edilenin hep beraber söylenilmesi ve ilgilenilmesi içinde hareket edilerek oluşur. Bu durumda sözün sahihliği, konuya uygunluğu ve anlaşılabilirliği; hergünkülük ve vasatlıkla yer değiştirmiştir. Bu durumda "söz, hakkında konuşulanla (yani varolanları açığa çıkarma, görünür kılma vazifesi ile) birincil varlık bağını kaybetmiştir. Heidegger bu şekilde sözün, asıl vazifesinden sapmasına lakırdı, gevezelik der. "Herkes böyle söylediği için bu böyledir." Bu nedenle zaten sağlam bir zeminde olamayan varoluşumuz tümü ile zeminsizliğe düşmektedir.

Lakırdı ve gevezelik zeminsizdir. Onun bu özelliği hergünkülük ve herkeslik içinde kamuya mal olmasını kolaylaştırır. Her şey bu boş gevezelik ile anlaşılırlık kazanır. Heidegger düşüncesinde dil, söz; varolanların açığa çıkarılması bağlamında yaşamsal bir nitelik iken lakırdıya dönüşme tehlikesini barındırır. Varolanların açığa çıkarılması vazifesini yapması gereken söz, lakırdı ile varolanların üstünü örter. Çünkü lakırdı, hergünkülük içinde varolanların zeminine inmediği için varolanların üstünü örter. Böylece hergünkülük içinde dile gelen lakırdı bizi, kamusal ve genel bir anlayışa götürdüğü için hakikatten koparır.

Heidegger insanın hergünkülük ve herkeslik içinde lakırdıya, gevezeliğe teslim olmasını yani hakikatten kopmasını düşkünlük olarak ifade eder. İnsan düşkündür, dünya içinde kamusal dilin yani lakırdının içinde düşkünlük ve belirsizlik yaşar. Bu aynı zamanda bir kaybolmuşluktur. Bir başka deyişle zeminini kaybetmektir.

İnsan bu kaybolmuşluk içinde kendini (zeminini) nasıl bulacaktır? Öncelikle insanın bu kamusal sözden, lakırdıdan kurtulması için herkese kulak vermeyi bırakması gerekir. Hergünkülük içinde ve herkes olmayı reddetmesi, bir çağrıya kulak vermesi gerekir. Bunu mümkün kılacak şey aracısız bir çağrıya kulak vermektir. Bu bir anlamda kendi kendini duymak, kendine ihtimam göstermektir. Bu çağrıyı anlamaya yarayacak şey de vicdandır. Kamusal gevezeliği, içi boş sözü, kaybolmayı, düşkünlüğü ona terk ettirecek çağrıyı duymayı, anlamayı gerçekleştirecek şey vicdandır. Bu kaybolmuşlukta, düşkünlükte, gevezelikte gerçek söz işte bu çağrıdır. Çağrı geri dönmek isteyene, kaybolmak istemeyene, herkeslikten ve hergünkülükten ayrılmak isteyene bir seslenmedir. Bu çağrı ile insan, herkes olan benliğinden kendi olmaklığına, kendi benliğine çağrılmaktadır.

Heidegger, bunları uzun zaman önce söyledi. Son 40-50 yılda olanları, görseydi ne düşünürdü acaba. Altmışlı yıllarda bir konferansta evlerin üzerindeki antenleri işaret ederek "Modern insan evde olduğu halde evinde değildir" dediği rivayet edilir. Acaba, internet, cep telefonu, sosyal medya vb. sözüm ona iletişim teknolojilerinin zirve yaptığı böyle bir ortama, kamusal sözün bu derecede hükmettiği bir döneme şahitlik etseydi neler söylerdi?

Dünya tarihinde sözün bu kadar fazla kullanıldığı bir zaman dilimi olmamıştır herhalde. Sosyal medya, okul, işyeri, sokak, her türlü iletişim aygıtı, gazete, televizyon

Dünya tarihinde sözün bu kadar fazla kullanıldığı bir zaman dilimi olmamıştır herhalde. Sosyal medya, okul, işyeri, sokak, her türlü iletişim aygıtı, gazete, televizyon tıka basa, ağzına kadar söz ile dolu. Herkes her şeyi söylüyor, söyleyebiliyor.

tıka basa, ağzına kadar söz ile dolu. Herkes her şeyi söylüyor, söyleyebiliyor.

Zemin hakikaten kaygan… Hergünkülük ve herkes olmak tarihin başlangıcından beri hiç bu kadar hakim olmamıştı. Sahicilik, hakikate kulak kabartma hiç bu kadar gözden düşmemişti. Vicdan, inşa ve Heidegger'ce söylersek yurt, bize bir zemin olabilir. Düşünmek, şükretmek ve yeniden inşa etmek için.

Hasan Yapıcı

Üsküdar'da Kültür Seferberliği Nevmekan Sahil

Nevmekan Sahil, şehrin yoğun temposundan ve gürültüsünden uzaklaşmak isteyenler için Üsküdar sahilde eşsiz bir liman…

Sadece kitap ve kahve konseptiyle değil sergi, söyleşi ve müzikal programlarla İstanbulluların buluşturulduğu çok yönlü yeni bir mekân, Nevmekan Sahil.

Daha önce metruk bir binayı yeniden düzenleyerek İstanbullulara kazandıran ve Millet Kıraathanesi anlayışına örnek gösterilen Nevmekan'dan sonra Üsküdar Belediyesi, bu alandaki tecrübesini, bünyesinde pek çok yenilik ve ilki bulunduran yeni bir mekanla İstanbulluların hizmetine sundu.

2018 yılı itibariyle eski evlendirme dairesi binasında kurulan Nevmekân Sahil, İstanbul kültürünün ve İstanbul'u yaşama sanatının yeni mekânlarından biri olarak hizmet vermeye başladı. Üsküdar Belediyesi kültür hizmetlerindeki öncü rolünü İstanbul'daki Millet Kıraathaneleri'nin en güzel örneklerinden olan Nevmekan Sahil ile müstesna bir yere taşıdı.

3 bin m^2 si kapalı, 5 bin m^2 si ise açık alan olmak üzere 8 bin m^2 yaşam alanına sahip olan Nevmekan Sahil, mimari tasarım ve estetik dekorasyonuyla alışılagelmiş okuma mekânlarından ayrılan farklı ama tanıdık bir hüviyetle karşımıza çıkıyor. Eskiden iki insanın ve ailelerinin dünyalarını birleştiren bu bina şimdi kadim kültürümüz ve modern kimliğimizi birleştirerek yarına daha emin adımlar atmamızı sağlayacak.

Günümüz kütüphane ve kütüphanecilik anlayışına yeni bir yorum getiren Nevmekan sahil sanatsever, kitapsever, öğrenci ve araştırmacıların artık yeni mekanı… İsmiyle müsemma bu yeni mekanın tüm duvarları kitaplarla örülmüş. Mekanın sıcak havası ister istemez herkesi okuma ve araştırmaya sevk ediyor.

20 bini dijital olmak üzere 100 bin kitap kapasiteye sahip olan ve yeni yayınlarla

Daha önce metruk bir binayı yeniden düzenleyerek İstanbullulara kazandıran ve Millet Kıraathanesi anlayışına örnek gösterilen Nevmekan'dan sonra Üsküdar Belediyesi, bu alandaki tecrübesini, bünyesinde pek çok yenilik ve ilki bulunduran yeni bir mekanla İstanbulluların hizmetine sundu.

Üsküdar Belediyesi'nin sınavlar vesilesiyle muhtelif üniversitelerde öğrencilere sunduğu hizmetlerle beraber artık 7 gün 24 saat açık olan bu yeni mekânda tüm öğrencilere çay, kahve ve çorba ikramı yapılıyor. Üsküdar Belediyesi'nin kültür seferberliğinin önemli bir numunesi olarak kurduğu Nevmekan Sahil, kütüphanesi, sergi salonu ve gerçekleştirilen kültür ve sanat faaliyetleriyle Üsküdar sahilinde İstanbullulara hizmet veriyor.

kendisini güncelleyen bu yeni mekânda her yaştan öğrenci ve araştırmacılara geniş imkânlar sunuluyor. Kütüphaneye girdiğinizde sizi çepeçevre saran önlü arkalı raflarda şu an için 60 bin kitap mevcut. Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen görme engelli vatandaşlarımız için de sesli kitap uygulamasının yakın zamanda hayata geçirileceğinin müjdesini veriyor. Üsküdar Belediyesi'nin sınavlar vesilesiyle muhtelif üniversitelerde öğrencilere sunduğu hizmetlerle beraber artık 7 gün 24 saat açık

olan bu yeni mekânda tüm öğrencilere çay, kahve ve çorba ikramı yapılıyor. Üsküdar Belediyesi'nin kültür seferberliğinin önemli bir numunesi olarak kurduğu Nevmekan Sahil, kütüphanesi, sergi salonu ve gerçekleştirilen kültür ve sanat faaliyetleriyle Üsküdar sahilinde İstanbullulara hizmet veriyor.

Ahmed Fatih Andı

Tarih okumak, tarihi okumak: Tarih'i okuma şekillerine dair tespitler

"Çünkü şimdi ayna ile muammalı surette görüyoruz, fakat o zaman yüz yüze göreceğiz; şimdi cüzi biliyorum, fakat o zaman bilindiğim gibi bileceğim."

İncil, 1. Korintliler 13:12

Giriş

Kuantum fizikçilerinin deneyleri maddenin/atomun gözlendiğini "fark ettiği" zaman farklı "davrandığını" kanıtlamış durumda. Ki maddenin bu bağımsızlığı ilâhî iradenin bir tecellisi olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, Allah'ın aciz yarattığı insanın zihni/algısı onu çevreleyen gerçekliği (yani ilâhî iradenin maddi tecellisini), onun kendisini insana sunduğu kadarıyla anlamaya mahkumdur, bir "yapı" olarak kendini insana sunan gerçeklik bu sebeple onun otantik cüzlerini ve getirdiği şartları bir bir sökerek onun özünü/anlamını çözümlemeyi amaçlayan hermenötik-vari bir bakışı icbar eder. Bu türlü bir ilişkide insan hiçbir zaman kelimenin tam anlamıyla fail olamaz ve hep bir parça mef'ullüğe mahkumdur.

Öte yandan, bu şartlar da göz önünde bulundurulursa, gerçekliğin özü/anlamı; onun cüzlerinin (sosyo-kültürel bağlamlardan) belirleyiciliğinden ve özneden özneye değişebilen algı kapasitesinden dolayı farklı idrak ve anlamlandırma yani *okuma* şekillerine ve muhtelif yorumlara açıktır.

Bu anlamlandırma ve okuma şekillerinin kimisi merak duygusunun ereksiz, masum bir tatmini iken, kimileri zaman ve ilâhî iradenin tecelli edişinin neticeleri üzerinde müstekbirane ve beyhude bir tahakküm kurma çabasından doğmuş kısır hatta müfsid yanılgılardır. Kimileri ise insana kısmen de olsa kendinin bilgisini lütfeden gerçeklik cüzlerinin "yapı"sını hermenötik bir analize tabii tutmamıza yardımcı olan ve kainatı anlayış ve anlamlandırışımızın sınırlarını azami seviyeye taşımayı vaad eden okuma şekilleridir.

Bu okuma şekillerinin kimi, zikredilen sebeplerden dolayı, insanın nihai edilgen olan algısını nötr bir nesne olarak alıp kronoloji ve "şaşırtıcı" popüler tarih söylemlerini aşılarken kimileri ilâhî iradenin geçmiş zamandaki maddi tecellisinin reprodüksiyonu olan ve üzerinde irade sergilenemeyecek somut gerçekler üzerinde tahakküm etmeyi amaçlar ve muhatabına adeta musallat olur. Kimileri ise insan idraki üzerindeki zorunlu edilgenlik sisini bir nebze olsun dağıtarak insanı geçmiş gerçekliği ve onun muhtelif cüzlerinin "yapı"sını anlayabilme ve yorumlayabilmenin kapısını aralar.

Şimdi, bu mülahazalar çerçevesinde, yukarıda zikredilen tarihi "okuma şekilleri"ne daha yakından bakalım.

Sis: Tarih Okumak

Üç tip ile kabaca tasnif edebileceğimiz, en azından derli toplu gruplandırabileceğimiz, mezkur

Tarih okumak, tarihi okumak: Tarih'i okuma şekillerine dair tespitler

okuma şekillerinden ilki "tarih okumak"tır. Bu okuma şeklinde, okur tamamen edilgen bir nesnedir. Tarih insan zihninin tabii bir merak mecrasıdır. Okurun tarih/gerçeklik ile olan ilişkisi bu okuma şeklinde arz-talep doğrultusundadır. Değer-sıfır (olma iddiasındaki) çoğunlukla ticari ve ansiklopedik amaçlı popüler tarih söylemleri bu şekle dahildir. Bu okuma şeklinin odağı insandaki tabii merakın dindirilmesidir. Bu okuma şeklinde her ne kadar muhataradan uzak bir kronoloji yakalansa da gerçekliğin bilgisinin bu yolla tam elde edilmesi oldukça uzak bir ihtimaldir. Zira bu okuma şekli tarihi okumak değil, "tarih okumak"tır, geçmişte gerçekleşmiş ve bitmiş, "tarih olmuş" olayları onların otantik anlamını ve onları getiren sosyo-kültürel bağlamları yeterince göz önüne almaksızın, tahkiye etmektir. Bu okuma şeklinin bir başka tezahürü ise yabancı dillerde amatör tarihçilerin vizyon eksikliği içeren çalışmalarına atfen kullanılan "antiquarianism" (antikacılık) tabiridir. Haliyle bu okuma şekli tarihin ardındaki sis perdesini oldukça az bir miktarda aralamaktadır.

"Siste Söyleniş": Tarih Okumak, Tarihe Rağmen

Tarihe rağmen tarih okumak, bütün okuma şekilleri içerisinde profesyonel tarihçinin başını en çok ağrıtan, hem de okuru en çok yanıltan okuma şeklidir bence. Bu okuma şeklinde okur kendisinin geçmiş üzerinde fail özne olduğu ve onu bugünkü çeşitli kullanım amaçları için özgürce ve yararlı/ütilitaryen/pragmatik bir şekilde seferber edebildiği yanılgısındadır. İlâhî iradenin geçmiş zamandaki maddi tecellisi(nin yorumu) olan tarihi ideolojik prizmaların ve kısa vadeli popülist siyasi söylemlerin emir ve boyunduruğu altına sokan böylesi bir yaklaşım mevcut yaklaşımlar arasında gerçekliğin bilgisinin yakalanmasından en uzak olandır.

Bilerek veya bilmeyerek bu yaklaşımın benimsenmesi romantik Alman ressam Caspar David Friedrich'in geride bıraktığı asrın entellektüel trendi olan Aydınlanma'nın entellektüel bir tenkidini sunduğu 1818 tarihli "Bulutların Üzerinde Yolculuk" (Der Wanderer über dem Nebelmeer) tablosunu çağrıştırır.

Bu tabloda rüzgardan saçları hafifçe dalgalanan Avrupalı genç bir 19. yüzyıl beyefendisinin elinde bastonuyla kayalıkların üzerinden sisle dolu bir ufku hem kibirli hem de ürkek bir edayla seyrettiğini görürüz. Arkadan gördüğümüz ve geride bıraktığı yolu görmediğimiz bu beyefendi kendini çizgisel ilerleme düşüncesine adamış "Aydınlanma" zihniyetini temsil etmektedir. Aristokratik giyim kuşamı ve kibirli tavrı ise "Aydınlanma"nın akla sınırsız güvenini yansıtmaktadır. Ancak ressamımız bu "Aydınlanmacı" imgeye romantik bir eleştiri getirmektedir aynı zamanda. Hegel'in "bilmeye cüret et" (sapere aude) prensibinden hareketle kendini dağlara vuran bu bey, dev bir bilinmezlik ve sisin içindedir. Görebildiklerini, bir sisin arasından görebilmektedir. İstikameti belirsizdir, kaybolmuştur. Tablonun orijinal ismi dahi bu nüansı hissettirmektedir. İsimdeki "wanderer" kelimesi gezgin demek olduğu gibi aynı zamanda boşça gezinen, kayıp kişi demektir.

Tarihe rağmen tarih okumak tarihçilik kadar eskiydi. Orta Çağ Avrupası'nın sayısız sahte belgesinden her sultanlığın

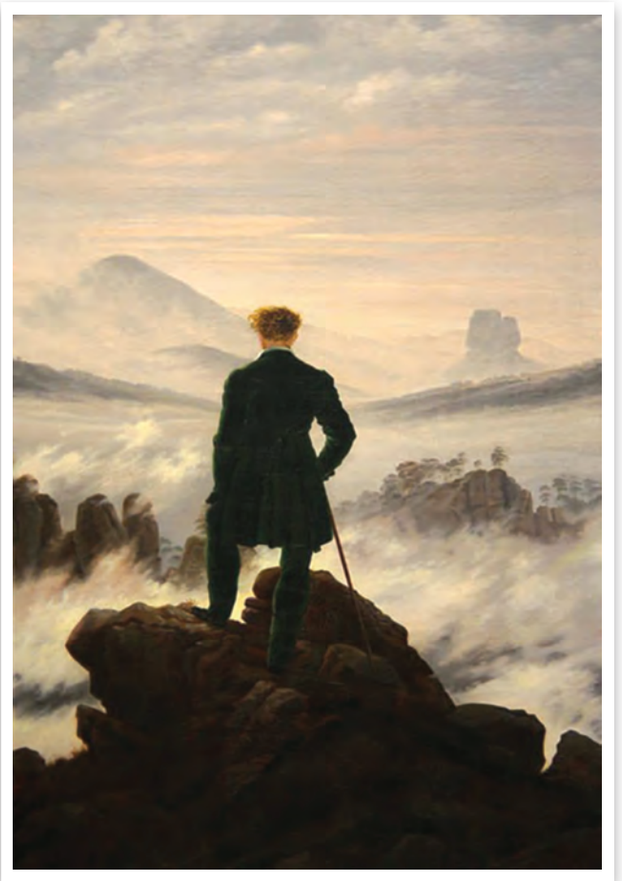

Alman ressam Caspar David Friedrich'in geride bıraktığı asrın entellektüel trendi olan Aydınlanma'nın entellektüel bir tenkidini sunduğu 1818 tarihli "Bulutların Üzerinde Yolculuk" (Der Wanderer über dem Nebelmeer) tablosunu çağrıştırır.

kendine icad ettiği ve hepsi bir şekilde evliya ya da peygamberlere dayanan sahte şecerelere ve Antik Dünya'nın yaşanıp yaşanmadığı bilinmeyen mitlerine kadar çoğu örnekte de görüldüğü gibi modernite öncesinde de dünyanın her yerinde tarihe rağmen tarih okunmuştu. Ancak bunlar genellikle gerçeklik gövdesine zarar vermeyecek cüzi ısırıklardı. Ayrıca gerçekliğe doğrudan doğruya bir başkaldırı içermiyordu. 19. yüzyılda nüfuzları gerileyen ve milliyetçiliklerle mücadele eden imparatorlukların fırsatçı tutumuyla genel bir hatırlanma trendine giren uzak tarih ilk kez bu defa kendine rağmen ve kendine karşı yorumlanmaya başlamıştı. Ancak tarihe rağmen tarih anlayışının ivme kazandığı asıl dönüm noktası ulus-devlet formunun ortaya ve çıkışı diğer sosyal kimliklerin toplumların tanımlanmasında birinciliği kaptırmasıdır. Modern ve "büyüsü bozulmuş" (disenchanted) bir dönemde kadim dönemin kendini büyülemiş monarşik, emperyal ve/veya nomokrat devletlerinin yerini alan ve kendini hiçbir soy, aidiyet, din vs.ye dayandırmayan demokratik ulus-devletler için milli tarihler neredeyse mecburi bir başvuru kaynağı idi. Patrimonyal kimlikleri, dini aidiyetleri, nomokrat düzenleri bir kenara koyup "sadece" "aklı"nı kılavuz bilen ulus-devletler[1] Bulutların Üzerinde Yolculuk'taki "Aydınlanmacı" gezginin tutumunu benimsemiştir. Karşısındaki uçsuz bucaksız sis denizi karşısında aciz kalan ulus-devlet (tarih) sisin(in) altındakileri görmeksizin işine geldiği şekilde okumaktadır. Bu anlayış çerçevesinde "ulus"ların[2] geçmişi jeopolitik, sosyo-kültürel ve "gerçek" tarihi bağlamlarından kopartılır ve Anthony Smith'in etno-tarih[3] tabir ettiği milliyetçi etnogoni[4]ler, tarihe rağmen okunmuş tarihler ortaya çıkar.

Tarih okumak, tarihi okumak: Tarih'i okuma şekillerine dair tespitler

Bu tür irrasyonel okumalar zorunlu olarak ulus-devlet formunun meşruiyet arayışından kaynaklanmaz. Her dünya görüşü geçmişi kendi değerler manzumesi çerçevesinde yeniden yorumlar, bu sebeple aynı olaylar tarihçilerce tekrar tekrar, farklı üslup ve biçimlerde yeniden yazılır. Kimileri gerçekliğe sadık kalmaktan yana iken kimileri onu suistimal etmeyi veya onun özgün vasıflarını göz ardı etmeyi tercih eder. İlerlemeci tarih, Marxist tarih şeması, aşırı sağ oluşumların hem geçmişteki hem de bugünkü seçilmişlik iddiasının yanı sıra fundamentalist-ultra liberal "medeniyetler çatışması" ve "tarihin sonu" gibi tezler ideolojik önkabullerin gölgesinde kalan tarih okumaları arasındadır.

Bugün ülkemizde özellikle Osmanlı tarihine yönelik sevindirici bir teveccüh ve rağbet dalgası yükselmektedir. Osmanlı ve İslam mirasının toplumda bulduğu makes paydası genişlemekte, kültür ve siyaset hayatımızdaki yeri de günbegün artmaktadır. Ancak gerek bu denli teveccüh ve rağbetin hakkını verecek, gerekse Yeni Türkiye'nin geliştirdiği iddialı, kendinden emin ve meydan okuyucu konumun altını dolduracak kapsamlı bir tarih okuması henüz ortaya konmamıştır. Kültür ve siyaset dünyamızın tarih muhayyilesi ham, gerçekliğe[5] kısmen muhalif, kitsch ve hatta nobran birtakım popüler tüketim metalarınca belirlenmektedir. Bu tüketim metaları ise, günümüzde benimsenen yeni konumlanışa yaraşmayacak şekilde, tarihi tarihe rağmen eğip bükmekte ve kimilerince "resmi tarih yalanı" tabir edilen önermelerin yerine gerçeğe, akla, tarihe muhalif yeni "beyaz yalan"lar piyasaya sürerek popülist ve ticari kaygılarla siyasi ve kültürel ufkumuza set çekmektedir.

ABD başta olmak üzere, Batılı ülkeler, Batı tarihinin önemli bir tarihyazımı kavramı olan translatio imperii (gücün/imparatorluğun el değiştirmesi)[6] ilkesi ile kendilerine yön vermektedir. Bu ilke ile ideoloji ve kültürlerine yön veren bu ülkeler kendilerine tarihte tutarlı, rasyonel, iddialı, otantik yörüngeler çizmiştir ve mirasçısı olduklarını iddia ettikleri devletlerin siyasi pratiklerinden, kültür, medeniyet ve geçmişinden ilham alıp; o eski devletlerin "yapı"sını ve mekanizmasını çözmesi içinse akademi camiasını seferber etmekte ve böylelikle kendilerine özgü bir dünya okuması kurmaktadır.

Bizim siyasi, sosyal ve kültürel hayatımız bu tarihi derinlik perspektifinden maalesef alabildiğine uzaktır. Üstelik bu derinliğe yaklaşmak bir kenara, tarih "piyasa"sını domine eden kitaplar, dergiler, filmler, diziler, konuşmalar, şarkılar vb. kültür ürünleri geride bıraktığımız yüzyıl boyunca Ümmet Coğrafyası'nın bölünüp neredeyse bütün eski Osmanlı "milletleri"nin birbirine düşman olmasından mesul olan ulus-devletçiliğin tarihe rağmen tarih okuma şeklini ("Şark'ı yıkan, tefrika derdi" diyordu Akif) hiç sorgulamaksızın kopya etmektedir. Ancak tarihi, sosyal, siyasi, jeopolitik özelliklerimize uymayan yanlış cevaplar kopya edildikçe tarih okuma imtihanından kalmak mukadderdir.

Unutulmamalı ki, tarihe rağmen tarih okumak, tarihte pek çok milleti (mesela Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi) büyük hezimetlere de uğratmış, tarihi ve onu getiren ilâhî iradeye bağy[7] eden, gerçekliğin hermenötik özlerine ulaşmaktan en uzak olan okuma şeklidir. Gerçeğe ve tarihe tahakküm ettiğini zanneden okur, bu okuma şeklinde aslında gerçekdışı kabullerin esiri olmuştur ve geçmiş gerçekliğin değil

Bugün ülkemizde özellikle Osmanlı tarihine yönelik sevindirici bir teveccüh ve rağbet dalgası yükselmektedir. Osmanlı ve İslam mirasının toplumda bulduğu makes paydası genişlemekte, kültür ve siyaset hayatımızdaki yeri de günbegün artmaktadır.

ancak şimdiki gerçekliğin karşısında edilgen kalmaya devam etmektedir. Üstelik bu okuma şekli, okurunu gerçek dışı kabullerin etnik/mezhebi/dini ayrışma, terörizm, kutuplaşma gibi gerçek ve acı sosyal sonuçları ile yüzleşmek zorunda da bırakabilir.

Maharet, sis denizinin içine dair temelsiz spekülasyonlar yürütmek değil, Necip Fazıl'ın tabiriyle "ötelerin ötesi"ni yani sisin içini keşfe azmetmektir. Ancak böylelikle "fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınır", "bilindiğimiz gibi bilme"[8] yolunda mesafe kat ederiz. Şair ne demişti?: "Aç kapıyı haber var/ Ötenin ötesinden".

Sisin Ardından Görmek: Tarihi Okumak

"Tarih okumak" okuru yerinde saydırırken ve "tarihe rağmen tarih okumak" okuru sıkıntıya sokup geçmiş zamanın sis denizinde yolunu kaybettirirken "tarihi okumak" okuru karşısındaki sis denizinin cesameti karşısında acze düşmüş fakat yine de ona müstekbirane bakan kayıp bir gezgin olmaktan çıkararak ona "muammalı" bir şekilde de olsa sisin arasından birşeyler görme imkanı tanır. Zira Wim Wenders'in Der Himmel über Berlin (Türkçe'de adı "Arzunun Kanatları") filminden ünlü bir aforizmayı ödünç alacak olursak, "Gözlem tepeden değil göz hizasından bakarak yapılır".

Bu okuma şekli, okura gerçekliğin geçmiş cüzlerini mümkün mertebe anlama imkanı tanıyarak ilgili cüzleri onun idraki karşısında, edilgen yapmasa da, göz hizasına getirir. Okurun mümkün olan en yüksek failliği bu okuma şeklindedir. Bu tarih okuma şekli çoğunlukla profesyonel tarihçiler arasında görülmekle beraber seçkin tarih (literatür) okuru ve (ülkemizde pek rastlanmasa da) "alaylı" tarihçiler arasında da bu okuma şekli yaygındır. "Bilindiğimiz gibi bilme"[9] idealine en çok yaklaştıran okuma şekli de budur kanaatimce.

Bu okuma şekli, zorunlu olarak giriş faslında bahsedilen önermelere kaba hatları ile

Tarih okumak, tarihi okumak: Tarih'i okuma şekillerine dair tespitler

sadık kalınarak icra edilmekte, geçmiş gerçekliğin farklı farklı cüzleri hermenötik bir şekilde teşrih edilip ilgili cüzü var kılan sosyo-kültürel bağlam ve/veya ilgili cüzün "yapı"sı analiz edilmektedir. Bu okuma şeklinin teşrih faslından sonrası, okurun tercih ettiği nazari gözlüğe (yapısalcı, inşacı, postmodern, linguistik, kültürel, Annalist vs) göre değişir.

Bu okuma şekli kâmilen icra edildiği takdirde gerek kültürel gerekse sosyal ve siyasi hayatımızı işgal eden popüler metalar tabii sınırlarına geri çekilecektir.[10] Bununla beraber bu okuma şeklinin teşkil edeceği literatür mezkur tarihi otantik duruş ve tarihi derinlik perspektifinin teşekkülünü sağlayacak ve kültürel, sosyal, siyasi hayatımızın seviyesini daha da yükselterek Yeni Türkiye'nin ulaşmak istediği ve kendine biçtiği yeni konum ve hedeflere kof bir özgüvenle değil somut bir bilgi dayanağı ve tarihi tecrübe ile yürümesine hizmet edecektir.

Dipnotlar

1 Gelenek ve tecrübeye dayanmadan aklın tek başına yeterli olmayacağı kastedilmektedir.

2 Burada, (Türkçe'ye Moğolca'dan ithal "edilen") ulus kelimesi, tarihi ve dini çağrışımı olan millet kelimesinin aksine, milliyetçilik sosyologlarının tartıştığı/farz ettiği tamamen muhayyel inşa olan "nation" kavramına atfen kullanılmaktadır.

3 Smith, A. D. *Millî Kimlik*, Terc. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul: 2014.

4 Bir etnisitenin ortaya çıkış miti.

5 Modern vakanüvislerimizin kafayı taktığı tarihi isabetlilik değil reelpolitik ve de giriş bölümünde tartışılan gerçeklik kavramları kastedilmektedir.

6 Bu ilke, hükümranlık hak, fırsat ve üslubunun yıkılan her devletin ardından onun gerek mekansal gerek siyasi-entellektüel halefine geçtiğini öne sürer. Translatio imperii'ye birkaç örnek şöyle verilebilir: Antik Yunan-Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu-ABD, Büyük İskender-19.YY. İngilteresi, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu-Üçüncü Reich, Selçuklu Devleti- Osmanlı Devleti, Bizans-Osmanlı Devleti.

7 İslami literatürde meşru otoriteye şiddet ve cebir de kullanarak isyan etmek ve halkın huzur ve refahını da bozmak.

8 Allah'ın ilm sıfatının subutiyetinden ötürü asla bilindiğimiz gibi bilemeyecek de olsak, gerçekliği en isabetli şekilde anlamak esas olmalıdır.

9 İlgili kelami şerh için bkz. 8. dipnot.

10 Epigrafta alıntılanan İncil ayetiyle aynı pasajdan bir başka ayet şöyle der: "Fakat kamil olan geldiği zaman, cüzî olan iptal olunacaktır." (İncil, 1. Korintliler 13:10). Tabii sınırlardan kasıt popüler tarihin ortadan kalkması değil tarih tüccarlarının gündemden sakıt olması, profesyonel literatür ile popüler literatür arasında sıhhatli bir dengenin tesisi ve popüler yahut profesyonel her okurun tarih okumaktansa tarihi okumasıdır.

Bedia Koçakoğlu

Okumanın anlamları:
yaratıcıyla karşılaşmak ve şam

Okurun vazifesi, onun ne demek istediğini anlayıp yorumladıktan sonra o düşüncelere katılmak değildir. Tam aksine yazarın kendine açtığı pencereden bambaşka manzaralara bakabilmek, başkalarının fikirleriyle yaşama alışkanlığına kapılmamaktır.

Toplumların kendilerine özgü, başkalarına devredemeyecekleri, dünyanın yaratılışı kadar eski kaderleri vardır. Her kader bir kitap üzerinde yükselirken medeniyetleri var eden olgu, Yaratıcının ilk emrinde gizlidir: "İkra". Bu, salt bir "okuma" buyruğu değil, hayatın anlamını inşa eden bir kelamdır. Bir iptilanın açık ilanı belki de. Yahudilerin ileri gelenlerinin şikâyeti üzerine kendini savunan Pavlus'a "Sen aklını kaçırmışsın! Çok okumak seni delirtiyor" diyen Festus'un kitaplardan sızdırdığı deliliğin adı: Okumak. Mısır Tanrısı Thoth'a hiyeroglifleri icat ettiren bir anlatma ihtiyacının muhatap bulması, Tanrı Ülgen'in insanlarla iletişimini sağlayan Yayık'ın Kamları göğe yükselten lisanı. Okumak, ilk insandan bu yana Tanrı ile kul arasında bir iletişim biçimi aslında. Bu yüzden hemen her mitolojide anlatma, yazma ve aktarmaya dair bir Tanrı ya da yarı Tanrı bulmak mümkün.

Zeus, oğlu Hermes'in arsızca yalanlarından o kadar etkilenir ki onu Olimpos'un ulağı ve elçisi yapar. Sözlerini insanlara aktarırken kendi yorumlarını katacağından, aslından koparacağından emindir. Ama yine de söz ile sesi birleştiren Hermes'ten vazgeçemez. Çünkü bu mitolojik Tanrı, bilinmek ve insanlarla konuşmak istemektedir. Sanatın ve edebiyatın çıkış noktası da bu bilinme ihtiyacı. Kitapları yazdıran, okumaya meylettiren bu gereksinim, peygamberlerin gönderilmesindeki önemli sebeplerden:

"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin." (Bakara,129)

O halde okumak öncelikle Tanrı'yı bilmek, demek. Tanrı'yı bilmek de dünyayı anlamlandırmanın başka bir şekli. "Her şey Kur'an'da yazıyor ve tarih, eğer bir anlamı varsa, bunun ancak soluk bir yorumudur. Her şey kafalarımızın içinde yazılı ve geriye kalanlar matematik tümdengelimle kesin olarak çıkarsanabilir."[1] diyen Shayegan'ın cümlesinden ilhamla, okumak eğer bir medeniyeti, tarihi, coğrafyayı, sanatı, mekânı, ütopyayı yorumlamak içinse okumaya önce Kur'an'dan başlanmalı. Zira "Her toplum bir kitaba dayanır."[2]

Zamanı sorgulayan bir kitabı, zamansal sorgulamalara maruz bırakmaya çalışan bir postmodern sistem içinde okumak, yani Tanrı kelamıyla karşı karşıya gelmek, belki de ruhumuz kadar yıpranmış, sabit fikirlerimiz kadar tutucu, saplantılarımız kadar patolojik, lüzumsuz yer kaplayan arzularımız

Okumanın anlamları: yaratıcıyla karşılaşmak ve şam

kadar nevrotik bir kimlikten çıkışın anahtarı demek. Bu açıdan öncelikle okumanın ilk bulduğu anlam; Yaratıcı ile karşılaşmak.

Sonra sonsuza ses ulaştırmaya çalışan yazarın sözleri bittikten sonra söylediklerine kulak vermeye çalışmak. Kalem ve kelam sahibi, zaten anlatılmış olana yeni bir kapı aralamaya çalışmaktadır. Okurun vazifesi, onun ne demek istediğini anlayıp yorumladıktan sonra o düşüncelere katılmak değildir. Tam aksine yazarın kendine açtığı pencereden bambaşka manzaralara bakabilmek, başkalarının fikirleriyle yaşama alışkanlığına kapılmamaktır. Okumak; salt övgü, onaylama, katılma değil.

Cervantes'in kurduğu ilginç denklem gibi: Bir köy beyzadesi, şair olan oğluyla beraber Don Quijote'u yemeğe çağırır. Davet sırasında bu yel değirmeni kahramanının çılgınlığı evin oğlunun gözünden kaçmamıştır. Bir süre sonra Don Quijote, delikanlıdan bir şiir okumasını ister. Ardından da bu yetenek karşısında hayranlığa düşerek, genç şairi övgüyle göklere çıkarır. Bunun üzerine az önce misafirine deli diye yüz vermeyen şair, bu şövalyenin keskin gözlemi ve zekâsına şaşırarak deliliğini unutur. Şimdi bu durumda akıllıyı öven deli mi daha delidir; yoksa delinin övgüsüne inanan akıllı mı? Okurun yazarı anlamadan övme, onaylama, katılma durumu da bu çelişkinin iki kefesini oluşturur. Kim daha delidir? Okurunun övgüsüne mazhar olmak için yazan mı? Yazanı övmek için okuduğunu bile anlamadan okuyan mı? O halde okumak, yazarın açtığı kapıdan, onu eşikte bırakıp, sonsuz bir yolculuğa çıkmak, varılan durakta da kendi görüntüsünü bulmak, demek.

Modern dünyanın AVM'lere hapsolan, cicili bicili kapların içine sarılmış, ısmarlama konulara, ısmarlama duygusuzluklarla yazılan, önce sosyal medyada popüler olup sonra okumaya değer bulunan, değeri tartışılır kitaplar dünyasında okumak ne değildir peki? Kadın ve erkeğe göre ayrılmış renklerle farklı ciltlenmiş kitapları seçmek, entelektüel görünmek için okurmuş gibi boş boş sayfalara bakmak, üzerindeki kıyafete uygun renkte kapağı olan kitabı alarak koltuğunun altında taşımak değil. Okumak, sırrı bir türlü çözülemeyen hayata ve aşka uzun, anlamsız yorumlar yapan cümlelerden kurulu sayfaları çevirip durmak, kutsala bir kapital malzemesi olarak bakan zihniyetin ürünlerine methiyeler dizmek, her "en çok satan"ı "en çok okunması gereken" zannetmek değil. Boş zamanları değerlendirmek için yaptığımızı iddia ettiğimiz bir aktivite, popüler cafelerde üzeri kalpten köpüklü kahvelere harcanan paranın yarısı kadarıyla alınacak bir kitaba, bakmaya bile değer görmeden önünden geçip gitmek, sadece "çok okuyorum" demek için azgın bir iştahla, anlamaya bile fırsat bulamadan bitirip bitirip bir yenisine başlamak değil okumak.

Okumanın bu yazıda kendini bulduğu son anlamı, Şam'ın gözyaşlarında gizli.

Bir köy okulundaki miniklere kışlık mont dağıtma kampanyası için ellerimizde torbalar binadan içeri girmiştik. Tüm öğrenciler derste olduğu için derin bir sessizlik vardı koridorlarda. "Yoksulluğun sesi olurmuş" dedim kendi kendime. Duvarları beyazdan griye doğru yükselen merdivenlerde tırabzanlara tutunmadan çıktım yukarıya. Merdivenden sakince inen iki kız çocuğuna ilişti gözüm. Kim olduğumuzu anlamak ister gibi baktılar. Kısa siyah saçlı olan hafifçe gülümsedi. Üzerindeki örme ince süveterin pembesine takıldı gözüm, neden bilmem. El örgüsü süveterin iplerinden çoğu attığı için büyük

Kadın ve erkeğe göre ayrılmış renklerle farklı ciltlenmiş kitapları seçmek, entelektüel görünmek için okurmuş gibi boş boş sayfalara bakmak, üzerindeki kıyafete uygun renkte kapağı olan kitabı alarak koltuğunun altında taşımak değil.

bir delik oluşmuştu ön kısmında. Küçük kız süveterin yırtık yerine baktığımı anlamışçasına eliyle kazağını tuttu. Kapatmak istedi olmayasıca yokluğu. Yanaklarından bir utanç geçti sessizce. Saçlarının sabunla yıkanmaktan sertleşen kıvrımlarını yanımdan geçirerek biraz kırgın indi aşağıya. Arkasından baktım bir süre. Bir süveterin yırtığından geçirdiğim insanlığımı nasıl da küçük kızın kırgın yüzünde sınadığımı dehşetle fark ederek baktım ardından.

Az sonra Müdür Bey'in odasında bir yanda dizdiğimiz montlar diğer tarafta kitaplarla öğrencileri beklemeye başladık. Önceden belirlenmiş ihtiyaç sahibi minikler arasında o kız çocuğunu da görmek, belki de vicdanımı susturma adına, içimi rahatlattı. Hemen ona doğru yöneldim:

"Adın ne?"

"Şam. Suriyeliyim."

Vatanının adını kader yapan bu güzel çocuğun kendini ait hissettiği toprağı bir çırpıda, ben sormadan söyleyivermesi içimi bir kez daha acıtmıştı. Vatan öyle bir şeydi ki ufacık bir kızın boynu bükük, gurbet ellerde kalışının ıstırabı kadardı. Vatan, ardında yüzlerce şehit bırakan, bir kez bile ah etmeyen anaların sevdası kadardı. Vatan, topraktı, var oluştu, kimlikti. Bu küçük kız da adıyla beraber kimliğini söylüyordu bana: "Suriyeliyim."

"Türkçeyi ne güzel konuşuyorsun, kaç yıldır buradasın?"

"İki yıldır."

Hemen bir mont alıyor ve giydiriyorum küçük kıza. Mutlu olması gerekirken birden bire kayboluyor gözlerinde az önce var olan ışık. Başını öne eğiyor yavaşça… Suriye'de bir bomba patlıyor o an. Bir anne çocuğunu bağrına basıp siper ediyor kendini kurşunlara. Çöl tüm acımasızlığıyla bir tek adam oluyor da yağıyor gökten, bomba niyetine. Bir caminin duvarı dibinde vuruluyor ihtiyar bir adam. Bir çocuk elinde topu, uzanıp kalmış caddeye. Bir asker, yeşil başörtülü bir kız çocuğunun gözlerinin içine bakıyor silahını doğrulturken. Çocuk

Okumanın anlamları: yaratıcıyla karşılaşmak ve şam

Başını kaldırmadan, biraz utanarak, sanki bir hata işlemiş gibi sessizce kitapları gösteriyor. "Şey, ben mont yerine kitap alsam olur mu?" Mont verdiklerimize kitap vermeyeceğimizi düşünmüş olmalı ki, incecik vücudunu ısıtmaya yetmeyen süveterine rağmen kitap istiyor Şam.

kıpırdamıyor yerinden. Gözünden bir yaş sızıyor yanaklarına, ağlamıyor inadına. Dimdik duruyor, kaskatı. Minicik gövdesine kurşun girerken asker bakıyor donuk gözlerle. Çocuk yıkılıyor askerin yüreğine. İnsanlık, askerin kurşunundan çocuğun gözlerine isabet ediyor da bir daha var olana kadar terk ediyor Suriye'yi… Ve Şam, başı öne eğik gözlerinde biriken yaşlar akmasın diye uğraşıyor.

"Ne oldu canım? Sevmedin mi yoksa? Bir sorun mu var?" diyorum. Başını kaldırmadan, biraz utanarak, sanki bir hata işlemiş gibi sessizce kitapları gösteriyor. "Şey, ben mont yerine kitap alsam olur mu?" Mont verdiklerimize kitap vermeyeceğimizi düşünmüş olmalı ki, incecik vücudunu ısıtmaya yetmeyen süveterine rağmen kitap istiyor Şam. Dünya başına yıkılmışken, yoksulluk ve çaresizlik içinde, ayaz yiyerek okula gidip gelirken o, kitabı tercih ediyor. Beden üşür kime ne, yeter ki ruh üşümesin. Bir küçük Suriyeli kız, kocaman bir ders olarak devriliyor önüme. Mont ile birlikte bir de kitap seçmesini istiyoruz. Savaş ve Barış'ı alıyor.

Şam, "Ne kadar çok günah işliyoruz, ne kadar çok aldatıyoruz ve bütün bunlar ne için?"[3] cümlelerini okurken Şam bir kez daha bombalanıyor belki.

Okumanın anlamını yitirdiği bir devirde okumanın yüzlerce anlamından ilkine ve sonuncusuna and olsun ki okumak yaşamın ta kendisi, demek.

Dipnotlar

1 D. Shayegan; *Yaralı Bilinç, Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni,* (Çev. Haydun Bayrı), Metis Yay., İstanbul 2014, s. 22.

2 C. Meriç; *Bu Ülke*, İletişim Yayınları İstanbul 1998, s. 106.

3 L. N. Tolstoy; *Savaş ve Barış*, (Çev. Tansu Akgün), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016, s. 134.

Ertan Örgen

Görsel Okumaya Dair

Avrupalılara göre perspektif ‘doğal görme biçimi’nin normuydu ve gerçekliği, modernliğin nimetlerini sömürgelere de getirecek olan ilerlemeyi temsil ediyordu.

Sözün sabitlenmesi, bilginin elde tutulması uzantısında kitap okumanın yakın zamanlarda daha genel geçer bir süreç yaşadığı ve bunun şifahi kalıpların dışına doğru gidişi tetiklediği açıktır. Daha açık olmayan taraf ise görselliğin yükselmesidir. Okuma kültürü ile birlikte resim, görüntü de artmış ve dolayısıyla görsellik de modernliğin algı, perspektif, bakış açısının kuvvetli destekleyicisi olarak kendi manyetizmasını kurmuştur. Hans Belting, Batılı perspektifin doğrudan sömürgeci bir araç olduğunu bakışın tarihinde ifade ederken bizi düşündürten tarafı da açıklar: *“Avrupalılara göre perspektif ‘doğal görme biçimi’nin normuydu ve gerçekliği, modernliğin nimetlerini sömürgelere de getirecek olan ilerlemeyi temsil ediyordu.”* Elbette sömürge olmadık ama Batılılaşmayı birçok tarafıyla yaşarken bu tür etkilere maruz kaldık. Modernleşmenin kendi hayat tarzını afişlerle, fotoğraf ve resimlerle görünür kılması, kendisini benimsetmesinde çok etkin bir yere sahiptir. İyi vatandaş, tasarruf eden çocuk, süper kahraman, araba, tatil vb. birçok imajın afişlerle hayata girdiği, hatta sinema film afişlerinin birçok imajı hayata dayattığı açıktır. Bu gayet seküler mantığın giderek hayatın her alanında sorgusuz bir duvar oluşturduğu süreç bizdeki modernleşmenin yol çizgileri gibidir. Bizdeki modernliği bir anlamda görselliğin kurduğu düşüncesine burada evet cevabı verebiliriz. Yanı sıra okunan kitaplarda özdeşlik kurulan kişilerin kıyafet ve tasarımlarının da bunu desteklemiş olması hatırlanabilir. Bihruz Bey’in yaşantısı her ne kadar mizaha yatkın ise de o Batılı fragmanın hayat tarzı, kitapla ilişkisi ve mirasyediliği bir resim olarak romanımızda çok uzun sürmüştür. İlk milli musavver ilanıyla çıkan romandaki resimlemeler de bir hayat tarzının görüntüsüdür. Üstelik romanda geçen dört yüz civarındaki Fransızca kelime, hayatını başka biçimde görmek isteyen kalem efendisinin tercihidir. İlerleyen süreçte görsellik gelişir ve bugünkü magazin kelimesinin ardındaki dergi kültürü ile daha da belirginleşir. Cumhuriyet dönemi süreli yayınlarının birçoğunda yer alan resimler, afişler Batılı imajı kuvvetlendirecek örneklerle doludur. Örneğin İhap Hulusi Görey’in medeni insanı, Batılı kıyafetlerle çizdiği “saygısızlıkla savaş” afişindeki yazıları elinde tutan fötr şapkalı adamın büyüklüğü tehditkar boyuttadır.

Postmodernliğin görselliği ise öncekinden fersah fersah ileridedir. Baskıcı değildir, çünkü hayatın her tarafını kuşatmıştır. Modernlik entelektüel aktarımlarla yüksek kültürde kendi hakimiyetini sağlarken bir alan içerisinde eleştirel kalabilmeye fırsat vermekteydi. Entelektüelin okuma süreci, mukayese, sentez uğraşlarına evrilirken genel kitle

VATANDAŞ
YERE TÜKÜRENE
YASAK DİNLEMEYENE
HERKESİN RAHATINI BOZANA
SAYGISIZLIKLARIN HER TÜRLÜSÜNE
İMAR HULUSİ
İSTANBUL
ALDIRMAMAZLIK ETME
"SAYGISIZLIKLA SAVAŞ DERNEĞİ"

Dijital dünya neredeyse her kesimi cep telefonu, internet, televizyon, diziler üzerinden bu görsel okumaya, etkilenmeye maruz bırakmaktadır. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla yeni kuşaklar kitap okuma kültüründen uzaklaşarak bilgi edinmekte, bu da bir çeşit okuryazarlık alanı oluşturmaktadır.

görünen üzerinden karar vererek bir refleks geliştirmekteydi. Örneğin sömürgeci zihniyet taşıyan çizgi romanlara bir alternatif üretmeye çalışıyor, süper kahramanlara Battal Gazi ile seçenek üretiyordu. Ama Harry Potter gibi küresel bir fantastiğe, vampir romanlarına dijital ortamlarda eşlik edilen bir sürece gelindi. Çünkü postmodern, toplumsalı dönüştürmede görselin sağanağı ile gelmiştir. Dijital dünya neredeyse her kesimi cep telefonu, internet, televizyon, diziler üzerinden bu görsel okumaya, etkilenmeye maruz bırakmaktadır. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla yeni kuşaklar kitap okuma kültüründen uzaklaşarak bilgi edinmekte, bu da bir çeşit okuryazarlık alanı oluşturmaktadır. Önceki ciddi ve yaralı okumalar yerine her şeyi basite alan veya görsele doğrudan inanan bir çeşit körlüğe benzetebileceğimiz moda deyimiyle medya okur-yazarlığı, neredeyse davranışları da kodlayacak ürküntüsü veren gelişmelerle insanı da yazılım nesnesine çevireceğe benzemektedir.

İnternet dizilerindeki şiddet, sıradanlaşan argo ya da fantastik kurgular, hayatı ve bütün kültürü önceki kuşaklardan daha farklı bir yere götürmektedir. Bu, okuduğu kitaplarla, giriştiği mukayeselerle kültürel şizofreni yaşayan önceki kuşağın yerine gelmiş nesil, büyük oranda görselliğin büyüttüğü kuşaktır. Onlara göre abartılacak bir şey yoktur, doğa ve doğaüstü yanı başımızdadır. Kendilerini tanımlarken ya da tanımlama ihtiyacı hissetmezken Tanpınar'ın "ağzımızdan Frenk kitapları konuşuyor" özeleştirisini "bunda ne var" diye cevaplama ihtimalleri artmaktadır. Değerlerin Batılı sistemleri takibi karşısında üretilemeyen seçenekler, kuşakların dilini bu hız çağının ironisine teslim etmekte ardından kelime hazinesini ve dolayısıyla düşünce kalıplarını da görselin emrine vermektedir. Örneğin like, retweet, kasmak, menşınlamak, stalklamak, fava atmak gibi görsel kültürden gelen kelimeler bugün için moda kabilindedir, ama görsel kültürün etki alanlarını gösterir. İnternette, sosyal medya paylaşımlarındaki emojiler, ikonlar bu yeni dil biçiminin bir başka yansımasıdır.

M. Cüneyt Kaya

İslam Düşünce Klasikleri Niçin Rağbet Görüyor?

Etimoloji sözlükleri klasik kavramının, "Roma halkının en üst sınıfıyla ilişkili olma" anlamındaki Latince classicustan geldiğini ve 17. yüzyıldan itibaren Fransızca ve İngilizcede "en üst sınıfa ait olan", "model olarak kabul gören" anlamlarında kullanıldığını belirtiyor. Sınıfsal anlamını içkin olarak korusa da klasik kavramı zaman içinde Avrupa açısından özellikle kendi medeniyet köklerini oluşturan Antik Yunan ve Roma'da ortaya konulmuş edebî, felsefî, bilimsel eserlere atıfta bulunur hale gelmiş görünüyor. Ancak klasiğin bu özel ve sınırlı anlamının dışında geniş bir kullanım alanının olduğunu hatırlatmakta yarar var. Bu geniş kullanım alanı açısından, klasik olarak nitelenen şeyin kendi dışındakiler için bir kriter ve ölçüt olması ön plana çıkıyor ki, bunu da aynı anlama gelen Yunanca kanon ile ilişkilendirmek mümkün.

Bu etimolojik açıklamalar klasiğin mahiyetine dair bazı ipuçları verse de kullanım alanının genişliği onu tanımlamayı da güçleştiriyor aslında. İlk anda klasiği edebî eserlerle özdeşleştirme eğiliminde olsak da felsefî, teolojik, bilimsel, hukukî, sanatsal, mimarî vb. her alanda klasik(ler)den söz etmek pekâlâ mümkün. Diğer yandan klasik, karşıtı gibi görünen moderne kıyasla "eski"ye delalet etse de bunun her zaman doğru olmadığı da bir gerçek; zira "yeni" olmasına rağmen klasikleşmiş eserler de var.

Peki, hangi özellikleri taşıyan –en genel anlamıyla- "eser"e klasik diyebiliriz? Her şeyden önce felsefî/fikrî bir derinlik taşıması veya böyle bir derinliği yansıtması klasik bir eserden beklenen ilk nitelik olmalı. Bu özelliğiyle klasik eser, ortaya konulduğu dönemi anlamak/anlamlandırmak isteyenler için öncelikli başvuru kaynağı olarak karşımıza çıkmakta. Diğer yandan, klasik eserlerin bu fikrî derinliği özgün bir üslupla ortaya koydukları ve bu açıdan kendi dönemlerinde veya sonrasında başka eserlere ilham kaynağı oldukları, dolayısıyla etki alanı geniş ve taklit edilebilir bir mahiyet arz ettikleri söylenebilir. Ancak bu etki alanı her klasik için aynı genişlikte olmayabilir. Bazı klasikler bu özelliklerini sadece belli bir medeniyet havzası içinde tebarüz ettirirken, bazıları ise farklı medeniyet ve kültür çevrelerinde kabule mazhar olabilmekte ve küresel ölçekte klasik olarak nitelendirilebilmekte.

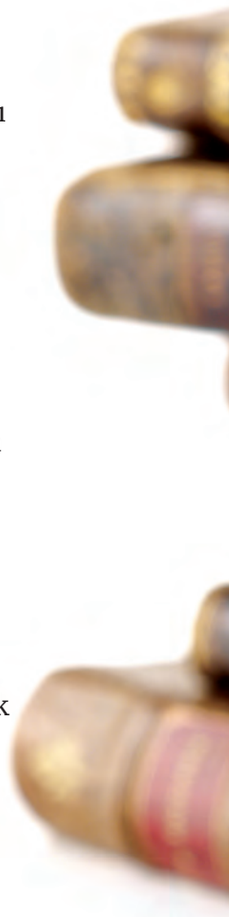

Sözü, bu yazının esas konusuna doğru sevk ederken, genel anlamda klasiklere ilgi gösterilmesinin arkasındaki sebeplere de değinmekte yarar var. Bu sebeplerden bir kısmına, yukarıda bir eseri klasik haline getiren özelliklerden bahsederken işaret etmiş olduk zaten. Burada özel olarak klasiklerin konjonktürü aşan ve sıradan olandan farklılaşan yapılarını vurgulamak gerekiyor. İster bir medeniyet çevresine özgü olsun, isterse evrensel bir mahiyet arz etsin fark etmez, klasikler ortaya koydukları "standart"

İster bir medeniyet çevresine özgü olsun, isterse evrensel bir mahiyet arz etsin fark etmez, klasikler ortaya koydukları "standart" ile en geniş anlamıyla varlığı anlamlandırma çabamızda bizim için birer işaret taşı vazifesi görüyorlar.

İslam Düşünce Klasikleri Niçin Rağbet Görüyor?

ile en geniş anlamıyla varlığı anlamlandırma çabamızda bizim için birer işaret taşı vazifesi görüyorlar. Hem insanoğlunun dünya üzerindeki serüvenini daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor klasikler, hem de zamanın çok hızlı bir şekilde aktığı çağımızda kendimize ve çevremize dair doğru sorular sorabilmemizin imkânını sunuyorlar bize.

Türkiye'de Osmanlı'nın son döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel bir siyasî anlam etrafında sürdürülen Batı klasiklerine yönelik ilginin, -söz konusu siyasî anlamı zayıflamakla birlikte- halen canlı bir şekilde devam ettiği gerçeğini bir kenara koyarsak, son yıllarda Türkiye'de İslam düşünce klasiklerine yönelik ilgide de özel bir artışın olduğunu vurgulamalıyız. Bazı yayınevlerinin, İslam düşüncesinin farklı alanlarındaki, çoğu Arapça olan klasik eserlerin Türkçe tercümelerini yayınlama konusunda özel bir ihtimam göstermeleri bir yana, bu yayın faaliyetini de besleyecek şekilde, söz konusu klasik eserlerin okunmasını, muhtevalarının tâliblere aktarılmasını temel faaliyet alanı olarak belirleyen çeşitli kurumların belirmesi, üzerinde durulmayı hak eden bir olgu. Peki, bu olgu nasıl bir zeminde kendisine varlık alanı bulabiliyor? Hiç şüphesiz Türkiye'nin dönüşen sosyal ve buna paralel olarak değişen siyasî yapısının bu olgu üzerindeki önemli etkisi göz ardı edilemez. Çevreden merkeze doğru ilerleyen toplumsal kitlenin entelektüel ihtiyaçları ve bunun için gerekli koşulları sağlayan siyasî organizasyon, böyle bir ilginin ete kemiğe bürünmesinde öncelikli etken olarak değerlendirilebilir. Klasiklere rağbetin özellikle çok boyutlu dönüşüm devirlerinin eşiğinde arttığı gerçeğini dikkate alırsak, Türkiye'deki olguyu anlamlandırmamız daha kolay olabilir. Bu bağlamda Türkiye'de İslam düşünce klasiklerine yönelik artan rağbetin arkasında, hâkim medeniyetin baskın dünya görüşü karşısında kendi medeniyet köklerini keşfetmeye yönelik uyanan ve gelişen bir bilinç durumunun bulunduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Bilinç düzeyindeki bu türden dönüşümlere her zaman yeni bir tarihî anlatı ve bu anlatıyı destekleyecek yeni bir atıf ağının inşası eşlik eder ki, söz konusu yeni atıf ağında klasikler meşruiyet aracı olarak müstesna bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, bir eserin klasik haline gelmesi, o esere özgü hususiyetler yanında o eserin nasıl bir tarihî ve güncel anlatının parçası haline getirildiğiyle de yakından ilgilidir. Bir başka ifadeyle, yüzyıllar boyunca hiç göze çarpmayan, esamisi dahi okunmayan bir eser, bir anlatının inşasında ifa ettiği kritik rol dolayısıyla pekâlâ sonradan klasik niteliğini kazanabilir.

İslam düşünce klasiklerinin yeniden keşfi noktasında Türkiye'de birbirini besleyen ve etkileyen ikili bir sürecin işlediği görülmekte. Bir yanda, dönüşmekte olan toplumsal ve siyasî yapının ihtiyaçları

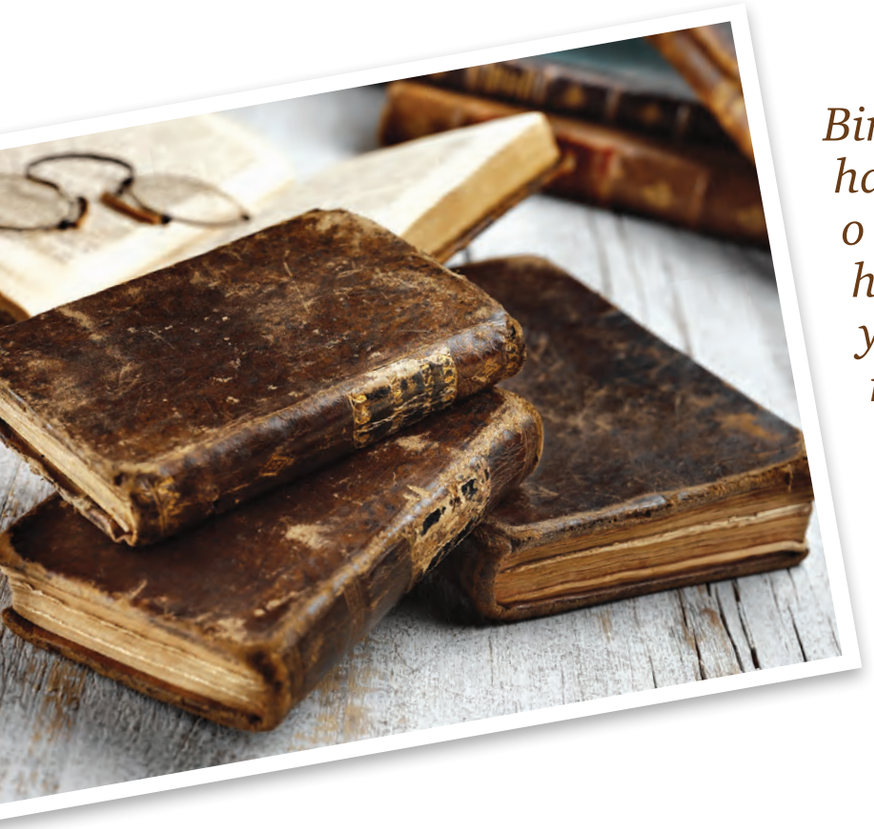

Bir eserin klasik haline gelmesi, o esere özgü hususiyetler yanında o eserin nasıl bir tarihî ve güncel anlatının parçası haline getirildiğiyle de yakından ilgilidir.

dikkate alınarak çoğunlukla siyasî figürlerin öncülüğünde ve genellikle hamaset düzeyinde ilerleyen, kitlelerin duygularına hitap etmeyi önceleyen yeni bir tarihî anlatı ve ilmî/entelektüel gelenek inşasına yönelik bir tavır söz konusu. Diğer yanda ise şimdiye kadar gerek oryantalistler gerekse onların etkisini derinden derine taşıyan yerli ilim insanlarınca ortaya konulan İslam düşünce tarihiyle ilgili ilerlemeci, savunmacı ve özgünlük arayışı merkezli anlatının zaaf noktalarını görerek alternatif bir İslam düşünce tarihi yazımının imkânlarını arayan daha ilmî ve hasbî bir yaklaşım bulunmakta. İlahiyat fakültelerindeki niceliksel artışa paralel olarak kendini her geçen gün daha güçlü bir şekilde gösterebilen ikinci tutumun, İslam düşünce klasiklerini bir tür "kutsal" metin olarak görüp onları okumanın bizatihi kendisini amaç haline getiren "geleneksel" tavırdan farklı olduğu da bu noktada vurgulanmalı. Zira söz konusu geleneksel yaklaşım açısından klasikler, modern dünyanın meydan okumalarıyla yüzleşmek yerine, İslam düşünce klasiklerinin yazıldığı dönemlerde yaşamayı tercih edenler için nostaljik ve güvenli bir limandan ibaret. Bu tavır Türkiye'de hâlâ farklı düzeylerde azımsanmayacak sayıda takipçiye sahip olsa da, yukarıda işaret edilen köklü dönüşümlere cevap verebilecek bir perspektiften de tamamen yoksun.

İslam düşünce klasiklerine yönelik artan ilginin Türkiye özelinde arzu edilen sonuçları doğurmasının yolu, öncelikle sahih sorular/kaygılar ve doğru yöntemlerle bu eserlere yaklaşılmasından geçiyor. Bunun için klasikleri, ortaya konuldukları tarihî ve entelektüel zemin bağlamında anlayıp yorumlama çabasına hız kesmeden devam etmek elzem. Diğer yandan küresel ölçekte bütün medeniyet birikimlerinin klasikleriyle de anlamlı bir diyalog zemini oluşturularak günümüzde özelde müslümanların, genelde insanlığın yüz yüze geldiği teorik ve pratik sorunların çözümü noktasında klasiklerin sağlayacağı zengin imkânların peşine düşmek gerekiyor. Klasiklerin sadece tarihî birer obje olmayıp her zaman ve mekâna uygun kavrayış ve açıklamalar sunan "güncel" mahiyetlerinin gün yüzüne çıkabilmesi için de başka bir yol görünmüyor.

Hüseyin Akın

Asosyal bilgiler

Sosyal medyanın sosyallikle alakasını hâlâ çözebilmiş değilim. “Sosyallik” kavramı içeriğine yeni anlamlar dâhil etmişse diyeceğim yoktur. Lakin durum hiç de öyle değil. Sosyallik nesnel bir iletişim, dokunma ve de bir araya gelme gibi özellikleri içerisinde barındıran bir kavram. İnsan içine çıkmayan, çıksa bile diyalog kurmayan kişi asosyal kabul edilir. Asosyallik dışa dönük kendini gerçekleştiremeyen insanların kendilerine gizli kapaklı, içten pazarlıklı bir koridor açma çabasını da beraberinde getirir. İçerisine girmeye çekinip cesaret edemediği dünyayı kendi marazi dünyasına uydurmaya çalışır.

Sosyal medya dediğimiz alan bu dünya ile çok büyük benzerlik taşımaktadır. Örneğin karşılıklı birebir ya da grup halinde konuşup muhabbet etme ortamı sağlayan, daha doğrusu sağladığı sanılan, Facebook’ta kümelenen insan tekleri ya da grupları bilinçaltlarını fazlasıyla ortaya dökmek üzere bir araya gelirler. Tabiri caiz ise ekseri bir tür def-i hacet yeridir bu ortamlar. Bir gerekliliği yerine getirmekten ziyade daha çok ihtiyaç giderme yerleridir. Psikolojik olarak rahatlama, kendini ifade etme, beğenilme, kolay ve de perde arkasından hemcins veya karşıt cinsle istenildiği saatte bir üçüncü kişi arada olmaksızın görüşüp konuşulabilme gibi yüz yüze iletişimin sağlayamadığı imkânları kişi burada rahatlıkla bulabilir.

Yüz yüze iletişimin doğal sınırları burada söz konusu olmadığı için serazat bir dolaşım söz konusudur. Bir rüyada konuşmak, bir hayalde buluşmak gibi durumları bu tür sanal ortamlarda istediğiniz zaman organize edebilirsiniz. Kurulan hayalin ve görülen rüyanın defalarca kurgulanabilme şansı vardır. Facebook iletişimlerinin insanda zamanla oluşturduğu kabul ya da ön kabulleri de gözden kaçırmamak gerekir. İlk başta bu görülebilir ve de denetlenebilir olmayan konuşma ve görüşme biçimi günlük hayattaki nesnel ilişkilerin hiç de böyle olmayan yanına nispeten tercih konusudur. Nesnel iletişimi ikinci plana iter. İnsan insana ilişkinin zaman ve mekân sınırı ortadan kalkar. Müsait zaman ve müsait mekân ayrımı anlamsızlaşır. Her yerde, çok namüsait zaman ve mekânda partnerinizle konuşmanız mümkündür.

Bu yönüyle sosyal ortamlar ve sanal âlemler içerisinde insan sıcaklığını barındıran yüz yüze iletişimin yerini alır. Burada sinsi biçimde bireyin ve de kitlelerin reel dünyadan koparılması vardır. Görece ve sanal iletişimin sağladığı doyum kişileri gerçek dünyadan koparak sağlıklı iletişim kuramayan sıkıntılı topluluklara dönüştürür. Asosyallik, modern zamanlarda “sosyallik” elbisesine bürünerek kendini kabullendirmede başarı kazanmıştır. Aynı durumun benzerlerini Twitter ortamlarında da görmek mümkün. “Kuş cıvıltısı” anlamına gelen Twitter realitede bu kadar masum olmasa gerek. Facebook’a göre daha üst sosyokültürel düzeye hitap eden Twitter diyeceğini deyip kenara çekilmek gibi gelse de retweet etme, favoriye almak (favlamak), beğenmek, yorumlamak, hashtag (etiketlemek), trend topic (TT), mention… gibi detaylı ve kompleks tarafları da vardır. Bu detaylar sınırlı karakterde bir ifadenin yayılım ve tesir gücünü artırarak reelde ona nasip olmayacak popülariteyi sağlamaktır. Sözün popülerleşmesi sağlayacağı etkinin de ötesindedir artık.

“İnsanın kendi kendisinin ücrasında yaşadığı bir çağda, bir tık ile kıtalar ötesine ulaşmak uyanık görülen bir rüyadan başka ne olabilir ki?”

Evet, Twitter demokratik bir imkân oluşturup, kitleleri ve de sade vatandaşı konuya ve söze dâhil etmiştir. Fakat diğer taraftan hiç de kendisinin ilgisi olmadığı bir kavganın içerisine de çekmiştir onu. “Tetikçilik”, “fake” hesaplarla hesap görme ve “trollük” gibi yöntemlerle muhatabı etkisiz hale getirme, toplumsal itibarını sarsma, sinir sistemini dumura uğratma gibi belden aşağı usuller kuş cıvıltısını çoktan başka seslere tebdil etmiştir bile. Twitter’de bir beğeniniz, bir paylaşımınız sizi hiç tahmin etmediğiniz bir zamanda hiç öngörmediğiniz bir şekilde bir olayın içerisine çekebilir. Dolayısıyla sizin için artık sosyal hayatın medeni kurallarından yardım istemek beyhude bir çabadır. Bir cangılın içerisinde çırpınmaktan, boşluğa karşı konuşup feryat etmekten başka yapabileceğiniz bir şey yoktur. Reel dünyanın penceresinden istediğiniz kadar kendinizin haklı olduğunu bağırın sesinizi kimseye duyuramazsınız.

Twitter’de etkin olan şey bu “vur-kaç” taktiğidir. Tweeti atan kişiyi her zaman tanıma imkânınız olamayacağı için sinirlerinize hâkim olmaktan başka hiçbir şey yapamazsınız. Bu Twitter “vur-kaç”çıları gerçek dünyada maskelerini çıkarıp da karşınıza çıkmaya cesaret edemeyen kişilerdir çoğunlukla. Siyasetten edebiyat dünyasına kadar her alanda at koştururlar. Artık bir kır kahvesinde oturup konuşurken biriktirdiklerimiz değil, Facebook’ta konuşup sohbet ederken paylaştıklarımızdır gündemimizi işgal eden. Kimsenin, bir başkasının yüzüne cesaretle söyleyecek bir sözü yoktur artık, gök boşluğuna ateşleyerek fırlattığımız bir tweet ne güne duruyor.

Birlikte gezelim diyebileceğimiz güzelliklerin dokunulacak tarafı kalmamıştır, “uzaktan bak ve uzaktan sev beni” ile özetlenecek cinstendir yeryüzüne saldığımız güzellikler. İnstagram’da salınıp durur bir göz temaşası ile karşılaşmak için… “İletişim asrı” diyorlar içerisinde yaşadığımız yüzyıla. Yeni bin yıl (milenyum) daha çok yakındakini görememek uzaktakine talip olmakla anılacak gibi geliyor. İnsanın kendi kendisinin ücrasında yaşadığı bir çağda, bir tık ile kıtalar ötesine ulaşmak uyanık görülen bir rüyadan başka ne olabilir ki? Bizi yan komşumuzla buluşturup, kavuşturacak yüksek bir teknolojiyle ihtiyacımız var asıl. İnsanların çığ gibi attığımız adımı, çiğnediğimiz lokmayı ya da verdiğimiz nefesi beğenmeye değil, bizi biz kılan, halk olarak halk edenin rızasını kazanmaya ihtiyacımız var!

“Ey gök, çıtını çıkar, bir yıldızın batıyor dünya açıklarında!”

Yılmaz Daşçıoğlu

Ân ile sonsuz arasında: Zamanı aşan bir model olarak Hz. Peygamber'in sanata vuran ışığı

Senin medhinde şirket eylesem Mevlâya ma'zûrum
Bu bâbda cürm ü isyâna bakılmaz yâ Rasûlallâh

Şeyh Galib

Sanatın temel işlevlerinden birisi, belki de birincisi fena-beka karşıtlığının aşılmasında oynadığı roldür. İnsanın doğal ve temel motivasyonlarının en başında ölümü aşma, kalıcı olma arzusu veya güdüsü bulunduğu açıktır. Bu açık istek onu, içinde bulunduğu zamanın ve mekânın ötesine dikkat yöneltmeye sevk etmiştir. Bütün sanat dallarında bu eğilim görülür. Bu özelliğin görülmediği sanatın oyun veya hüner gösterme niteliği taşıdığı söylenebilir. Oysa asıl varlığı anlamlandırma, insanın kendisini varlık içerisinde gerçekleştirme çabasına dönük gaye sanat eserine hem soylu bir nitelik kazandırabilir hem de onu işlevsel kılar.

Eski kültür ve edebiyatımızın, hatta daha geniş bir açıdan toplumsal duyguyu oluşturan ana izleklerden birisini hem genel olarak peygamberlik müessesesi hem de özel olarak son peygamber Hz. Muhammed (sav)'in karakteri, kişiliği ve hayatına dair motifler oluşturur. İnsanlık tarihi adeta peygamberlerin hikâyeleri üzerinden aktarılır ve tarih geçmiş toplulukların (ümmetlerin) peygamberiyle ilişkisi biçiminde kurgulanır. Peygamberler kul olmak yönüyle insana dönük ve tarihsel, seçilmiş ve korunmuş olmak bakımından yüce ve zaman dışıdır. Böylece kıssayı okuyan-anlatan insanlar için de bir model oluşturulmuş; bu fani dünyanın geçiciliği, buna karşılık kalıcı ve değerli

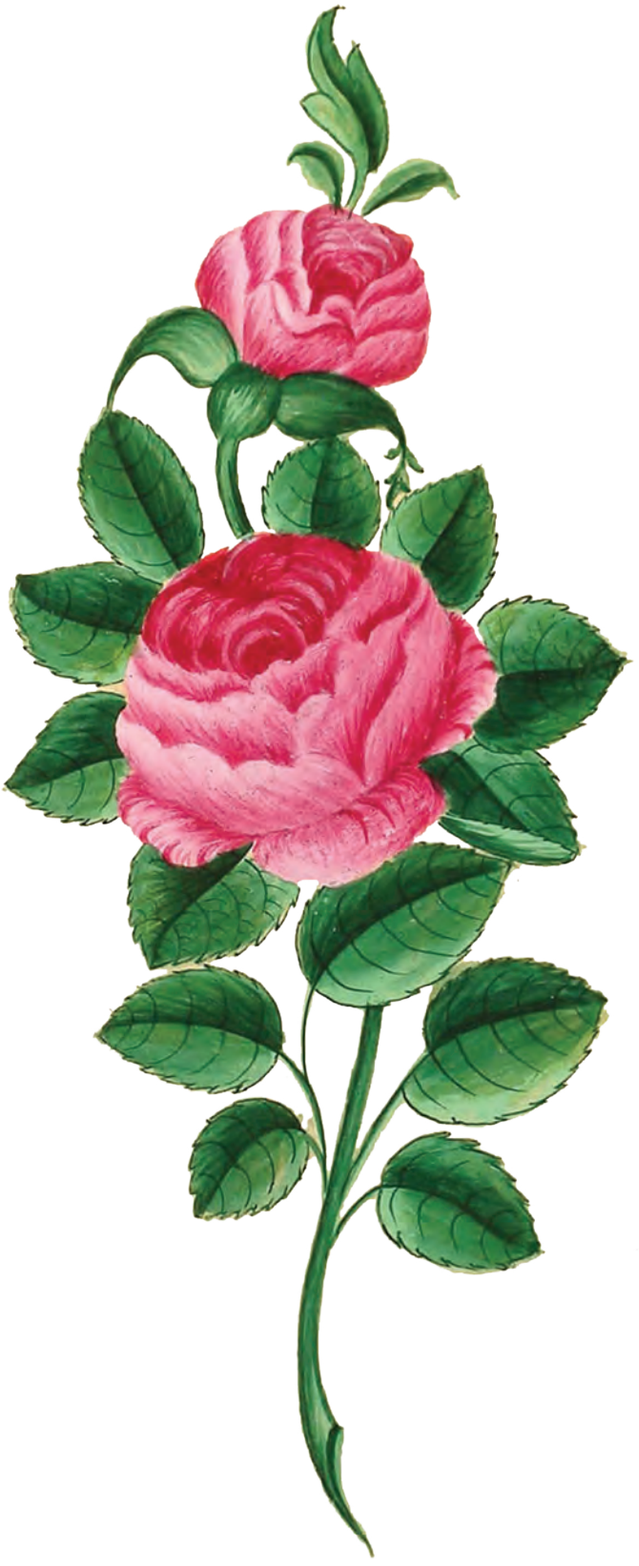

“Hz. Peygamber, öncelikle ve vazgeçilemez, göz ardı edilemez biçimde âlemin varoluş nedenleri arasındadır ve bu yönüyle metafizik bir değerdir.”

Ân ile sonsuz arasında: Zamanı aşan bir model olarak Hz. Peygamber'in sanata vuran ışığı

olan davranışların üstünlüğü bu modeller üzerinden aktarılmış olur. Bu özelliği, yani insanın bireysel ve toplumsal durumlarına anonim ve soyut, fakat teselli edici örnekler sunması; fena-beka karşıtlığı ile olağan-mucize karşıtlığının iç içe geçmesi peygamber kıssalarının oluşturduğu formun kolay kolay eskimeyecek bir güce sahip olmasını sağlar. Bu yüzden sosyal hayatın olduğu gibi geleneksel sanatların ve bunlar arasında edebiyatında en büyük beslenme kaynağını geçmiş peygamberlerin kıssaları ile Hz. Peygamber'in mucizeleri, sîreti ve gazalarının anlatılması oluşturur.

Hz. Peygamberin bizim hayatımıza ve edebiyatımıza kaynaklık edecek temel perspektifleri, birbirinden ayrılamaz biçimde şu açılardan görebiliriz: O öncelikle ve vazgeçilemez, göz ardı edilemez biçimde âlemin varoluş nedenleri arasındadır ve bu yönüyle metafizik bir değerdir. Mutasavvıfların evrenin yaratılmasının koşulu olarak Hz. Peygamber'i gördüğünün ifadesi olarak kullanılagelen "Nûr-ı Muhammedî", "Hakikat-i Muhammedî" gibi kavramlar bir yandan, Âl-i İmran (3) suresinin 164. ayetinde O'nun gönderilişinin ilahî "bir lütuf olduğunun bildirilmesi, Enbiya (21) suresinin 107. ayetinde "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" buyrulması onun bu metafizik yönünün göstergeleri arasındadır. Bunlardan başka, başta miraç hadisesi olmak üzere mucizeleri de Hz. Peygamber'in olağanüstü niteliğinin edebiyatı da besleyen unsurları arasındadır.

Bu çerçevede bir hayat kaynağı olarak siyere dâhil her motif besleyici bir kaynaktır ve teknik olarak insan hayatının ayrıntılarını anlamlandırmadan başlayarak, günlük hayatı biçimlendirmeye ve şüphesiz tebessümüyle, gazasıyla, miracıyla sanatın ve edebiyatın da tükenmez bir kaynağı olmaya devam edecektir. Burada esas olan O'nun beşeri ve tarihsel kişiliği ile model-insan ve metafizik alanla teması açısından taşıdığı yüceliği birlikte taşıyacak bir dili bulmaktır. Yücelik herhangi bir olağanüstülük değildir. Örneklerini sinemada, romanda sıklıkla gördüğümüz sıra dışı, alışılmadık figürlerin oluşturduğu şaşırtıcılık bir yanılsamadır ve elbette yanıltıcıdır. Bu fantastik örneklerin yarattığı algı bir şaşkınlıktan ibarettir, bundan dolayı da yapaydır.

Mucizelerdeki vuruculuk ise şaşırtıcılıktan ziyade, içinde bulunulan olağan varlık alanını sarsan, buna şahit olanlarda olağanın koşullarına eklenemeyecek ama olağan akışı değerli kılacak, zamanı yüceltecek bir hayranlık oluşturur. Bu sıradan zamana aykırı olmakla birlikte anlatımda dönüşümlü bir ritim oluşturarak fani dünyaya beka kavramından iz düşüren bir bütünlük teşkil eder. Mucize hep var olan hakikatin, değişmez mutlakın işareti yahut mecazı gibidir adeta. Bu yüzden klasik anlatılarda sık sık hikâyenin şiirle bölünmesi gibi bir işlev de görür. Hz. Peygamberin hayatının devlet başkanlığı, askerliği, aile reisliği, arkadaşlığı vb. gibi çeşitli yönleri nesrin düz anlatımının içerisinde ve esasen örneklik teşkil etmek üzere aktarılırken mucizevi hal ve eylemleri ise şiirsel bir nitelik taşır ve yücelik duygusunun müminlere aktarımını sağlar. Bu bağlamda "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyruğunun içerdiği "güzellik", "ahlâk" ve "tamamlık" kavramlarının birbirinden ayrılamaz faktörler olduğu vurgulanmalıdır.

Bu, şiirin soyut ve genel anlatım özelliği ile tarihin özel ve somutu yansıtan disiplinini; şiirin metaforik ve ânı genişletmeye dönük imge tekniğiyle hikâyenin metonimik ve

“Asıl varlığı anlamlandırma, insanın kendisini varlık içerisinde gerçekleştirme çabasına dönük gaye sanat eserine hem soylu bir nitelik kazandırabilir hem de onu işlevsel kılar”

merak duygusunun yönlendirdiği heyecan üreten yapısını; şiirin ritimlilikten beslenen estetik heyecanı ile hikâyenin karşıtlıktan beslenen (ilkesel düzeyde) çatışmacı gerilimini paradoksal biçimde bir arada, iç içe anlatabilecek potansiyele sahip bir kutlu hayatın ışığını sanata düşürmek demektir. Kervanla Şama gitmek bir hikâyedir ve ardışık olayların akışı okuru ileriye doğru merakla sürükler; başında bulut gezdiren çocuk şiirdir ve zaman dışıdır. İkisinin kesişme noktasıdır yüceliği sağlayan ve merkezcil şahsiyet yüceliği temsil eder. Bu aynı zamanda ahlaki bir model, metafizik bir kavrayış, estetik bir duyuş imkânını içinde barındırır.

Şairin işi, yazının başına aldığımız Şeyh Galib dizelerindeki gibi, Allah’ın övgüsüne mazhar olmuş bir insanın yüceliğini övmeye çalışmanın doğuracağı gerilimi yaşamaktır. Unutulmamalıdır ki, inanmanın ilk koşulu olan kelime-i şehadet Allah’ın varlığı ve birliğinin hemen ardından Hz. Muhammed’in onun kulu ve resulü oluşunu da teyide davet içerir. Tanrı’ya iman belki bireysel ve sorumluluk gerektirmeyen bir ham duygu olarak da kalabilir iken, sıradan insanı metafizik âlem ile buluşturan peygamberler aynı zaman da insanî bir örnek oluşturmak, başkalarıyla da hakikati paylaşmak gibi özellikleriyle dini sosyal bir kurum durumuna getiren kimsedir. Geçmiş edebiyatımızın bu görevi yerine getiren büyük bir külliyat ortaya koymasına karşın, günümüzde nitelik bakımından bu yönde fazla eser üretilmemiş olmasını peygamberlik kavram ve kurumunun hayatımızdaki yerinin zayıflamış olmasıyla izahı mümkündür. Bu ise toplumsal hayatın dinle ilişkisinin sorunlu olduğunun bir göstergesidir. Çünkü dinin sahih ve yaşanır temsili ancak Peygamber üzerinden görülür, örnek alınır ve uygulanır.

DİKKAT

Ahmet Emre Bilgili

Şehir mektebi

Şehirlerimizin, bizatihi kendilerinin "Şehir Mektepleri" aracılığıyla örgün ve yaygın eğitimde bir mektebe dönüştürülmesi, şehrin bir kitap gibi okunması sağlanmalıdır. "Şehir ve Kültür Dersi" örgün ve yaygın eğitimin bütün kademelerinde verilmelidir.

(III. Milli Kültür Şurası, Şura Kitabı, s.324, İstanbul 2017)

İnsan İçin Şehir

Şehir ve mektep ilişkisine bu alanda bir büyük insanın sözü ile başlayalım: İbn Haldun 'Şehir, medeniyetin kabıdır' diyor. Bu sözün açıklamaya ihtiyacı yok aslında. Oldukça sarih ve kapsamlı. Kısaca; insan, toplum ve devlete dair her türlü gelişme ve ilerlemenin şehirde olacağını çok veciz bir dil ile özetlemiş oluyor. Buna, Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerinin ve Fatih Sultan Mehmet Han'ın insan gelişimine vurgu yapan sözlerini, tamamlayıcı bir mahiyet olarak eklemekte yarar var.

Fatih Sultan Mehmet Han;

Hüner bir şehir bünyâd etmektir
Reâyâ gönlün âbâd etmektir

Hacı Bayram-ı Veli;

Ansızın bir şâra vardım,
Ol şârı yapılır gördüm,
Ben dahi bile yapıldım,
Taş-u toprak aresinde

Bu sözlerin tümü, şehrin imarından çok içinde yaşayanların imarının önem taşıdığını, şehrin onlar için geliştiğini ve önceliğin onlar olduğunu söylüyor. Yani şehir içindeki insan gelişimine vurgu yapıyor. Her şeyin insan için olduğunu ifade ediyor. İnsanın imarı da bildiğimiz üzere; eğitim, kültür ve sanat yolu ile olmaktadır. Bu alanda çok söz söylenebilir. Ancak biz iyi uygulama örneği peşinde koşalım ve onu ortaya koymaya gayret edelim.

III. Milli Kültür Şurasında şehir ve kültür ilişkisi aynı adı taşıyan komisyonda bütün boyutlarıyla tartışıldı, müzakere edildi ve bir takım öneriler geliştirildi. Bunlar Şura kararlarında yer aldı ve kayıtlara geçti. Bu yazıda tarafımızdan önerilen ve kabul gören büyük ve devamlılığı olan bir ülke projesini bütünlük içerisinde ortaya koymaya çalışacağız. Komisyon önerileri arasındaki 11. Madde şöyle: Şehirlerimizin, bizatihi kendilerinin "Şehir Mektepleri" aracılığıyla örgün ve yaygın eğitimde bir mektebe dönüştürülmesi, şehrin bir kitap gibi okunması sağlanmalıdır. "Şehir ve Kültür Dersi" örgün ve yaygın eğitimin bütün kademelerinde verilmelidir. (III. Milli Kültür Şurası, Şura Kitabı, s. 324, İstanbul 2017)

Geliştirdiğimiz projenin adı; Şehir Mektepleri'dir. Kökeni 2010 yılında İstanbul için yaptığımız Şehir ve Kültür: İstanbul projesi ve uygulamasıdır. Şehirlerimizi birer hoca ve mekteb olarak görmek ve bundan bir eğitim ortamı olarak yararlanmak suretiyle devamlılığı

olan kültürel bir kazanım elde etmektir. Bilindiği üzere bizim şehirlerimizin tümü çok büyük somut ve somut olmayan kültürel miras potansiyeline sahiptir. Şehir deyince sadece illerimiz anlaşılmasın, bugün ilçe diye bildiğimiz yerlerin de ciddi bir kültürel potansiyeli bulunmaktadır.

Bu durumda şehirlerimiz; hem kültürel potansiyelleri hem tabii güzellikleri hem de yaşayan kültür sanat çevresiyle, şehirde yaşayan herkes tarafından öğrenilmesi ve bir kazanıma dönüştürülmesi gerekmektedir. Burada sadece örgün eğitim öğrencilerini kastetmiyoruz. Örgün ve yaygın eğitim birlikte düşünülerek şehir eğitimi kapsamına alınmalıdır. Peki, bunun icrası nasıl olacak? Bu kadar geniş bir mecra nasıl eğitim ortamına dönüştürülecek? Bu derece sayısal büyüklük nasıl eğitim alacak ve süreç nasıl yönetilecek? Bilmemiz gereken husus; her şey var ve biliniyor, sadece iyi bir koordinasyon ve desteğe ihtiyaç olduğudur.

Cumhurbaşkanlığı Himayesi Gerekli

Şehir Mektebi projesi, uygulamada herkesi kapsayıcı olması açısından üç koldan yerine getirilir.

Birincisi; temel eğitim ve orta öğretimde, yaşanılan şehirlerin kültürü ve tabii güzellikleri müfredat içerisinde yer alır. O şehirdeki müzeler, tarihi mekânlar ve tabii güzellikler öğretmenlerin rehberliğinde yerinde gezilerek öğretilir. Bazı derslerin

bir kısmı ise bu tür mekânlarda yapılır. Öğrenciler yaşadığı şehirde bu tür kültürel unsurlarla bilinçli olarak iç içe olur. Temel eğitimde ve orta öğretimde şehir mektebi bu şekilde yer alır. Bu anlamdaki kolaylığımız; Milli Eğitimde bu doğrultuda hazırlığın zaten yapılmakta olmasıdır.

İkincisi; Üniversitelerde Şehir ve Kültür üst başlığında dersler konulur. Şehrin ders kitabı yerel katkılarla hazırlanır ve dersi alan öğrencilere ücretsiz dağıtılır. Dersin ismi şehirlere göre değişir. Örneğin; Şehir ve Kültür: İstanbul, Şehir ve Kültür: Diyarbakır, Şehir ve Kültür: İzmir, Şehir ve Kültür; Urfa, Şehir ve Kültür: Konya, Şehir ve Kültür: Adana ve Şehir ve Kültür: Ankara gibi. Böylece öğrenci hangi şehirde öğrenim görüyorsa oranın kültürünü bilgisini bireysel kazanıma dönüştürür. Mezun olduğunda 4-5 yılını geçirdiği şehri bütün kültürel unsurları ile öğrenerek, severek ayrılır. Bunun için 2010 yılından bu yana ciddi bir tecrübenin oluştuğu Şehir ve Kültür: İstanbul dersi ve ders kitabı deneyiminden yararlanılabilir.

Üçüncüsü; bunlar örgün eğitimde yapılması gerekenler. Bir de yaygın eğitim var. Yani bütün şehirliler bu kapsama dahil edilmelidir. Bunun için de iki birim bulunuyor. Biri; Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ve taşra birimleri olan; Halk Eğitim Merkezleri. Diğeri ise yerel yönetimler. Bütün belediyeler bir program dahilinde ve işbirliği altında şehir mektebi projesinde yer alabilirler.

Şehir mektebi

Kültürel miras açısından çok zengin olan şehirlerimizin günümüz insanına vereceği mesajlara gerçekten ihtiyacımız var. Şehirlerimizin kültürel geleneğinin devamı ve yaşaması için de şehirlerimizin mektebe dönüşmesi gerekli ve elzem bir hususdur.

Böylece şehirde yaşayanların şehirli olma süreçleri hızlandırılır ve şehirler hem hoca hem de mektebe dönüşmüş olur. Diğer bir kazanım ise; insanlar yaşadıkları şehri daha derinden tanırlarsa daha çok severler ve bundan mutlu olma hali ortaya çıkar. Kültürel miras ve bunları koruma bilinci gelişir. İlgili sivil toplum kuruluşları da mutlaka, bir şekilde bu projenin içinde yer almalıdır.

Projenin başarısı iyi koordine edilmesi ile doğru orantılıdır. İki tür koordinasyon gerekmektedir. Birincisi; içerik ikincisi de kurum ve kuruluşlar arası işbirliğine yönelik koordinasyondur. Projenin kazanımları son derece ciddidir. Bireysel ve sosyal olarak kültürel bir kazanım sağlamış olacağız. Bununla birlikte her şehrimizin aynı formatta yerel katkılarla yazılmış ciddi bir şehir kitabını ortaya çıkarmış olacağız.

Bu projenin bir bütün olarak yürürlüğe girmesi için de ciddi bir işbirliği ve koordinasyon şart. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim, Yerel yönetimler ve ilgili STK'lar ele ele vermeli. Bunların hepsinin üzerinde Cumhurumuzun başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın himayeleri olursa netice de o derece mükemmel olur.

Kültürel miras açısından çok zengin olan şehirlerimizin günümüz insanına vereceği mesajlara gerçekten ihtiyacımız var. Şehirlerimizin kültürel geleneğinin devamı ve yaşaması için de şehirlerimizin mektebe dönüşmesi gerekli ve elzem bir hususdur.

Ebru Burcu Yılmaz

Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak

“Sanatın yalanı daima hakikatlerin hakikatidir.”

A. H. Tanpınar- Beş Şehir

Edebiyat ve şehir arasındaki ilişki sadece mekânın tespit ve tasviriyle sınırlı olmayıp insan ruhu ile arasındaki karşılıklı etkileşime göre mahiyet kazanır. Dolayısıyla gerek şehirdeki edebî faaliyetler gerekse edebiyattaki şehir temsilleri, maddenin arkasındaki manaya işaret eden atıflar ihtiva eder. Şehrin manevi çehresi edebi eserlerde, kalem ve kelâmın şahitliğiyle görünürlük kazanır.

Bir mekân sanatı olarak da kabul edebileceğimiz edebiyatın ana materyali olan metin, ses ve sözün bir bakış açısı ve anlatıcı aracılığıyla itibarî bir gerçekliğe bürünerek kurgulanması sonucu ortaya çıkar. Gregory Jusdanis’in, “*Edebiyatın dünyayı tekrar tekrar inşâ edebilecek bir hareket alanı vardır; böyle bir özgürlük ancak rüyalarda ve delilikte bulunur*” tespiti aynı zamanda edebiyatın okur için nasıl bir ihtiyaca karşılık geldiğini de izah eder. Hayatın sınırlılıkları karşısında zaman ve mekân sınırlarını aşarak okurun farklı çağlara ve hayatlara tanıklık etmesini sağlayan edebiyat, okuma eyleminin niteliği ölçüsünde metnin anlam katmanlarına nüfuz edilmesini sağlar. Metnin içeriğini sadece hikâye düzleminde okumakla yetinmeyen ‘örnek okur’, kişi, kavram ve simge değerlerle örülü metnin yapı ve muhtevasını derinlikli bir tahlile tâbi tutabilir. Böylece Derrida’nın tanımıyla söyleyecek olursak; “*her şeyi söylememize olanak tanıyan şu tuhaf kurum*” olarak görülen edebiyatın tanık olduğu insana dair her konu, gerçek hayattakinden farklı bir duyarlılıkla ele alınma ve değerlendirilme imkânına kavuşur. Metinle ezbere ilişki kurmak zorunda kalan okur içinse, eserin muhtevası sadece sözel ve zihinsel olarak aktarılacak bir parçadan ibaret olur. Bu tespitten hareketle şehir edebiyatına baktığımızda şehrin bir fon olarak kullanıldığı metinler görebileceğimiz gibi, baş karakterin önüne geçtiği ve metnin bütün iç dinamiklerini etkileyecek kadar merkezi bir konumda yer aldığı eserlerin varlığından da söz edebiliriz. Türk edebiyatında başlı başına şehirle alakalı bir tür olan şehrengizlerin olması, edebiyatın şehre iltifatının derecesini gösterir. Şüphesiz, edebiyatın şehre bakışı, bir şehrin vasıflarını tasvir etmekten ibaret değildir. Şehrin, mukimlerine yaşattığı estetik tecrübeler, kimlik inşâsı ve medeniyet tasavvurunun şehirle birleşen kökleri, hâfıza mekânları, ideal şehirlinin nitelikleri gibi pek çok konu edebi eserlerde işlenmektedir.

Şehir kelimesine eşlik eden betimleyici ifadelerin değişmesi, şehrin insana yaşattığı tecrübelerin mahiyet değiştirmesiyle yakından alakalıdır. Şehir yerine kent derken artık bir sorunsal hâline gelen kaotik ortamda, yığınların bir arada yaşama imkânı aradıkları, kaçış ve arayış teması ekseninde güzergâhını belirleyen,

Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak

hâfıza ve kimlik yoksunluğundan muzdarip olan bir mekânsal örgütlenme anlaşılmaktadır. Halbuki kadim zamanların diriltici soluğunu bugüne taşıyan bir etkiye sahip olan şehir kelimesi, mukimlerine köklerini hatırlatır. Gerek şehir gerekse kent adlandırmasıyla Türk ve Dünya edebiyatında geniş yer bulurken, şehir genellikle nostaljik fotoğraflar içeren bir anlatımla mâzi cennetini bugüne taşır; kent ise, sanayileşme ve göç gibi sebeplerle dinamikleri değişen mekânsal örgütlenmenin maruz kaldığı ve sebep olduğu sorunlar üzerinde durur.

Şehri, sadece edebiyatın aynasına yansıyan yönleriyle anlayamayacağımız gibi, edebiyatın dışarıda bırakıldığı disiplinlerarası yaklaşımlar da yeterli olmayacaktır. Şehre dair sorunların ve çözüm yollarının konuşulduğu bir yuvarlak masada mutlaka edebiyatın da söyleyecek sözü vardır. Ancak bu söz, aklî ilimlerde olduğu gibi doğrudan ve ispatlanabilir kesinlikte değil, okurun duyuş ve seziş kabiliyetine hitap eden bir derinliğe sahiptir. Bu derinliği sağlayan, anlatım tekniklerinin yanı sıra yazarının kabiliyetini gösteren dil işçiliğidir. Dolayısıyla edebiyat, söylediklerinden ziyade söyleme biçimiyle muhataplarının ilgisine mazhâr olur. Novalis, şiir türünü merkeze alarak edebiyatın, aklın açtığı yaraları iyileştirdiğini söyler. Edebiyatın insana şifâ sunduğu nokta, aklın kalıplara sokarak fabrikasyon bir ürün gibi rutin ve boyutsuz hale getirdiği insan gerçeğinin, meçhul ve gizemli labirentlerine kapı aralamasıdır. Bir hayal perdesinin arkasından okura sunulan kurmaca dünya, aslında kendi bilinmezliklerine cevap arayan insanın başka hayatlar üzerinden gerçekleştirdiği arayışına cevap bulmak için ilgi duyduğu bir alandır. Bu açıdan edebiyattaki şehir temsilleri bazen

Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak

Kimliğimizi oluşturan unsurlar yaşadığımız şehir ve şehre tasarruf biçimimizle yakından ilişkilidir. Mensubu olduğumuz medeniyetin izlerini arayacağımız yerlerden biri de şehirlerdir. Kimlikli şehir sıfatına layık olmak için mazinin birikimini muhafaza etmek kadar köklerinden elde ettiği birikimi imtidat düşüncesinde olduğu gibi gelişerek devem ettirmek gerekir. Bu sürecin bitmeyen hikâyesini Yahya Kemal'in şiir ve düzyazıları ile Tanpınar'ın bütün eserlerinden hareketle okuyabilmek mümkündür. Şüphesiz şiir, nesirden farklı olarak fotoğrafın sadece küçük bir parçası üzerinden sezdirdiği hakikati okurun tamamlamasını bekler. Söz gelimi; Yahya Kemal'in dizeleri, revnaklı ve efsunlu şehir arasındaki farkı düşündürürken, İsmet Özel, "O gün bugün şehri dünyanın üzerine kapatıp bıraktım" dizesiyle şehirle hesaplaşmasını örtük bir dille sezdirir. Romanın, şiire göre daha sabırlı bir tür olması şehrin daha geniş manzaralar eşliğinde hikâye ve romana konu olmasını sağlar. Hatta başlıbaşına bir şehrin romanı olarak kabul edilebilecek çok sayıda örnek görebiliriz. "Uzayın derinliklerinde geçen bir öykü yazsam bile o öyküde Arjantin vardır" diyecek kadar şehrine bağlı olan Borges gibi ya da "Bir gün Dublin yerle bir olsa, benim romanlarıma bakılarak tekrar inşâ edilebilir" diyen Joyce gibi yaşadığı şehirle özdeşleşen yazarlar vardır.

Modernizm, her şeyin hacminin, kütlesinin ve fiyatının belli olduğu bir hayat formunu dayatırken, mekân tasarımları da bu kaygılar etrafında şekillenir. Sürpriz ve keşiflere yer bırakmayacak kadar düz ve hesaplı bir sistem üzerine kurulu olan modernizm, aklın hükümranlığında işleyen bir dünyada, kişinin kendi sesini duymasına izin vermez. Böyle olunca, şehrin insanı, sadece kendisine verilen görevi bir memur disipliniyle yerine getiren ya da tam aksine aidiyet ilişkisiyle bağlı olmadığı yeri sömüren tahripkâr bir canlıya dönüşür. Halbuki, bütün duyularını yaşadığı şehre açarak, bir takım estetik tecrübeler eşliğinde mekânla ilişki kuran şehir sâkini, çevresine ve çevresindeki bütün canlılara hürmetle muamele edecektir.

Kimlik arayışı, Batılılaşma, modernizm ve postmodernizm gibi Türk kültür ve düşünce hayatını etkileyen ve çoğunlukla sosyolojik araştırmalar ışığında anlaşılmaya çalışılan meseleler, edebi eserlerden elde edilecek verilerle de değerlendirilebilir. Hatta kültür tarihi, sosyoloji ve psikanaliz gibi alanların temel başvuru kaynakları arasında olması gereken edebiyat, hayata dair her konuyu insan ve toplum üzerindeki etkisini merkeze alarak ele alır. Bu açıdan edebiyat, birey ve toplum sorunlarının çözümlenmesinde etkin bir rol oynar. Toplumsal değişimlerin süreç odaklı okunmasında da edebi metinler, yazıldıkları dönemin ruhunu aksettirmede oldukça başarılıdır. Bu konuda farklı devirlerde kaleme alınan edebi eserler üzerinden yapılacak mukayeseli okumalar, yaşanan değişim ve dönüşümün etkisini daha iyi hissettirecektir. Söz gelimi, Ankara'nın şehir tarihi kaynakları ve gezi yazılarının yanı sıra Tanpınar ve Yakup Kadri'nin edebî şahitliğinde tekrar okunması istatistik ve fizikî unsurların arkasında şehre ruhaniyet kazandıran dinamiklerin yakından görülmesini sağlayabilir. Farklı noktalardan şehre bakan iki kalem olan Tanpınar ve Karaosmanoğlu, şehrin hafızasını farklı şekilde zenginleştirerek bir taraftan mazinin birikimini bugüne taşırlar diğer taraftan yeni bir başkentin kuruluş sürecinde çekilen sıkıntılara ve yeni şehirleşme politikalarının

Ahmet Hamdi Tanpınar, şehri, "bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayat" olarak tanımlar.

uygulanma biçimine yakından tanıklık ederler.

İnşâ etmek eyleminin fazlasıyla rasyonalize edilerek anlaşıldığı günümüzde Heidegger'in mimarlar için yazdığı metinleri bir kez daha okumak gerekiyor. Filozof, mekân ve insan arasındaki ilişkinin sadece fizikî niteliklerden hareketle belirlenmesinden kaynaklanan sorunlardan yola çıkarak, 'inşâ etmek' ve 'iskân etmek' efâli arasındaki dengenin bozulmasına dikkat çeker. Ona göre, *"insanlar çevrelerini önce oraya yerleşerek ve duygusal tepkiler vererek anlamlandırır. Ancak ondan sonra davranış ve eylemlerini bilim ve teknoloji aracılığıyla ölçmeye kalkarlar."* Halbuki bugün, şehirde yaşanan bellek, kimlik ve estetikle alakalı sıkıntılar büyük ölçüde, mukimlerinin sükûnet ihtiyacını göz ardı eden tek tip mekan anlayışının hâkim olmasından kaynaklanır. Artık insanlar önce inşâ edip ardından o mekânı mesken yani sükûn bulunan yere dönüştürme beklentisiyle hareket etmektedir. Bu durumda inşâ edilen yer, yuva sıcaklığından uzak bir barınak işlevi görmektedir. Mekân ve insan arasında karşılıklı bir inşâ söz konusu olduğu taktirde orada gerçek anlamda bir aidiyet duygusunun varlığından söz edilebilir.

Şehrin, şehirliyle bütünleşebilmesi için mekân ve insan arasındaki zamansal rabıtanın sağlam bir şekilde kurulması gerekiyor. Mekânla arasında duygusal bir yakınlık kurabildiği takdirde o mekâna aidiyetini pekiştirebilen insanın, sadece kitabî bilgiye dayalı didaktik bir yaklaşımla bunu başarması mümkün değildir. Karşısındaki nesneye bakarken, bilgiye dayalı tavrın yanı sıra, pratik veya estetik tavır da takınabilen insan, bu donanımıyla statik bakışın ötesinde bir dinamizm ile çevresini algılayabilir. Nitekim Abdülhak Şinasi Hisar, şehri, 'metafiziğin, fiziği tamamladığı yer' olarak tanımlar. Çıkar gözetmeyen ve aklî sınırlılıklardan azade, metafizik deneyimlere açık olan bu dinamik bakışı besleyen ve terbiye eden en önemli alanlardan birisi de edebiyattır.

Aristo, *"bir şehir, farklı türde insanlardan oluşur. Benzer insanlar bir şehir inşâ*

Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak

edemezler” derken buna mukâbil Ahmet Hamdi Tanpınar, şehri, *“bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayat”* olarak tanımlar. Farklılık ve müştereklik vurgusuna rağmen birbirini tamamlayan bu iki hüküm, estetik tavır ve müşterek zevki besleyen manevî unsurların, şehir insanını herhangi bir hiyerarşiye tabi tutmaksızın, ayrıştırmadan bir araya getirebileceğine işaret eder. Zira, estetik tavır da menfaat beklenmeksizin objeye güzel değerinin yüklenmesini gerektirir. Mustafa Kutlu, *Şehir Mektupları*’nda şehir ve insan arasında estetik temelinde gerçekleşen iletişimi, *“çiçekler, insanları; insanlar çiçekleri yetiştirmiş gibiydiler”* cümlesi ile özetler. Dolayısıyla güzel görmeyi ve güzeli fark etmeyi başaran herkes estetik tavırdan nasibini alabilir. Sanat ve edebiyat, insanın aklı, fikri ve gönlünü terbiye ederek ona, güzeli takdir etme becerisi kazandırır. Söz gelimi; *Huzur* romanını okuduktan sonra kişinin, yaşadığı ya da ziyaret ettiği şehirle kurduğu ilişkinin mahiyeti olumlu yönde değişecektir. Tanpınar’dan aldığı ilhamla, şehirde bir sanat eserinin içinde imiş gibi yürümeyi öğrenen kişi, hızın sebep olduğu körlükten kurtularak bir bilincin refâkatinde şehrin kendisine yaşatacağı estetik deneyimlere hazırlıklı hale gelir. Şehrin eski zamanlarını görmek, değişen zevk ve yaşama üslûbunun boyutlarını da ortaya koyar. Şinasi Hisar’ın Çamlıca’daki Eniştemiz romanının refakatinde Çamlıca’da dolaşırken, sokak isimlerinin bugüne gelirken nasıl değiştiğini, romandan hareketle çizdiğimiz bir rotayı takip ederken eski Çamlıca’dan geriye kalanları görme imkânı buluruz. Safiye Erol’un *Kadıköyü’nün Romanı*’nı okuduktan sonra semte Kadıköy derken bir kez daha düşünürüz. Atik Valide sokağından inerken Yahya Kemal’in aynı isimli şiirini hatırlar ve o dönemden bugüne şehrin ruhaniyetinin ne ölçüde değiştiği üzerine kafa yorarız. Orhan Veli’den, bir şehri dinlemenin sırrını öğrenmeye çalışırız. Daha nice örnek, şehrin morfolojisini ortaya koyarken edebiyatı bir tanımlama aracı olarak kullanabileceğimizi gösterir. Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri* kitabında *“amma ne hazin ki, güzelliği görmek imtiyaz ve nasibi dahi bugünkü insanın kaybettiği manevî hazineler arasındadır”* derken şehir insanın yaşadığı bilinç yitimine dikkat çeker. Ne yazık ki, süreklilik duygusunu kaybeden şehir insanı artık nesillerin birbirine devrettiği evlerin verdiği yuva hissini kaybederek, sadece bedenlerini barındıran ruhsuz ve kimliksiz binalara mahkûm olmuşlardır.

Şehir estetiğine dair sorunların tespitinde edebi metinler yapıcı tenkit ve teklifleriyle de önemli bir birikim sunarlar. Şehrin fizikî düzeni kadar zevkinin tahrip edilmesi de edebiyatçıların gündeminde yer bulur. Sözgelimi; şehre dair tenkit yazıları kaleme alan yazarlardan biri olan Refik Halit Karay, Memleket Yazıları serisi içinde yer alan *Hep İstanbul* kitabında, tarihî dokunun belirgin olduğu yerlere açılan fabrika ve kömür depolarından şikâyet eder ve bu suçlara imza atan lekeli kalemlerin şehir müzesinin hatalar ve gaflar vitrininde sergilenmesi gerektiğini söyler. Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*’da yer alan 1930’lu yıllara ait bir konuşmasında bugün Marmaray adıyla faaliyet gösteren denizin altından geçit yoluyla iki yakanın birbirine bağlanmasını sağlayan projeden bahseder. Köprü ile kurulan bağlantıların şehrin dokusuna zarar vereceğini savunan Yahya Kemal, yapılan her köprüden sonra yeni bir köprü ihtiyacının ortaya çıkacağı düşüncesindedir. Ki bugünkü manzara şairi haklı çıkarmaktadır.

Edebiyat, şehir tarihi yazımına katkı sağlamasının yanı sıra edebiyatçıların şehre

dair ortaya koydukları nitelikli eleştiri ve çözüm önerileri bugünün şehircilik çalışmalarına ışık tutacak mahiyettedir. Tek başına Ahmet Hamdi Tanpınar'ın külliyatını şehir eleştirisi bağlamında inceleyen bir okur, 'şehir fikrini kaybetmek' şeklinde özetlenen ihmal ve kayıplar üzerinde düşünme imkânı bulur. Mâziyi nostaljik fotoğraf albümünden ibaret görmeyen Tanpınar, devamlılık fikrini savunarak bugünün ve geleceğin inşasında sağduyulu bir mazi yorumunun önemli olduğunu ifade eder. *Beş Şehir,* şehir edebiyatı açısından hâlâ aşılmayan bir eserdir. Tanpınar'ı bir gezi yazarı veya şehir tarihçisinden ayıran vasfın ne olduğunu düşündüğümüzde, karşımıza entelektüel birikimi ve ona haklı olarak 'taştan rüya çıkaran adam' sıfatını kazandıran yazarlık kabiliyeti çıkar. Şehri oluşturan maddî ve manevî unsurları ayrı ayrı değerlendiren Tanpınar, şehirde yaşama üslûbunun ayrıntılarını hayatın içinden seçtiği örneklerle ortaya koyar. Okur, romanın sayfalarında ilerlerken aynı zamanda vakanın cereyan ettiği sokaktaki ses ve kokuları da tüm canlılığıyla duyar; eşyanın üzerine sinen rüyayı görür. Arka planını, tarih, mimari ve musiki ile ördüğü metinlerinde Tanpınar, okuru şehrin yüzyıllara yayılan hikâyesiyle karşı karşıya getirir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte edebiyatçıların sadece övgü ve yergiden ibaret bir yaklaşımla şehir konusunu ele almadıklarını; son derece yapıcı ve gelecek vizyonuna sahip bir bakış açısıyla meseleye yaklaştıklarını söyleyebiliriz.

Yaşanmış olanları ardışık bir dizgede birbirine eklemleyen zaman, yaşantıyı

Kalemin inşâsında şehrin şifâsını aramak

ortaya çıkaran ve ona rengini veren var oluş özelliklerini de ard arda sıralar. Zamansal olarak bir zincirin halkaları gibi bir araya gelen bu silsile doğal seyrini devam ettirse bile, insanlar tarafından idraki, bir takım sebeplerle kesintiye uğrayabilir. Kimi zaman toplumsal hafızayı tahrip eden müdahaleler kimi zamanda toplumsal dönüşümlerin insan ilişkileri üzerindeki olumsuz etkileri kolektif hafızanın olumsuz bir şekilde etkilenmesine sebep olur. Bu durumda edebî eserler aracılığıyla mekânın kaybolan hafızasının izini sürebiliriz. Nitekim, mekân değiştikçe, mekânın hâfızası da bu değişim ve tahribattan etkilenecektir. Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*'nda *"mekân, peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar"* derken zamanın, hafıza mekânlarına tutunarak şimdi ve geleceğe eklemlendiğine dikkat çeker.

Şehrin, kayıt altına alınmayan hikâyesine dair nice ayrıntı edebî eserler sayesinde asırlar sonrasına ulaşır. Ses ve koku hafızasının yanı sıra insan beyninin ve kalbinin de bir hafızası olduğu gerçeğinden hareketle edebiyat, şehrin farklı zamanlarında biriken anıları okura aksettirir. Böylece uzak ve yakın geçmişin insanlık hallerini etkileyen durumlar canlı hayat manzaraları içinde bugüne taşınma imkânı bulur. Hikâye ve romandaki sokak satıcılarının sesleri, unutulmuş meslekleri yeniden hatırlatırken, her şehrin kendine özgü sesi, kokusu ve dokusu olduğu gerçeğini gösteren örnekler sunar. Söz gelimi; Tanpınar romanlarını okurken bir zamanlar İstanbul'a hâkim olan kokunun kaynağını denizden ve yasemin, gül, hanımeli gibi çiçeklerden aldığını görürüz. Mehtaba çıkmak tabirinin ne anlama geldiğini, boğaz çocuğu olmanın gereklerini ve buna benzer şehre mahsus üsûlleri, canlı örneklerle görme imkânı buluruz.

Şehirde zamana yenik düşen ya da yöneticilerin suni müdahaleleri sonucu yıkılan mekânlar edebiyat yoluyla zihinlerde yaşatılabilir. Bu konuya dair en çarpıcı örneği Mehmed Niyazi'nin *Dâhiler ve Deliler* romanında görebiliriz. Bir dönemin sivil akademisi olarak kabul edilen Marmara Kahvesi'nin canlı atmosferi etrafında şekillenen olay örgüsü ile roman, bu hâfıza mekânını içindeki insan ilişkileriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde dikkatlere sunar. Kurmacanın ifade imkânlarıyla bugüne taşınan Marmara Kahvesi, her ne kadar fizikî olarak artık mevcut olmasa da bir devrin düşünce dünyasını derinden etkileyen müdavimleriyle önemli bir kültür mahfili olarak tarihteki yerini almıştır. Mekâna edebiyatın nefesinin değmesi ona ölümsüzlük kazandırmıştır. Elbette bir döneme damgasını vuran bu derece önemli bir mahfilin yaşatılması çok daha büyük bir kazanım olurdu ancak en azından edebiyat yoluyla hatırasını canlı tutabilmek bir teselli olarak kabul edilebilir.

Yaşanan hayatın akışı içerisinde maziyle bağ kurmayı sağlayan edebi eser, şehri fizikî görünürlüğünün yanında manevî çehresi ve dinamikleriyle de yansıtır. Edebi metin üzerinden şehir ve şehirliyi takip eden okur, bu süreçte okuma tecrübesinin yanı sıra turistten farklı bir dikkatle adeta bir seyyah gibi şehri keşfetmeyi öğrenir ve temaşanın bakmaktan farklı bir eylem olduğunu idrak eder. Şehrin keşfi, yavaşlık hatta aylaklık gerektiren bir tempoyu talep eder. Susan Sontag'ın tespitiyle, seyahatlerin, adeta fotoğraf biriktirme stratejisine döndüğü günümüzde bir şehrin sokaklarında yürürken kaybolmak, doğanın konuşamayan dilini sezgisel olarak anlamaya ve şehrin tarihini taşa nakşedilen hikâyesinden hareketle okumaya çalışmak, bir şehirde yaşanabilecek müstesna tecrübelerdir. Ancak

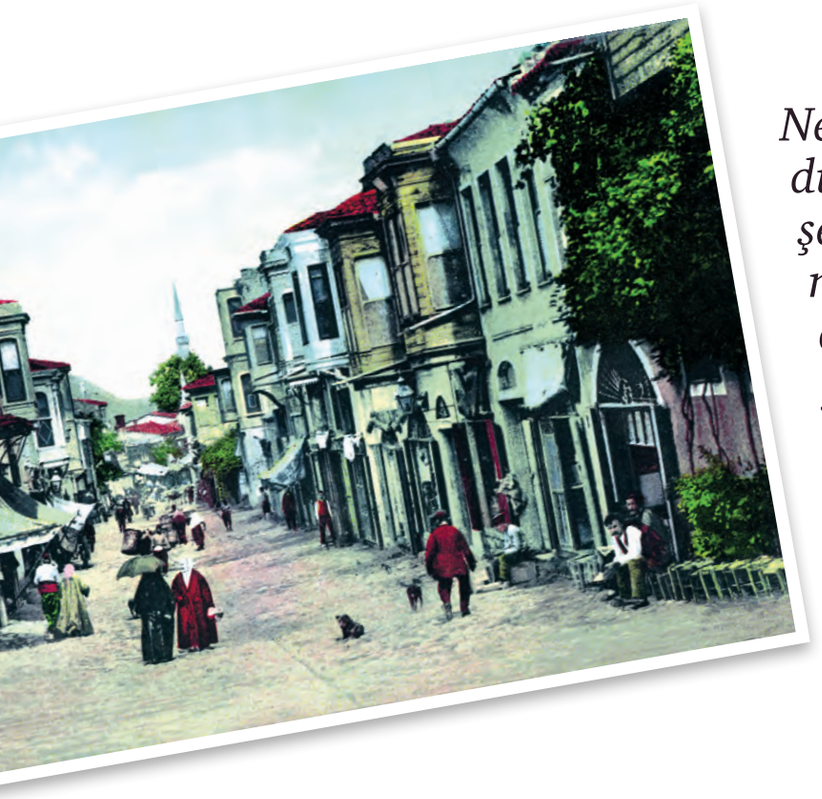

Ne yazık ki, süreklilik duygusunu kaybeden şehir insanı artık nesillerin birbirine devrettiği evlerin verdiği yuva hissini kaybederek, sadece bedenlerini barındıran ruhsuz ve kimliksiz binalara mahkûm olmuşlardır.

araç trafiğine göre planlanan yollarıyla mevcut şehir yapılanması bu tarz bir keşif imkânına müsaade etmemektedir.

Bugün neredeyse hafızasız ve hatırasız bir yer olma tehdidiyle karşı karşıya olan şehirlerin yapıcı politikalar kadar bu politikaların uygulama ve takibini gerçekleştirecek muktedir yöneticilerle birlikte, şehrine kalbiyle bağlı olan ideal şehirlilere de ihtiyacı vardır. Şehrin geleceğine dair iyimser olanları şehir romantizmi yaptıkları gerekçesiyle hafife alanlar her şeyi eleştirirken, hiçbir teklif ortaya koymaksızın çevrelerindeki insanları koyu bir kötümserliğin yıkıcı etkisine maruz bırakarak aslında kötü gidişatı hızlandırdıklarının farkında değil gibidirler. Halbuki bir yanlışı ortadan kaldırabilmek için evvela yerine iyi ve güzel olanı ikame edebileceğimize inancımızı güçlü tutmak zorundayız. Bu konuda edebi eserler son derece ilham verici örnekler karşımıza çıkarır. Bilge Karasu'nun *Göçmüş Kediler Bahçesi* kitabında yer alan "Yağmurlu Kentin Güneşçisi" adlı öykü, hiçbir zaman güneş açmayacağına inanılan bir kentte her sabah pencereye koşarak güneşi görme umudu taşıyan ve bu yüzden çevresindekilerce dışlanan güneşçinin hikâyesini ne güzel anlatır. Alıştıkları düzenin değişmesinden korktukları için gökyüzünü görmelerini engelleyen şemsiye denizine ve evlerdeki su oluklarına razı olan bu şehrin sakinleri karşısında, sonuna kadar direnen ve deli olarak görülen o şehir romantiğinin iyimserliğine ve inancına bugünlerde hepimizin ihtiyacı var.

Son sözü, üstad Yahya Kemal'in 1935 yılında İstanbul'un imarı konusunda İstanbul valisinin başkanlık ettiği bir toplantıda yaptığı konuşmadan aldığımız bir cümle ile bitirelim: "Bence hakikat-bîn olmalı, bedbîn olmaya mahal yoktur. Hakîkat-bîn olmak lazımdır.". Edebiyatın kalemle inşâ ettiği şehirlerden ilham alarak ideal şehir ve şehirli anlayışı üzerine düşünürken hayal şehirlerden hareketle geleceğin şehrine dair hayallerimizi canlı tutabilir ve diğer disiplinlerle işbirliği içerisinde şehrin şifâ bulmasına yardımcı olabiliriz.

Ayhan Kaygusuz

Üniversite kütüphaneleri

Bazı Rakamlar

Türkiye oldukça genç bir nüfusa sahiptir. 2018 yılı itibariyle 81.867.000 kişi olan ülke nüfusunun 32 milyonu (% 39.5'i) 0-24 yaş grubundadır (TÜİK).

Türkiye'de yükseköğretime olan talep de her yıl artmaktadır. 2018 Yükseköğretim Kurumları Sınavı'na başvuran öğrenci sayısı 2.381.412, yerleşen öğrenci sayısı ise 857.240 kişidir. Bütün yerleşenlerin kayıt yaptırdığı varsayılırsa bu durumda toplam talebin %36'sının karşılandığı anlamına gelir (OSYM).

Her yıl giderek artan yükseköğretim talebi nedeniyle 2006 yılına kadar 51'i devlet, 24'ü vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 75 üniversite varken, 2006-2018 yılları arasında 78'i devlet, 48'i vakıf toplam 126 üniversite açılmış, 2018 yılı itibariyle üniversite sayısı 129'u devlet 72'si vakıf olmak üzere toplam 201'e ulaşmıştır. Üniversitelere ilave olarak 5 adet bağımsız MYO ile birlikte toplam 206 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır (YÖK).

201 üniversite ve 5 meslek yüksekokuluna kayıtlı toplam öğrenci sayısı 2017-2018 akademik yılı itibariyle 7.560.371 kişidir (YÖK).

Eğitim-Öğretim ve Araştırma

Genç nüfusun eğitimi için okullar açılması önemlidir ancak dünyanın gelişmiş ülkeleri ile rekabet edebilmenin yolu kendi değerlerini özümsemiş, evrensel değerlere önem veren, çalışkan, üretken kısacası nitelikli insan gücü yetiştirmekten geçer. Üniversitelerin temel görevi içinde bulundukları toplumu ileriye taşıyacak bilgi birikimi ve vizyona sahip gençler yetiştirmek, onların yaptığı çalışmaları ve araştırmaları desteklemektir.

Üniversiteler bunu iki yolla yaparlar: Eğitim-öğretim ve araştırma. Eğitim öğretim yoluyla bireylere yetkinlikler kazandırırken, araştırma yoluyla o zamana kadar üretilmiş bilgilerden de yararlanarak yeni bilgiler üretir ve bu bilgiyi toplumun refahı ve gelişmesi için

Türkiye'de yükseköğretime olan talep de her yıl artmaktadır. 2018 Yükseköğretim Kurumları Sınavı'na başvuran öğrenci sayısı 2.381.412, yerleşen öğrenci sayısı ise 857.240 kişidir. Bütün yerleşenlerin kayıt yaptırdığı varsayılırsa bu durumda toplam talebin %36'sının karşılandığı anlamına gelir (ÖSYM).

Üniversite kütüphaneleri

kullanacak kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparlar. Üniversite-kamu, üniversite-sanayi, üniversite-sivil toplum işbirlikleri bunlara birkaç örnektir.

Kütüphaneler

Üniversitenin bu faaliyetini yerine getirmesinde en önemli görevlerden birini üniversite kütüphaneleri yerine getirir. Bu görev; öğrencinin ve araştırmacının ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiye en hızlı biçimde erişimini sağlamak, onları alanları ile ilgili üretilmiş bilgilerden haberdar etmek ve bu bilgiyi kullanıcılarının ayağına götürmektir.

Bütün indekslerde birinci sırada çıkan Harvard Üniversitesi'nin en güçlü yanlarından biri sahip olduğu kütüphane altyapısıdır. Eylül 2018 tarihi itibariyle Harvard Üniversitesi'nin kütüphanelerinde 20.4 milyon kitap, 180.000 başlık süreli yayın, 400 milyon sayfa el yazması, 10 milyon fotoğraf, 124 milyon arşivlenmiş web sayfası ve 5.4 terabyte dijital arşiv bulunmaktadır (Harvard).

Kuzey Amerika ve Kanada'dan üniversite ve araştırma kütüphanelerinin üye olduğu The Association of Research Libraries (ARL)'nin 2011 yılı istatistiklerine göre 126 kütüphanenin ortalama kitap sayısı 3.2 milyon cilt, yayın alımına yaptıkları ortalama harcama kütüphane başına 12 milyon dolardır (ARL Statistics).

TÜİK Kütüphane istatistiklerine göre 2017 yılı sonu itibariyle Türkiye'deki 180 üniversitenin 564 merkez ve şube kütüphanesinde 16.385.532 kitap bulunmaktadır (TÜİK)

Türkiye'deki üniversitelerin kütüphanelerine ayırdıkları sınırlı kaynak ve personelin üniversitelerin eğitim-öğretim ve araştırma kalitesine yaptığı etkinin de sınırlı olacağı açıktır. Bu durumun farkında olan ve kütüphane kaynaklarını hızlı biçimde artıramayacaklarının bilincinde olan YÖK, üniversite yöneticileri ve kütüphaneciler bu durumu değiştirmek için çeşitli dönemlerde farklı çareler aradılar.

1984 yılında YÖK bünyesinde kurulan Dokümantasyon Merkezi Türkiye'nin en zengin basılı süreli yayın kütüphanesi olarak 10 yılı aşkın bir süre üniversitelere hizmet verdi. 1994-1995 yıllarında süreli yayın abonelik ücretlerindeki hızlı artışlar nedeniyle önce abone olunan dergi sayısında azalmalar oldu, daha sonra da YÖK Dokümantasyon Merkezi tamamen kapatıldı.

2000 yılında bir araya gelen kütüphane yöneticileri başka bir çıkış yolu aradılar ve bir konsorsiyum (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu, ANKOS) kurarak elektronik kaynaklara daha uygun koşullarda erişim için işbirliği yapmaya başladılar.

2005 yılında ULAKBİM, Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansı (EKUAL) kapsamında ulusal düzeyde kullanılan veritabanlarına üniversiteler adına abone olmaya başladı. Abone olunan veritabanları 2018 yılına kadar artarak devam etti. Bu durum kütüphane bütçelerine önemli oranda katkı yaptı ve yapmaya devam ediyor.

2014 yılında dönemin YÖK Başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya'nın himayesinde üniversite kütüphaneleri için standartlar belirlenmesi amacıyla yapılanan çalışmalar sonucunda "2023'e Doğru Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri Mevcut Durum, Sorunlar, Standartlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı rapor hazırlandı ve rapor 9-10 Haziran 2014 tarihinde düzenlenen geniş katılımlı bir toplantıda tartışıldı. Dönemin başbakanı

Üniversite kütüphanelerinin görevi, öğrencinin ve araştırmacının ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiye en hızlı biçimde erişimini sağlamak, onları alanları ile ilgili üretilmiş bilgilerden haberdar etmek ve bu bilgiyi kullanıcılarının ayağına götürmektir.

Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun açılışını yaptığı ve YÖK Başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, TÜBİTAK yöneticileri, rektörler, kütüphanelerden sorumlu rektör yardımcıları, kütüphane yöneticileri ve ilgili sivil toplum kuruluşlardan temsilcilerin katılımıyla yapılan toplantıda rapor 2 gün boyunca bütün yönleriyle tartışıldı. Toplantıda ortaya konulan görüşler çerçevesinde tekrar gözden geçirilen rapor YÖK tarafından uygulanması için bütün üniversitelere gönderildi.

Bütün bu çabalara rağmen maalesef özellikle basılı yayın sayısı açısından kütüphanelerde önemli ilerlemeler kaydedilemedi. YÖK

Üniversite kütüphaneleri, yıllara göre kitap ve kayıtlı üye sayısı, 2013-2017

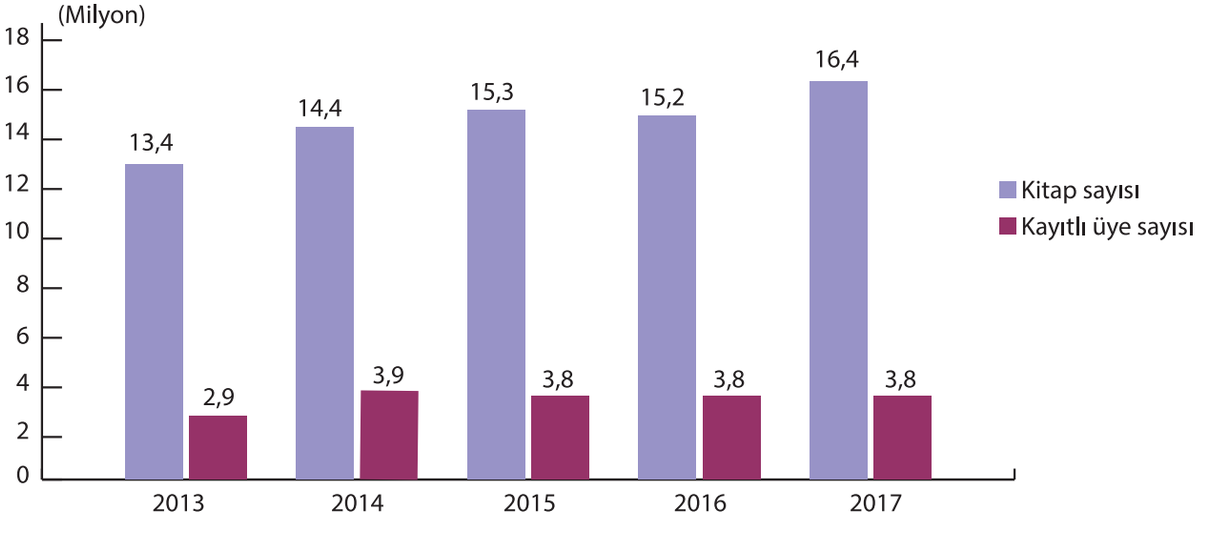

Üniversite kütüphaneleri

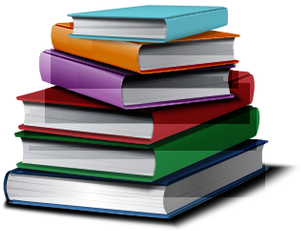

tarafından yayınlanan 2018 yılı Vakıf Yükseköğretim Kurumları Raporu'nda 67 vakıf üniversitesi kütüphanesinin sadece 9'unda kişi başına düşen kitap 10 ila 46 kitap arasındadır. 67 kütüphanenin 58'inde ise kişi başına kitap sayısı 1 ila 9'dur. Birkaç köklü üniversite dışında devlet üniversitelerinde de durum farklı değildir (YÖK).

Elektronik Yayın, Sanal Erişim

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve 1990'lardan sonra yaygınlaşan internet kullanımı öncelikle süreli yayınların ve akabinde kitapların elektronik olarak yayınlanmasına ve web üzerinden hizmete sunulmasına imkan sağladı.

Üniversite kütüphanelerindeki basılı kaynak sayısının artırılmasının uzun zaman ve büyük bütçeler gerektirmesi ve elektronik yayıncılıktaki hızlı gelişmeler üniversite kütüphanelerini elektronik yayın sağlamaya yöneltti. Elektronik kaynaklara ekonomik şartlarda abonelik için işbirliği yapmak amacıyla 2000 yılında kurulan ANKOS'un sağladığı ortaklıklar sonucunda üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynaklara uygun fiyatlarla erişiminde önemli başarılar elde edildi. Bu işbirliği sayesinde yeni kurulan üniversitelerin kütüphaneleri bile binlerce dergi ve bu dergiler içindeki yüzbinlerce makaleyi kullanıcılarına ulaştırır oldular. Bu başarıya ilave olarak üniversite kütüphaneleri yine ANKOS tarafından kurulan KİTS (kütüphanelerarası İşbirliği Takip Sistemi) aracılığıyla basılı kaynakların kütüphanelerarası ödünç verme yoluyla paylaşılması için etkin işbirliği yaptılar.

ANKOS ve ULAKBİM'in çabaları sonucunda üniversite kütüphaneleri Elsevier, Springer, Wiley, Taylor & Francis, Sage, Cambridge University Press, Oxford University Press, IEEE gibi dünyadaki en önemli yayıncıların

Yıllara göre halk kütüphanelerindeki kitap, yararlanan kişi ve kayıtlı üye sayısı, 2013-2017

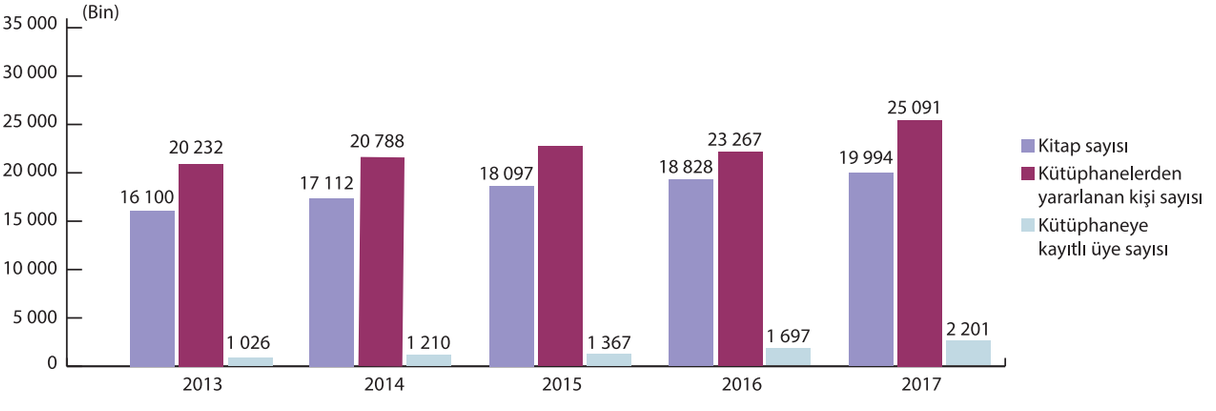

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve 1990'lardan sonra yaygınlaşan internet kullanımı öncelikle süreli yayınların ve akabinde kitapların elektronik olarak yayınlanmasına ve web üzerinden hizmete sunulmasına imkan sağladı.

bütün dergilerine erişir oldular. Şüphesiz bu gelişmeler üniversite kütüphanelerine ve dolayısıyla Türkiye üniversitelerinde yapılan eğitim ve araştırmaya çok önemli katkı sağladı. Ancak bu pozitif gelişmelerin olumsuz olarak değerlendirebileceğimiz yansımaları da oldu. Bazı üniversite yönetimleri çok sayıda elektronik dergiye ve abonelik yoluyla elektronik kitaplara erişimi yeterli görerek kütüphanelerine yatırımı bunlarla sınırlı tutmaya başladılar. Üniversite kütüphanelerinin elektronik kaynaklara erişiminde dikkatle değerlendirmesi gereken bir konu olan "bir gün bu abonelikler kesilirse elde ne kalır"ın iyi hesap edilmediği kanısındayım.

Sonuç olarak üniversitelerde yürütülen eğitim-öğretim ve araştırmanın kalitesine doğrudan katkı yapan paydaşlardan biri olan kütüphaneler belli standartlar çerçevesinde sürekli olarak geliştirilmeli, üniversitelerin öğrenci ve akademisyen sayıları, akademik programları ve araştırma kapasiteleri ile uyumlu gelişme izlemesi sağlanmalıdır. Kütüphaneler üniversitelerdeki akademik faaliyetlerin ayrılmaz ve zorunlu bir parçası olarak yapılanmalıdır. Çeşitli formatlarda ve farklı platformlar üzerinde yayınlanan bilgi 3 yılda bir ikiye katlanmakta ve belli yetkinlikleri kazanmayan kişilerin bilgiye erişimi sınırlı olmaktadır. Bu nedenle klasik okur-yazarlık kavramına bir de bilgi okuryazarlığı kavramı eklenmiştir. Bu nedenle artık sadece üniversiteler değil bütün örgün eğitim kurumları mensuplarının basılı ve elektronik bilgiye erişebileceği nitelikli kütüphaneler oluşturma ve mensuplarını bu bilgilerden etkin biçimde yararlanabilen bilgi okuryazarı bireyler haline getirmek görev ve sorumluluğuyla karşı karşıyadır.

Yıllara göre kütüphanelerdeki kitap sayıları, 2013-2017

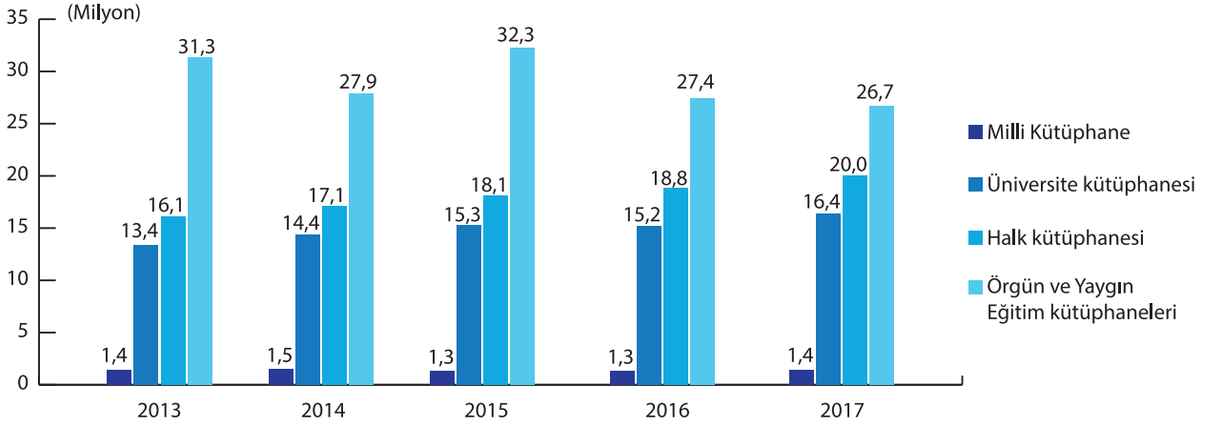

Mağaracık Köyünde bir ev… Çift kemerler Topkapı Sarayı eyvanlarını çağrıştırıyor. (benzetmeyi yapan Turgut Bey'in kendisi)

Sıdıka Bebekoğlu

Turgut Cansever'in davet ettiği "bütüncül / tevhîdi" düşünce ne idi?

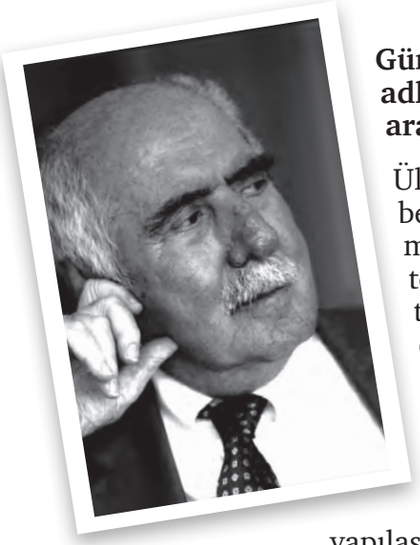

Turgut Cansever

Günümüzde "betonlaşma" diye adlandırılan sorunlar ve çözüm arayışları

Ülkemizde son atmış yetmiş yıldan beri büyük ölçekli şehirleşme ve mimari uygulamaların birçoğu; toplumda ciddi, çoğu zaman sert tartışma ve kavgaların odağında olmuştur. Bir yanda uygulama ve kararları yürüten iradeler, diğer yanda kıyasıya bunları eleştirerek karşı çıkanlar... bu çıkışların konusu olan uygulamalar bazen "plansız yapılaşma", "çarpık kentleşme", "doğa katliamı", "çevre felaketi", "betonlaşma", "yüksek ve yoğun yapılaşma" vb. gibi adlandırmalarla süregitmiştir. Buna karşın çoğu zaman "planlı kentleşme", "katılımcı planlama", "yatay şehirler", "doğal / ekolojik şehirler" gibi ifadelerle dile getirilen çözüm önerileri de bunlardan bir kaçı. Görünen o ki çelişkiler karşı çıkışlar derinleşmeye devam etmektedir.

Bugün bizim, şehirdeki kaostan kaçmak için doğaya dönmekle, yüksek yapılardan kurtulmak için yatay yerleşimlere geçmekle, beton yerine başka malzemeler kullanmakla (ki betonun bir kabahati de yok), diğer canlılara saygılı olmak için hayvan haklarını gözetmeye çalışmakla, gibi gibi, tek tek, parça parça doğrularla, bütüncül çözümlere varmamız mümkün gözükmüyor. O nedenle yapılan yanlışların tuzağına düşmek yerine, doğrunun ne olduğuna, bütüncül düşünce ve uygulamaların nasıl yeniden inşa edilmesi gerektiğine kafa yorarak Turgut Cansever düşüncesini esas almak gerektiğine inanıyorum.[1]

Sorun olarak gördüğümüz şeyleri, örneğin: doğa ile topografya ile uyumsuzluk, oran ve ölçek sorunları, sosyal adalet, altyapı, ulaşım sorunları vb. gibi tek tek çözmeye çalıştığımızda her seferinde sorunların başka cepheleri dışarda kalmaktadır. Bugün, eylemlerimizin öncesinde bütüncül bir düşünceyi yeniden inşa edebilir miyiz? Ve o düşünceye göre yeniden güzel şehirlerde güzel bir yaşam kurabilir miyiz? Varlığın, bildiğimiz bilmediğimiz bütün yönlerinin farkında olarak nasıl bir sorumluluk üslenmeliyiz?

"bütüncül / tevhîdi düşünce"

Turgut Bey, Avrupa sanatının gelişmesini anlatırken her dönem sanat akımlarının ortaya çıkmasında hakikatin bir cephesi, hakikat yerine konularak bir kutuptan diğerine geçildiğinden, bunun da şirk / putlaştırma olduğundan bahsediyordu.[2] Esas meselenin ise ancak "bütüncül / tevhîdi" yaklaşımla aşılabileceğini her seferinde her yönüyle anlatıp, kendi uygulamalarında da bunu

Turgut Cansever'in davet ettiği "bütüncül / tevhîdi" düşünce ne idi?

gösteriyordu. Tarihi tecrübenin arkasındaki temel düşüncenin buna dayandığını bildiriyordu.

Turgut Cansever: "sanat eseri, varlık-kainat tasavvurunun yapılana yansımasıdır" diyor. Hadis-i Şerif'ten aktarıyor: "ne isterseniz yapınız, her yaptığınız şey mutlaka inancınızın tam bir yansıması olacaktır" diye.[3]

Her eylemin arkasında bir düşünce olduğuna göre, bugün sonuçlarından bazen rahatsız olduğumuz (bazen de işimize geldiği halde), bütün varlığı, canlılığı tehdit eden uygulamaların arkasındaki düşünce nedir? Sadece karar gücüne sahip olan iradelerin "rant beklentisi" ile açıklanabilir mi? Düşünceleri düzeltmedikçe sonuçlarını düzeltebilir miyiz?

90'lı yılların başında mimar Yücel Gürsel'in konuşmasında verdiği bir örneği hatırlıyorum: (sanırım bir seçim çalışmasında) gecekondu bölgesindeki insanlara "size okul yapacağız, çocuklarınız güzel eğitim alacaklar" gibi bir vaat konuşmasına karşılık gecekondu sakinleri "biz çocuklarımıza okul istemiyoruz, gecekondularımızın üzerine bir kat daha çıkma hakkı verin" diyorlar.[4]

"öteki"ni düşünmek:

Eğer her birimiz kendi görebildiği kadarını hakikat olarak diğerine dayatmaya çalışırsa, sonsuz milyon parça doğrudan bir bütün çıkar mı? Kendinden başkasını düşünmemek, ötekinin varlığını hesaba katmamakla "hep bana" demekle nereye gidilebilir? "Öteki", bazen doğa, topografya, canlı cansız bütün varlıklar, börtü böcek…, bazen de diğer insanlar, farklı olanlar, belki gözümüzle görmediğimiz tanımlayamadığımız şeyler bile olabilir mi?

Her şeye rağmen, coğrafyamızda Turgut Bey'in bahsettiği bütüncül anlayışa dayalı tarihi tecrübenin izlerinin; hem şehirlerde ve mimaride, hem de insanlarımızın anlayışında canlılığını sürdürdüğünü görmek umut verici. Bu duyarlılığın ve bakışın nerelere vardırılacağına güzel bir örnek de Kilis'ten. Bir hemşehrime kahve ikram edildiğinde, fincanı elinde bir müddet tuttu, sorulduğunda kahvenin kokusunun yayılması ile "ebediyete intikal etmiş büyük zatlarımız kahveyi severdi, onların ruhaniyetinin varlığını hürmetle hatırlayarak, onlardan bir nazar almak, teşriflerini almak ve nefsini geride tutmak…" gibi şeylerden, "bir fincan kahvenin 40 yıllık hatırından" söz etti… Kahvenin ilk önce Osmanlı'da yaygınlaşması ve ilk kullanımının Veysel Karani'den geldiğini ekleyerek.

"bütüncül düşünce ve ahlak"

Turgut Cansever "bütüncül ahlak"tan; köydeki adamın da, mimarın da, yöneticinin de aynı değerler sistemi ile donatıldığından; mimariyi hayata geçiren Kalfa'nın yaşam biçimi ve standartlarla ilgili mimarlık bilgisinin, kullanıcının eğitimi ve terbiyesinin aynı değerleri tercih etmek üzere oluşturulduğundan söz ediyordu. "Eğer bir ülkede BİLGİ ODAĞI yoksa ve bir otorite olarak mevcut değilse, o ülkede o alana ait doğru bir şey yapılması ihtimali sıfırdır. Yanlış miktarı ise sonsuzdur" diyordu.[5]

Turgut Bey, bugün çevre felaketi yaratan, "betonlaşma" denilen uygulamalara karşı tek tek tepki göstermenin, tek tek çözüm

Kitabesi ve tavan süsleri…
Karnebi Köyü (yeni adı: Duruca)
(Karnebi: Hori Nebi / Houri Peygamber)

önermenin işe yaramayacağını; hatta iyi niyetle de olsa yeniden benzer yanlışlara düşüleceğini vurgulamıştır. Bizi her zaman bütüncül düşünceyi yeniden inşa etmeye ve onun bilgi odaklarını oluşturarak standartları tanımlamaya, uygulama modellerini hayata geçirmeye davet etmiştir.

Kanımca, bu düşünceler her zaman geçerliliğini sürdürerek orada duracaklar. Bizler ne zaman ki, samimi ve "öteki"ni de gözeten bütüncül ve gerçek bir çözüme hep birlikte yöneldiğimizde, bu düşünceler bize yol göstermek için yine orada olacaklar.

Üsküdar dergisinde Anadolu'nun öbür ucundan Kilis'ten söz etmenin abes olmadığını düşünerek, üstelik vurgu yaptığımız "bütüncül" düşüncenin yansımalarının coğrafyadaki yaygınlığını hatırlayarak örnek vermek istiyorum.

2000 yılından bu yana Kilis şehir merkezinin yanı sıra köy yerleşimlerini de incelediğimizde mimari üslup anlayışının, standartların, bütüncül düşüncenin, adalet üzere olmanın yine Turgut Bey'in dediği gibi en uzak köşelerde bile geçerli olduğunu; kalitenin, estetik duyarlılığın hiç azalmadan her noktada kendini gösterdiğine şahit oluyoruz. Tarihçi arkadaşım Mehmet Tektuna'nın okuması ile bir Kilis evindeki kitabenin bu anlayışı özetlediğini ifade etmeliyim:

Bu hane güzel hane
Safa verir giren Cane
İçindeki oturane
Hüda ilm-ü amel versin

Sonuç olarak, Varlık tasavvuru, İnsan tasavvuru, Düşüncenin yapısı hakkında bilgi sahibi olarak sanat yapmanın gereği

Köy evinin kapısı, (Karnebi: Hori Nebi / Houri Peygamber)

Bir köy çeşmesi, Kilis'in Cengin Köyü (yeni adı Bağarası)

ile bugün BİLGİ ODAKLARINI yeniden oluşturmak zorundayız. Kendi mimarlık tarihimizi doğru ve tam okumalıyız. Avrupa Rönesans'ının bütün ayrıntıları nasıl biliniyorsa, 16. yy Osmanlı Sanatı, Mimari ve Şehir düzeni de hakkıyla araştırılıp, bilinmelidir.

Dipnotlar

1 https://www.youtube.com/watch?v=uaywEFB_f8g Mimar Mehmet Öğün sunumunda parçalı yaklaşımın yerleşim dokularında nasıl yeni felaketlerle ortaya çıktığını çok güzel örneklemiş

2 Cansever T. "Şehir ve Mimari" - ağaç yayıncılık-1992, sayfa 70

3 Cansever T. "Şehir ve Mimari" - ağaç yayıncılık-1992, sayfa 52

4 Bir tv programında İtalya'da korunmuş tarihi yerleşimleri ve iyi restorasyon uygulamalarını anlatırken sunucu, "bizde neden olmuyor? acaba bunların kanunları mı daha iyi? yok yok, bunların kanunları olmasa da bu halk eserine ve şehrine sahip çıkar, kötü uygulama yapmaz, ona izin vermez" diyordu.

5 https://www.youtube.com/watch?v=L3-pVogPNSI 14:02

Hicran Hamza Çelikyay

Şehirlerimiz ne kadar “akıllı”?

Akıllı şehir, bağımsız karar alabilen ve farkındalığı yüksek olan kentli nüfusun aktivitelerini teknolojik tabanlı uygulamalar üzerine kurmayı, iyi performans gösteren ve kendine özgü nitelikleri olan bir şehir ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Akıllı şehirler, özellikle 1980’lerden sonra bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerleyiş ve gelişme sonrası kavramsal olarak ortaya çıkmıştır. Hızlı kentleşme ve beraberinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler tüm dünyada “Akıllı Şehir” tanımını çok yönlü olarak değiştirmiştir. Önceleri sanal şehirler, dijital şehirler, siber alanlar, kablolu şehirler gibi tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu kavram kısa dönem öncesine kadar “intelligent city”, şimdilerde ise “smart city” olarak kullanılmaktadır.

Akıllı şehirlerde temel fikir, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, geleceğin şehir uygulamalarında merkeze alınmasıdır. Kentsel alanlar için geliştirilen kullanıcı dostu bilgi ve iletişim teknolojilerinin yerel hizmetlerde kullanılması şeklinde temellendirilen tanımlamalar, şehirlerin geleceği ve gelişimiyle ilişkili olarak genişletilmiştir. Önümüzdeki yıllarda da “akıllı şehir” kavramının gelişerek değişime uğraması, kavrama yeni tanımlamalar getirilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

Akıllı şehir, bağımsız karar alabilen ve farkındalığı yüksek olan kentli nüfusun aktivitelerini teknolojik tabanlı uygulamalar üzerine kurmayı, iyi performans gösteren ve kendine özgü nitelikleri olan bir şehir ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Giffinger, 2007). Akıllı bir şehir, kentsel mobilitenin arttırılması, kentsel hizmetlere erişilebilirliğin sağlanması, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerde kalitenin sağlanması, istihdam olanaklarının sunulması, konut niteliğinin arttırılması ve barınma ihtiyacının sağlanması gibi olanakları sunar.

Akıllı şehirler, hızlı kentleşmeye eşlik eden birtakım problemleri aşmada bilgi ve iletişim teknolojilerini (BIT- ICT) kentsel hizmetlerin gerçekleştirilmesinde temel olarak kullanır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ile şehirlerin yönetimlerinin nasıl etkinleştirebileceği, verimliliğin ve rekabet güçlerininin nasıl arttırılacağı yönünde çalışmalar yapılır. Yeni bir şehir modeli olarak akıllı şehirler daha yaşanabilir, fonksiyonel, rekabetçi, yeni teknolojileri kullanan, yenilikçi ve bilgiyi yönetebilir şehirlerdir. Diğer

Şehirlerimiz ne kadar “akıllı”?

bir ifade ile, akıllı şehirler, bilgi iletişimi ve sosyal altyapının teknolojik altyapı ile birleşiminin bir sentezidir diyebiliriz. Bu sentez, rekabetçi şehirler için önemli bir belirleyici niteliğindedir.

Neden “Akıllı” Şehir?

Şehirlerde artan nüfus yoğunluğu konut, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık, güvenlik, çevre ve enerji gibi alanlarda sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlara çözüm üretirken şehir halkına daha yaşanabilir şehirler sunulmalıdır. Bu çerçevede geliştirilen çözümler birbiri ile uyumlu, ihtiyaçlara hitap eden, mümkün olan en son teknolojileri kapsayan akıllı şehir sistemlerinden oluşur. Akıllı sistemler şehir içinde her gün binlerce sensörden toplanan “Büyük Veri”nin (big data) analiz süreçlerinden geçerek katma değerli bir bilgiye dönüşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (www.isbak.gov.tr).

Küreselleşmenin ve entegrasyon sürecinin neden olduğu ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte şehirler hem diğer şehirlerle yarışmayı hem küresel düzeyde odak şehir ve çekim merkezi haline gelmeyi hedeflemeli; hem de sürdürülebilir kentsel gelişmeyi eşzamanlı olarak yürütebilmelidir. Işte bu zorluğu aşmada, akıllı şehir uygulamaları devreye girer. “Akıllı” olmak, şehre ekonomik canlılık getirir. Konut, yerel kalkınma, ekonomi, kültür, sanat, sosyal politikalar gibi alanlarda sunulan kentsel hizmetlerde kalite ve nitelik artar. Kamu kaynakları daha iyi kullanılır, hizmet maliyetleri düşürülür, yaşam kalitesi arttırılır.

Teknolojik Şehir mi, Akıllı Şehir mi?

Akıllı şehirler esas itibarıyla altı bileşen ile değerlendirilmektedir. Akıllı şehir bileşenleri, akıllı bir şehrin hangi nitelikleri sağlaması gerektiği hakkında fikir vermektedir. Bu bileşenler çerçevesinde akıllı uygulamaların dengeli ve eşit oranda dağıtılması, her bir bileşene aynı ölçüde yer verilmesi gerekmektedir.

1. Akıllı ekonomi (Smart Economy)
2. Akıllı bağlantılar (Smart Connections)
3. Akıllı çevre (Smart Environment)
4. Akıllı insanlar (Smart People)
5. Akıllı yaşam (Smart Living)
6. Akıllı yönetişim (Smart Governance)

Tüm bu bileşenler akıllı bir şehrin “bütüncül” vizyonunu oluşturmaktadır. Akıllı şehir, 6 özelliği iyi uygulayan, yatırım ve aktivitelerin, tüm bileşenleri kapsayacak bir kombinasyonun üzerine inşa edildiği şehirdir. Örneğin, şehir içinde entegre ve akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi “Akıllı Bağlantılar” bileşeni ile ilgilidir. Yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesi doğrultusunda yapılan çalışmalar, girişimcilerin desteklenmesi, istihdam imkanlarının sunulması, üretkenlik ve liderliğin teşvik edilmesi, yereldeki yatırımlara ağırlık verilmesi gibi çalışmalar “Akıllı Ekonomi” bileşenine destek verir. Kentte yaşayanlara eşit ve erişilebilir eğitim imkanlarının sunulması, kent konseyleri gibi destekleyici kurumlarla şehirlilerin yönetime katılımlarının kolaylaştırılması ise “Akıllı Yönetişim” bileşeni çalışmalarıdır. Bunun gibi, her bileşenin gerektirdiği uygulamalar vardır. Yaşlı nüfusa destek olan yaşam alanlarının oluşturulması, hayat bileklikleri veya acil yaşam butonları gibi uygulamalar, sosyal yardım merkezleri gibi projeler ise “Akıllı Yaşam” bileşenini destekler.

Akıllı sistemler şehir içinde her gün binlerce sensörden toplanan "Büyük Veri"nin (big data) analiz süreçlerinden geçerek katma değerli bir bilgiye dönüşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Akıllı şehirlerin çıkış noktası bilgi ve iletişim teknolojileri olduğundan, genel olarak akıllı şehir çalışmalarında salt teknoloji tabanlı uygulamalar geliştirilmektedir. Bu durum, akıllı şehirlerin çıkış noktası düşünüldüğünde 'doğal' görülmekle beraber, "Akıllı İnsanlar", "Akıllı Ekonomi", "Akıllı Yaşam" gibi diğer bileşenlerin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Başka bir ifade ile, her türlü uygulamayı gereği gibi kullanacak olan ve yaşam kalitesini yükseltecek "insan" faktörünün göz ardı edilmemesi gereklidir. "İnsan", akıllı şehirler çalışmalarının odağına alınmalıdır. Tüm bileşenler etrafında dengeli projeler ve uygulamalar geliştirilmelidir. Aksi bir durumda, şehirlerin akıllı şehir iddiası "teknolojik şehir" den öteye geçememiş olacak ve şehirler akıllı şehir olmak yerine teknolojik şehir olarak kalacaklardır. Diğer bir deyişle "Akıllı İnsanlar" olmadan, şehirlerin "akıllı" olması mümkün olamayacaktır.

Şehirlerimizin ne kadar akıllı olduğuna ilişkin net ölçekler henüz geliştirilmese de yapılan uygulamalar etrafında birtakım değerlendirmeler yapmak mümkün olmaktadır. Somut bir örnek olarak, İstanbul kenti uygulamalarına genel bir bakış şu şekilde geliştirilebilir.

İstanbul Kenti Akıllı Şehir Çalışmaları

İstanbul'un akıllı şehir uygulamalarına yönelik ilk çalışması, Avrupa genelinde 22 ortaklı geniş bir konsorsiyumla CitySDK - Development Toolkit and Smart City API for Service Developers-CitySDK (Servis Geliştiriciler için Araç Kiti ve Akıllı Şehir Uygulama ve Planlama Ara Yüzü

Şehirlerimiz ne kadar "akıllı"?

Geliştirilmesi) Projesine dahil olunması (İBB Faaliyet Raporu, 2011:52) olarak gösterilebilir. Smart City İstanbul Living Lab'in kurulması için gerekli çalışmaların tamamlanması amacıyla Avrupa Yaşayan Laboratuvarlar Ağı'na (ENoLL - European Network of Living Labs) üye olunması ise diğer bir ilk çalışmadır. Zaman içerisinde yurtdışındaki kongre ve fuarlara katılım, UCLG ve bölge kuruluşlarının Akıllı Şehir Komitelerine verilen destek ve burada listelenemeyecek kadar sayısız bilgi işlem tabanlı şehir uygulaması ve akıllı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi peşisıra gelen çalışmalardır.

1-3 Haziran 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Akıllı Şehirler Kongresi'ne 22 ülkeden 4500 katılımcı ve 119 konuşmacı katılım sağlamıştır (http://www.smartcityexpo.com/tr/istanbul). Bu tarihten sonra, İBB'nin akıllı şehirler çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında İBB Meclisi'nde 17 Aralık 2015 tarihinde "Akıllı Şehirler Müdürlüğü"nün kurulması kararı alınmıştır (ibb.gov.tr). Akıllı Şehirler Müdürlüğü, kurumsal yapıda Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Akıllı Şehirler Müdürlüğü, "Akıllı Şehir İstanbul Projesi" üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Projede,

İBB'nin bir iştiraki olan İstanbul Bilişim ve Akıllı Kent Teknolojileri A.Ş. (İSBAK) ile çalışılmaktadır. İSBAK'ın akıllı şehir çalışma alanları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1
İstanbul Kenti Akıllı Şehir Çalışma Alanları

Su Yönetimi	Güvenlik	Ekonomi
Toplumsal Entegrasyon	Yönetim	Afet ve Acil Durum
Sağlık	Enerji	Çevre
Barınma	Mobilite	Turizm

Kaynak: http://isbak.istanbul

Şimdiye kadar geliştirilen bir takım akıllı şehir uygulamaları şu şekildedir: Akıllı Ulaşım Sistemleri olarak Tam Adaptif Trafik Yönetim Sistemi (ATAK), I-SIM Trafik Simülasyonu, İBB Cep Trafik, İBB Yol Gösteren, Trafik Yoğunluk Haritası, Trafik Sinyalizasyon Sistemleri, Elektronik Denetleme Sistemi gibi projeler geliştirilmiştir. Son dönemde hizmete sokulan pet ve alüminyum şişe ile İstanbul Kart'a para yükleyen Akıllı Geri Dönüşüm Konteynerları ise "Akıllı Çevre" bileşeni için güzel bir örnek olarak gösterilebilir. www.isbak.gov.tr

2017 yılında AT Kearney tarafından 6 dünya bölgesinden 128 şehir arasında yapılan araştırmaya göre İstanbul, İş Etkinliği (Business activity), İnsan Kaynağı (Human capital), Bilginin Kullanımı ve Değişimi (Information exchange), Kültürel Deneyim (Cultural experience) ve Politik Katılım (Political engagement) alanlarında yapılan sıralamada 28'den 25. sıraya yükselmiştir. Araştırmada son beş yılda İstanbul, Melbourne, Berlin ve Miami kentleri ile birlikte, en çok bilgi alışverişi, insan sermayesi ve iş etkinliği artışı göstererek Endeks sıralamasında en büyük ilerlemeyi gösteren şehirler arasına girmiştir (AT Kearney, 2017:2-3).

Görüldüğü üzere 2015 yılı itibariyle yapılan çalışmalar ile belirli bir ivme sağlansa da yapılan uygulamalar ağırlıklı olarak akıllı şehir bileşenlerinden "Akıllı Bağlantılar" alanlarında gerçekleşmiştir. Akıllı Yönetişim, Akıllı Ekonomi ve Akıllı Çevre alanlarındaki uygulamalara rastlanılsa da henüz yaygınlık kazanmamıştır. Bu bileşenleri kapsayacak şekilde projelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan, "Akıllı Insanlar" ve "Akıllı Yaşam" alanlarında da çalışmalar yapılarak, çalışmaların salt teknoloji tabanlı yaklaşımlardan uzak olması ve bütünsel yaklaşımın benimsenmesi beklenmektedir.

Sonuç Olarak

Akıllı şehir, 6 bileşeni ile bir bütündür. Bir şehrin "akıllı" olarak nitelendirilmesi için, tüm bileşenler ile ilgili uygulamaların gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Akıllı ulaşım sistemleri kapsamında yapılan uygulamalar salt bir yönü ile akıllı şehire hizmet etmektedir.

Genellikle daha az uygulamanın geliştirildiği Akıllı İnsanlar, Akıllı Yaşam ve Akıllı Yönetişim gibi bileşenler için kapsayıcı projelere ağırlık verilmelidir. Örneğin, Akıllı İnsanlar bileşeni ile yapılabilecekler bilgi toplumu oluşturulması, halkın yapılan uygulamalar ve yenilikler konusunda bilgilendirilmeleri, yönetime katılımlarının desteklenmesi, temel eğitim konularına erişebilirliklerin sağlanması, teknoloji tabanlı yeniliklere açık ve gelişmeleri takip edebilecek gerekli bilgilerle donatılabilmeleri yönünde uygulamalar örnek gösterilebilir. "Akıllı Yaşam" bileşeni etrafında diğer örnekler ise şehirde

Şehirlerimiz ne kadar “akıllı”?

yaşayanlar için eşit fırsatların sağlanması, yaşlı nüfusun desteklenmesi ve kent yaşamına dahil edilmesi, tüm yaş grupları için kültür- sanat ve spor faaliyetlerin sunulması, farklı kültürlerle entegrasyon çalışmalarının yapılması, kültürel miras ve kent belleğinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması gibi çalışmaları içerir.

Esas olarak geliştirilen uygulama ve projeler öncelikle şehirde yaşayanların kent hizmetlerinden etkin, hızlı, kolay erişebilir bir şekilde faydalanmalarını, yaşam kalitesini arttırmayı hedeflemelidir. Kentlilerin çevrelerinde gerçekleşen uygulamalara kolaylıkla adapte olmaları ve çözüm süreçlerinin bir parçası olmalarını sağlayacak şekilde karar alma mekanizmalarına katılmaları öncelikli hedeflerdendir. Çalışmalarda “insan” odağa alınmalı, akıllı insanlar olmadan akıllı şehirlerin de olamayacağı gerçeği ilke olarak benimsenmelidir.

Kaynakça

A.T. Kearney (2017). Global Cities 2017: Leaders in a World of Disruptive Innovation, https://www.atkearney.com/documents/10192/12610750/Global+Cities+2017+-+Leaders+in+a+World+of+Disruptive+Innovation.pdf/c00b71dd-18ab-4d6b-8ae6-526e380d6cc4

Goel, S. and S. Nadimpalli. Modern Urbanization: Challenges in Setting up Smart Cities. Cushman & Wakefield, 2015.

İBB Faaliyet Raporu, 2011, *2011 Yılı Faaliyet Raporu*, (https://www.ibb.istanbul/Uploads/2016/12/ibb_faaliyetraporu2011.pdf , Erişim 12.09.2018).

İSBAK, (http://isbak.istanbul/akilli-sehirler-3/, Erişim 10.08.2018).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, www.ibb.gov.tr

http://www.smartcityexpo.com/tr/istanbul

Muhammed Ali Başaran

Sürdürülebilir Kent için Ekolojik Yaklaşım ve Peyzaj

Her dönemin kendine ait sorunları olmuştur, ancak hiçbir sorun Sanayi Devrimi ve sonrası kadar geleceği ilgilendirmemiştir. Gelecek ile ilgili bu kaygılar, bizleri geleceği korumaya dair kullanılan kavramlara yöneltmiştir. Sorunları kent merkezli ele alırsak, sanayi devriminden bu yana dünya üzerinde çeşitli yaklaşımların benimsendiğini görebiliriz.

"Belki şurada küçük mutlu bir ağaç vardır" diyen Ressam Bob Ross, büyük oranda yaşamak istediğimiz çevreleri resmetmişti. Kendimizden, özlemlerimizden parçalar bulmuştuk. Nitekim Bob da yaşadığı çevreye bir karşı tutum sergilemiş, betonları ve kalabalıkları yok saymıştı. İnsana dair çözümlerin yok saymak olmadığını son üç yüzyıl daha belirgin öğretti. İnsana dair desek de doğayı ve hatta insanı yok saydığımız birçok çözümsüzlük görüldü. Çözüm arayışları ise yeni kavramlar ve yeni yaklaşımlar ile devam etmektedir. Dünya nüfusunun yarısının kentsel alanlarda yaşadığı günümüzde "Ekolojik Yaklaşım ve Sürdürülebilirlik" kavramları da dünya tarihi açısından yeni kavramlardandır. "Bu kavramlara nasıl ulaştık ve bizim için ne ifade ediyor" sorularını kısa da olsa yanıtlamaya çalışmak bu yazının amaçlarındandır. Öte yandan, İnsana dair atılacak önemli adımların çoğunluğunun kentlerde olması ve kentlerde çözüm ortaklarından önemli paydaş olan Peyzaj Tasarım ve Planlamasının Sürdürülebilirlik ve Ekolojik peyzaj yaklaşım kavramlarıyla birlikteliği nasıldır ve bu birlikteliğin Sürdürülebilir Kent hedefine yansımaları nasıl olmalıdır? da bu çerçevede düşünülmelidir.

Ekolojik Yaklaşımı ve Sürdürülebilirlik

Ekoloji kavramı asırlardır kullanılıyor gibi görünse de ilk kez 1869 yılında Alman Biolog Ernst Haeckel tarafından kullanılmış ve ekolojiyi "canlıların birbirleriyle ve yaşadıkları ortamla olan ilişkileri dahil, doğal çevrenin çalışılmasıdır" şeklinde tanımlanmıştır. Kökeni ise, Yunancada ev, eve ait anlamına gelen "Oikos" ile bilim anlamına gelen "logos" kelimeleridir. Evi yaşanılan çevre olarak düşündüğümüzde, birçok bileşeni dâhil etmiş olmaktayız. Hatta aynı kökten türemiş olan Ekonomi de bu bileşenlerdendir[1]. Ekoloji ve ekonominin kavramsal farklılıkları, bu kardeş bileşenleri bizlere çok zıt disiplinler gibi düşündürmektedir. Kavramlarda zamanla derinleşen ayrışmalar olduğu gibi, insanın evine yaklaşım biçimi de tarih boyunca farklılıklar göstermiş, insan-doğa arasındaki iletişim ve algılama sürekli değişmiştir. Hem indirgeyici tutumun neden olduğu sorunlar, hem de insan-doğa arasındaki ilişkinin yeniden ele alınma ihtiyacı, "sürdürülebilirlik" kavramını kapsamlı bir başlık haline getirmiştir. Hatta Sürdürülebilirlik Bilimi olarak öneriler geliştirilmiştir. Sürdürülebilirlik için de kapsayıcı bir tanımlama yapmak gerekirse; insan, çevre ve ekonominin sağlıklı ve uyumlu birlikteliği, doğal sermayenin korunması ve kaynakların

Sürdürülebilir Kent için Ekolojik Yaklaşım ve Peyzaj

devamlılığının sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Fabrika Bacalarından Ekolojik Yaklaşıma…

Her dönemin kendine ait sorunları olmuştur, ancak hiçbir sorun Sanayi Devrimi ve sonrası kadar geleceği ilgilendirmemiştir. Gelecek ile ilgili bu kaygılar, bizleri geleceği korumaya dair kullanılan kavramlara yöneltmiştir. Sorunları kent merkezli ele alırsak, sanayi devriminden bu yana dünya üzerinde çeşitli yaklaşımların benimsendiğini görebiliriz. 1800'lerde özellikle Avrupa'da yaşanan çarpık kentleşme, kötü yaşam koşulları birçok salgın hastalığa neden olmuştur. Salgın hastalıklar sonucu çok sayıda insanın öldüğü İngiltere'de, bu konunun araştırılıp önlenmesine dair 1844-1845 yıllarında yayınlanan raporda; kanalizasyon sistemlerinden, sanayi kentlerinde parkların yapılmasına kadar birçok önemli karar yer almıştır. Yine 1848 ve sonrasında Fransa'nın yaşadığı sorunlar da benzerdir. Çözüm yaklaşımı ise III. Napolyon'un eline kalemi alıp harita üzerinde geniş bulvarlar ve parklar çizerek, Haussman'a yaptırmak olmuştur. Bu arada, Tekeli (1980)'nin bahsettiği Napolyon'un en güçlü kalemi Adolphe Alphand olmuştur[2]. Alphand, gezinti yolları (promenade), kamusal yeşil alan gibi birçok doğa ile insan ilişkisini ön plana çıkaran yaklaşımların sahiplerinden birisi olmuştur. Kuşkusuz ABD'de de 1890'larda başlayan Güzel Kent Hareketi de kentlerdeki insan ve çevre ilişkisini başka yere çevirmiştir. Bu hareketin kurucularından kabul edilen Fredrick Law Olmsted'in "kent içindeki yeşil alanların doğanın bozulmamış bir görüntüsü olmasını ve kentin suni gürültülü yapısına karşı bir denge kurmasını" istemesi (Tekeli, 1980), 19.yy'a dair kentlerin sağlıksız çevre verilerini ortaya koymaktadır. 20.yy'a gelindiğinde ise bu yaklaşımların gelişme sağladığı ancak yeterli çözümü oluşturmadığı görülmüştür. Her ne kadar bu dönemde de kır-kent sentezi (Garden City – Bahçe Şehir) gibi yaklaşımlar denense de dünyanın yaşadığı çevresel kriz daha kalıcı çözüm arayışları gerektirmiştir[3]. Sanayi kentlerinde başlayan ulusal ölçekteki çözüm arayışları 1970'lere gelindiğinde uluslararası boyut kazanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1972'de Stockholm'de gerçekleşen BM Çevre Konferansında tartışılmış ve 1987'de de Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu'nda uluslararası ölçekte ele alınmıştır.) Başta iklim değişikliği olmak üzere kent merkezli tüm sorunlar, Sürdürülebilirlik ve Ekolojik Yaklaşım kavramlarını sık duyulan kavramlar haline getirmiştir.

Ekolojik Yaklaşımla Planlama ve Peyzaj

Yaşanılabilir çevre üretmek, kentsel alanda insan-doğa ilişkisini yeniden ele almak, Ekolojik yaklaşım ve Sürdürülebilirlik kavramlarıyla birlikte Peyzaj disiplinini vazgeçilmez unsur kılmıştır. Peki Peyzaj denilince ne anlamalıyız? Ortaçağda Almanca'da bölge, alan ve arazi anlamlarına gelen lantscaf, Fransızca 'da manzara anlamına gelen paysage kelimeleri, bugün kullandığımız Peyzaj kelimesinin köklerini oluşturmaktadır. Peyzaj; abiyotik, biyotik ve kültürel bileşenlerin oluşturduğu ekosistemler bütünüdür (. Bu nedenle, Peyzaj mimarları bu bileşenleri düşünerek Tasarım, Planlama, Onarım ve Koruma, Yönetme olmak üzere 4 görev üstlenirler. 2000'de Floransa kentinde imzaya açılan ve 2004'te Avrupa Parlamentosunda kabul edilen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi de Peyzaj

koruma, Peyzaj yönetim ve Peyzaj planlama olmak üzere üç amaca yönelik uluslararası ve ulusal düzeyde yetkili kurumların politika ve önlemler alması hedeflenmiştir (COUNCIL, 2000; G Çetinkaya & Uzun, 2014). Kentlerin "kaynaklar açısından dışa bağımlı, biyolojik ve sosyo-kültürel temelli unsurların birlikte oluşturduğu bir ekosistem" olması bütüncül hareket etmeyi gerektirmektedir (. Sanayi devrimi ile hızlanan doğal alanların kayboluşu, ona yapılan estetik ve refah kaygılı çözüm yaklaşımları, doğal süreçleri ve ekolojik yapıyı göz ardı etmiştir (. Ekolojik yaklaşımlı planlamalar ile kentlerin değişen ihtiyaçlarına çözüm aranırken, "yönetilecek kentsel yeşil alanların, sürdürülebilir kent hedefinde sadece sağlıklı bir çevre oluşturma misyonunu üstlenmekle kalmayıp, kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına da olumlu katkılarda bulunacağı" fikri benimsenmektedir (Onur, 2012). Ancak Kentsel yeşil alan üretme adına 19.yy'da ve 20.yy başlarında kısmen yarar sağlayan noktasal müdahaleler, sürdürülebilir kent hedefinin uzağında kalmıştır. Canlı çeşitliliğinin korunabilmesi ve sürdürülebilmesi için yaşam koridorlarının oluşturulması gerekmektedir. Yeşil altyapılar (Green infrastructure) olarak ele alınan bu durum, kentlerdeki doğal akışın devamlılığının sağlanması, yerli türlerin korunması, doğal kaynakların korunması ve insanın yaşam kalitesinin artırılması gibi birçok yarar sağlayan peyzaj elemanlarının bütünüdür (. Kentlerde ki ekolojik denge doğal habitatlar ile açık ve yeşil alanların birbiriyle ilişkisinden desteklenmektedir. Bu ilişkinin sağlanabilmesi, yeşil dalga (green surge), yeşil kuşak (green belt), ekolojik ağ (ecological network) gibi birçok ülkede farklı adlandırılan yeşil altyapı sistemine bağlıdır.

Peyzaj disiplinin öncülük ettiği planlamadaki yeşil altyapı sistemleri, sürdürülebilir kent hedeflerinde çok önemli rol oynamaktadır. Doğal habitatlar ile açık ve yeşil alanların birbiriyle ilişkilenmesi, yeşil koridorların oluşturulması ekolojik denge açısından önleyici unsurlardandır. Ekolojik yaklaşım, yeşil altyapı sistemi ile birlikte kentlerde çevresel ve sosyal nedenlerle meydana gelecek hasarlar için tedbir almak, daha

Sürdürülebilir Kent için Ekolojik Yaklaşım ve Peyzaj

büyük maliyetlerden kaçınmak ve ekonomik yaklaşım sağlamaktadır. Kent içerisinde var olan orman, sulak alanlar, akarsu, vadi, tarımsal faaliyetlerin olduğu alanlar, park ve bahçeler gibi birçok unsuru birleştirmektedir. Kentin bütününe yayılan bu sistem, kendini yenilemek için daha güçlü olurken, kentte açığa çıkan iklim değişikliğine sebep olan karbon salımlarının etkisini azaltmaktadır. Daha önemli etkisi ise; insan ve doğa ilişkisini yeniden tesis etmekte, doğayı daha erişilebilir yapmaktadır. Kent içerisinde yaya hareketine büyük oranda katkı sağlarken, karşılaşma mekanları da oluşturmaktadır.

Bu sosyal ve fiziksel yararları nedeniyle, AB, ABD ve İngiltere başta olmak üzere ekolojiye dair farklı başlıklar altında çalışmalar yürütülmekte ve politikalar oluşturulmaktadır. AB'nin Natura 2000 içerisinde yayınladığı Habitat Yönergesi (Habitats, 1992), İngiltere'nin Planlama Politikası Beyanı ve yayınlanan stratejiler yeşil altyapı sistemine dair önemli zemini oluşturmaktadır (Gülay Çetinkaya, 2014). Yine bu bağlamda, yerel ölçekte yeşil altyapıyı önceleyerek planlama yapan Chicago, Berlin, Kigali gibi şehirler de bulunmaktadır. ABD'de Chicago Metropolitan Ajansı'nın 2010 yılında yayınladığı 2040 Kapsamlı Plan'ında yeşil altyapı ağı açıkça ifade edilmiş ve varolan yeşil rezervlerin korunması, genişletilmesi ve bağlanmasına dair kararlar almıştır (2010 Resim 3). Almanya'da ise Berlin Kenti, 2030 Kentsel Gelişim Konsepti'nde benzer vurgularla ekolojik yaklaşımla planlama yaptıklarını belirtmiştir (Thierfelder & Kabisch, 2016). Şehri boydan boya geçen "Yeşil Yürüyüş" olarak adlandırdıkları 20 ekolojik koridor ve bağlantılar planlanmış durumda olan Berlin, kentte ki birçok açık alan ağını da oluşturmaktadır (URL 1).

Yine bir başka kıtada yer alan Ruanda'nın başkenti Kigali kenti için yapılan 2040 Masterplan'ında mevcutta bulunan yeşil alan rezervlerini artırma ve birbirleri arasında bağlantı planlayarak sürdürülebilirlik kavramını ve yeşil altyapı sistemini görmekteyiz (URL 2). Sağladığı ekolojik yaklaşım neticesinde yapılan bu planlamaya, 2010 yılı Amerikan Peyzaj Mimarları Derneği (ASLA) tarafından ödül verilmiştir[4] (URL 3).

Türkiye ise Herman Jansen Ankara Planı (1932) ve 1990 Ankara Nazım Planı ile Dünya'da yeşil kuşak sistemi öneren ilk iki planın sahibi (Özer & Başkurt, 2017) olmasına rağmen bu düşünceyi geliştirememiştir. Ekonomik unsurların baskınlığı, kentsel alanda oluşan rant, hesap edilemeyen nüfus artışları gibi bir çok nedenle yapılan bu planlarda sekteye uğratılmış, alınan olumlu kararlar korunamamıştır.

Türkiye Yaklaşımı zamanı

Dünya'daki iklim değişikliği nedeniyle yapılan uluslararası anlaşmalar ve çalışmalar mevcuttur. Bu kapsamda Türkiye de alınan karar ve atılan imzalardan sorumludur. Nitekim en son imzalanan Paris Anlaşması (2015) Türkiye'ye sera gazı emisyonlarını 2030'a kadar yüzde 21'e kadar azaltma sorumluluğu yüklemiştir. Türkiye'nin uluslararası bir platformda yaptırımla karşılaşması elbette istenmeyen bir durumdur, ancak atılması gereken adımlar yaptırım endişesi ile değil, yapılması gerekliliğiyle atılmalıdır. Bu bağlamda, Kalkınma Bakanlığı (2013) tarafından yayınlanan kalkınma planında "yaşanabilir mekânlar, sürdürülebilir çevre başlığı" altında bulunan kararlar bir zemin oluşturmaktadır. Marka kent oluşturma hedefi ile birlikte

Sürdürülebilir Çevre olarak özetlenecek bu başlıkta, insanı ve yaşam kalitesini merkeze alınmalı ifadesi yer almaktadır. Çevreyi ekonominin yanına koymuştur, ardından iklim değişikliği ile afet risk azaltım haritalarının azaltımından bahsetmiştir. Kararların yaşanabilir çevre üzerine çok tanımlayıcı unsurları olmasa da belli yorumlarla iyiye evirilebilecek durumdadır. Yine de kalkınma planları yasa ile kabul edilmediği için, alınan bu kararların da hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır (ÖZASLAN & ALICI, 2014). Öte yandan, ekolojik yaklaşım sağlayan karar ve plan eksikliği belirgin olarak hissedilmektedir. Türkiye, Ekolojik yaklaşım ve Sürdürülebilirlik kavramını daha kapsamlı ele almalıdır. Sürdürülebilir kentlere ulaşmak için yapılması gereken bölgesel planlama, yeşil altyapı sisteminin planlanması ve kentin planlanmasını gerçekleştirecek çoklu disiplin çalışmasının yasal/yönetsel sınırlarını da bu bağlamda revize etmelidir. Sürdürülebilir kent için, Disiplinler arası ve kurumlar arası yakın olmaya, kısaca "Türkiye Yaklaşımı"na ihtiyaç vardır.

Şimdi Bob Ross'un fırçasını elimize alma zamanıdır. Bir mutlu ağacın mutluluğunun kısa sürdüğünü, yalnız kalmaması gerektiğini bilmekteyiz. İnsanı ve doğayı yalnız bırakmayan, mutluluğun ve yaşamın sürdürülebilir olduğu şehirleri planlamak gerekmektedir. Sorunlar üretip, çözümler aradığımız şehirlerde, gelecekten koparmadığımız, Ekolojik yaklaşımı benimseyen planlamalar doğru çözüm olacaktır. Kentsel alanda artan nüfusun zarar verdiği doğa ve doğal süreçlere yapılan noktasal müdahaleler, geçmişte olmadığı gibi bugün de çözüm olmayacaktır. Kalıcı çözüm üretebilmek için bütüncül ve ekolojik yaklaşım sağlamak gerekmektedir. Bu yaklaşım, çevre, insan ve ekonominin sağlıklı uyumuna araç olan yeşil altyapı sistemi ve peyzaj planlama ile sağlanabilir. Ekonomi ve estetik kaygının ilk öncelik olduğu geleneksel ya da biçimsel yaklaşımlar terkedilmelidir. Ekolojik yaklaşımla Peyzaj disiplinin öncüsü olduğu, İnsan ve Doğa ilişkisini yeniden ele alan, doğa ve doğal süreçleri onarırken, sosyal süreçlere de katkı sağlayan ve kentte yaşayan insanların yaşam

Sürdürülebilir Kent için Ekolojik Yaklaşım ve Peyzaj

kalitesini artıran Yeşil Altyapı planlaması öncelikli olmalıdır. Arta kalan alan değil, artı katan ve planlanan peyzaj görüşü benimsenmelidir.

Kaynakça

Bakanlığı, K. (2013). Onuncu kalkınma planı (2014-2018). *Ankara: Kalkınma Bakanlığı*.

CMAP. (2010). *Go to 2040: Comprehensive Regional Plan*: Chicago Metropolitan Agency for Planning.

COUNCIL, O. E. (2000). European landscape convention. *US/ICOMOS Scientific Journal, 2*, 88-92.

Çetinkaya, G. (2014). Kentsel Peyzaj Ekolojisinin Sürdürülebilirliği için Yenilikçi Bir Yaklaşım: Yeşil Altyapı ve Planlama Politikası. İDEALKENT, 5 (12), 218-245.

Çetinkaya, G., & Uzun, O. (2014). *Peyzaj planlama*: Birsen Yayınevi.

Goodland, R. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual review of ecology and systematics, 26* (1), 1-24.

Habitats, E. (1992). Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. *Official Journal of the European Union, 206*, 7-50.

Jerneck, A., Olsson, L., Ness, B., Anderberg, S., Baier, M., Clark, E., Lövbrand, E. (2011). Structuring sustainability science. *Sustainability science, 6* (1), 69-82.

Kates, R. W., Clark, W. C., Corell, R., Hall, J. M., Jaeger, C. C., Lowe, I., Dickson, N. M. (2001). Sustainability science. *Science, 292* (5517), 641-642.

Komiyama, H., & Takeuchi, K. (2006). Sustainability science: building a new discipline. In: Springer.

Korkut, A., Kiper, T., & Topal, T. Ü. (2017). Kentsel peyzaj tasarımda ekolojik yaklaşımlar. *Artium, 5* (1), 14-26.

Mason, C. (2016). *Paris*. Philadelphia, PA, UNITED STATES: National Highlights Inc.

Odum, E. P., Barrett, G. W., & Işık, K. (2016). *Ekoloji'nin temel ilkeleri*: Palme Yayıncılık.

Onur, B. E. (2012). Peyzaj tasarım ve yönetiminde ekolojik yaklaşım ve sürdürülebilir kent hedefine katkıları. İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SANAT VE TASARIM DERGİSİ, 2 (5).

Onur, B. E., & Demiroğlu, D. (2015). Kentsel sürdürülebilir mekânlar: Ekolojik parklar. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 66 (1), 340-355.

ÖZASLAN, R. K., & ALICI, O. V. (2014). Kalkınma Planlarında Yerel Yönetimler ve Yapılan Reformlar Çerçevesinde Mukayesesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Özer, D. G., & Başkurt, B. (2017). KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: ANKARA KENT PLANLARI ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME.

Özgüner, H. (2003). İnsan–Doğa İlişkilerinin Gelişimi ve Peyzaj Tasarımında 'Doğal'Stilin 20. Yüzyılda Önem Kazanmasının Nedenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 1*, 43-54.

Rees, W. E., & Roseland, M. (1998). Sustainable communities: planning for the 21st century. *Sustainable Development and the Future of Cities*.

Strohmayer, U. (2006). Urban design and civic spaces: nature at the Parc des Buttes-Chaumont in Paris. *cultural geographies, 13* (4), 557-576.

Tekeli, İ. (1980). Türkiye'de kent planlamasının tarihsel kökleri. *Türkiye'de İmar Planlaması, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*, 17-18.

Thierfelder, H., & Kabisch, N. (2016). Viewpoint Berlin: Strategic urban development in Berlin - Challenges for future urban green space development. *Environmental Science and Policy*, 120. doi:10.1016/j.envsci.2015.09.004

URL 1 https://www.berlin.de/senuvk/umwelt/berlin_move/en/hauptwege/index.shtml

URL 2 http://www.kigalicity.gov.rw/fileadmin/Template/Documents/reports/KIF_29.01.2014_Master_Plan_Presentation.pdf

URL 3 https://www.asla.org/2010awards/515.html

URL 4 http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?6f41190c-6742-405a-9e5a-784385301607

Dipnotlar

1 Yunanca'da "oikos" ile yönetim anlamına gelen "nomicus" kelimelerinden meydana gelmektedir

2 Adolphe Alphand, 1853 yılında Bois de Boulogne kent parkı'nın şef mühendisidir.

3 Ebenezer Howard'ın 1898 yılında Garden Cities of To-morrow adlı kitap ile başlattığı Bahçe Şehir planlama yaklaşımı

4 ASLA, The American Society Landscape Architects

Sevda Dursun

Bodrum katlarından belli olur bir toplum

“Bodrum katı deyip de geçmemek gerek, apartman yaparken kârdan sayılan, ancak içinde yaşanırken hep zararda olan insanların mekanıdır oralar.”

Bir seçim çalışması vesilesiyle kapı kapı dolaştığımız Üsküdar apartmanlarının bodrum katlarına misafir olma imkanını bulmuştuk. Çok farklı dünyalarla karşılaştık, yanı başımızda, belki de kendi apartmanlarımızın bodrum katlarında yaşıyorlardı ve farkında değildik. Bodrum katı deyip de geçmemek gerek, apartman yaparken kârdan sayılan, ancak içinde yaşanırken hep zararda olan insanların mekanıdır oralar. Kapı açıldığında yüzünüze çarpan rutubet kokusundan, sizi nasıl bir manzaranın beklediğini az çok tahmin edersiniz. Eşyaların azlığı ve eskiliği de bodrum katların kaderindendir. Bir de yemek kokuları çalınır burnunuza, havalandırmanın yeterli olmayışından mıdır, yoksa evin kalabalığından mı?

Zili çaldığınızda annesinin elinden fırlayan çocuklar karşılar sizi veya çocuk gürültüleri eşlik eder zil sesine. Çocuk sayısı fazla, her biri ayrı masraf, okul, üst baş derken bodrumdan çıkmak bunun için mi imkansızdır? İçeri buyur etmenin kuralında çocuğun azlığı veya çokluğu ölçü değildir, illaki bir çay veya kahve ikramı olacak. Bazen engelli çocuklarının dermanı için medet umarlar. Yardım parası bir şekilde kesilmiştir veya henüz bağlatmak için neler yapacaklarını bilmiyordur. Çaresizlik bodrum katlarının kaderi midir?

Bilmediğimiz bir dünya, şehrin ortasındaki çok katlı apartmanların bodrum katları… Hem çok yakın hem çok uzaklar bir anlamda. Taaa Afrika’ya gönderdiğimiz kurban etlerinden, yan sokağımızdaki bodrum katlılar faydalanamaz mesela. Bilmeyiz çünkü, çok yakınımızda bir ihtiyaç sahibinin yaşadığını. Organize edilmiş yardımlar kolayımıza gelir, bir tıkla gönderdiğimiz paralar vicdanımızı soğutur. Dokunmazsak ihtiyaç sahiplerine, kapısını çalmazsak, çayını yudumlamazsak, derdini dinlemezsek, ettiğimiz yardımların manevi yönden bizi sarmasını nasıl bekleriz?

Belki de bundandır İslam dininde yardım etmeye en yakınından başlama tavsiyesi. Akrabanda varsa bir ihtiyaç sahibi, onu atlayarak uzak komşunu düşünemezsin, komşun aç yatıyorsa, zekatını, sadakanı uzaklara yollayamazsın. Önce o merdivenleri aşağıya doğru inecek, rutubet kokusunu ciğerlerine çekeceksin. Sonra Allah’ın sana emanet verdiği malını, emaneti teslim eder gibi komşuna vereceksin, lütfeder gibi değil.

Büyük şehirlerin kaderindendir içinde kaybolup gitmek. “Değil bodrum katları, karşı komşumuzun

Bodrum katlarından belli olur bir toplum

kapısını çalmayı unuttuk” dediğinizi duyar gibiyim. Şehir önce insanı sonra toplumu yutar, yalnızlaştırır, fıtratının dışına iter. Büyük şehrin hengâmesinde kaybolan insanların psikolojik problemler yaşaması bundandır. Derdini söyleyecek, sıkıntısına ortak olacak bir dostu yoksa, depresyona girmesi ve çözümsüzlükler üretmesi kaçınılmaz değil midir?

“Komşu komşunun külüne muhtaçtır. Yakın dost, hayırsız akrabadan yeğdir. İyilik eden, iyilik bulur. Az veren candan, çok veren maldan. Yalnız taş duvar olmaz. Dost dostun eyerlenmiş atıdır.” Bizim tarihimizi yansıtan bu atasözleri, sosyalleşmenin ve yardımlaşmanın sınırlarıdır belki de. “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” diyen bir peygamberin ümmetiysen eğer, önce o komşuyu bulmak gerekmiyor mu? Çünkü birçok insan, çevresinde yardıma muhtaç insanların yaşamadığını sanıyor, fakiri çok uzaklarda arıyor.

“Güneşin doğduğu her gün insanın bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir. İki kişinin arasını düzeltmen sadakadır. Bir kimseyi kaldırarak hayvanına binmesine yardımcı olman ve eşyasını ona yüklemen sadakadır. Güzel söz de sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyi kaldırman sadakadır.” (Müslim, Zekât, 56)

Sadakayı böyle anlatmış bir başka hadisi şerifinde Peygamber Efendimiz (sav). Yeni bir güne uyandığın için her gün şükretmen gerektiğini anlatıyor bir nevi. Çünkü nice gözünü kapatanlar, bir daha açamadı bu sabah. Şükretmen için de birilerinin hayatını kolaylaştırman öğütlenmiş. İşte bunların hepsi sadakadır denmiş. Ama kolay mı öyle şehrin hengamesinde yardımlaşmak? Hem kime nasıl yardım edebilir insan? Sokakta dilenen Suriyeliye birkaç kuruş bırakmak sadaka mıdır?

Yıllar önce bir eğitime katılmıştım. Eğitimin son günü, şöyle bir uygulamaya tabi tutulmuştuk: Yanımızda hiçbir para ve değerli eşya olmadan, sadece nüfus cüzdanlarımızı alarak bizi Üsküdar’ın çeşitli bölgelerine bıraktılar. Akşama kadar iş bulup, çalışıp, dönüş paramızı kazanacak, yanımızda da küçük bir hediye götürecektik. Bir de üç kişiye iyilik yapmamız söylendi. En zormuş gibi gözüken kısa süreli iş bulma ve çalışma işini herkes bir şekilde becerdi de, kolaymış gibi gözüken yardım etme kısmında çuvalladı. Yardım etmek, göründüğü kadar kolay değilmiş meğer.

Şehirlerde yardım etmek de zor çünkü. Yanına yaklaştığınız kişi sizin iyi niyetli olduğunuzu bilmez. Mesela bir yabancının taşıdığı yüke yardımcı olmak istediğinizi söyleseniz, yüzünüze tuhaf tuhaf bakar. Hele de yaşı biraz gençse, hızla uzaklaşır yanınızdan. “Yabancılarla konuşma” demiştir ailesi, buradaki yabancı sizsiniz. Hak verir uzaklaşırsınız, kendi çocuğunuzdan da aynı beklenti içinde olduğunuzu hatırlayarak. Toplu taşımada oturmaya yer bulduysanız, sizden yaşça büyük birine veya yorgun bir gence yerinizi vermek kaçırılmayacak yardım fırsatlarından. Oturamadık, ayaktayız, hala yardım edecek kişi ararız. Komşunun odunu yok ki bir omuz atıp taşıyalım. Hadi diyelim karşıdan karşıya bir yaşlıyı geçirdik, hikaye kitaplarında yazdığı gibi. Çocuğu ağlayan bir anne nasıl rahatlatılır? Yabancısın, istemez ki çocuğunun yanına yaklaştırmak. Üç kişiye yardım etmek için, sadece bir gün yeter mi?

Hangi bodrum katının kapısını hangi yabancılıkla çalacaksın şimdi? Bunun bir yolu da tanışık olmak değil mi? Bodrum

katı olmayan site içi gettolardan çıkıp, aynı mahallenin yoksullarına ulaşmak da zor. Bir yolunu bulmalıyız şimdi, hazır mübarek Ramazan ayı gelmişken. Yapılan yardımların, edilen dualaların sevaplara gark olduğu bu bereketli ayı kaçırmadan, en yakın bodrum katı bulmak boynumuzun borcu. Bir gün elimizde yiyeceklerle iftar sofralarına konuk olmak gibisi yok muhtemelen. Yer sofralarına bağdaş kurup oturmak, çocuklarının ilk oruçlarını satın almak, mendil içinde hediyeler dağıtmak… Hadi tamam, mendil nostaljisi yapmayalım, hediye paketi de yeterince sevindirir çocukları. Üstelik bilirler ki, işte bunlar hep Ramazan bereketi.

Şehir önce insanı sonra toplumu yutar, yalnızlaştırır, fıtratının dışına iter. Büyük şehrin hengâmesinde kaybolan insanların psikolojik problemler yaşaması bundandır. Derdini söyleyecek, sıkıntısına ortak olacak bir dostu yoksa, depresyona girmesi ve çözümsüzlükler üretmesi kaçınılmaz değil midir?

Nakkaştepe Millet Bahçesi

Nakkaştepe Millet Bahçesi'nde yapılan çevre düzenlemesinde inşa edilen yapılarda tabiata uygun olarak hiç beton kullanılmamış ve yapıların tamamı ahşap olarak inşa edilmiş.

Kültürel kimliğimizin ve şehircilik anlayışımızın önemli bir parçası olarak yeniden inşa ve ihya edilen Millet Bahçelerinin en güzel örneklerinden biri Üsküdar'da açılacak. Üsküdar Nakkaştepe'deki daha önce askeri alan olarak kullanılan 50 dönümlük arazi şimdi Millet Bahçesi olarak yeniden düzenlendi. Eşsiz konumu ve havasıyla dikkat çeken söz konusu 50 dönümlük alan içerisinde her yaştan vatandaşın istifade edebileceği ve faaliyette bulunabileceği alanlar mevcut.

Üsküdar'ı güzelleştirerek ve yeşil alan miktarını artıran bu bahçe Boğaz manzaralı mesire alanı, spor alanları, piknik alanları, tenis kortu, biyolojik gölet, açık ve kapalı çocuk oyun salonu, doğa keşif atölyesi, macera parkuru, okçuluk alanı, uçan yol ve seyir terası, gezinti ve dinlenme alanları, yürüyüş parkuru, bitki gösterim alanı ile hizmet verecek.

Nakkaştepe Millet Bahçesi'nde yapılan çevre düzenlemesinde inşa edilen yapılarda tabiata uygun olarak hiç beton kullanılmamış ve yapıların tamamı ahşap olarak inşa edilmiş. Bahçe içerisinde metruk halde bulunan spor salonu yenilenmesinin haricinde hiçbir yeni yapılaşmaya gidilmemiş. Gerekli bölgelerde ise ağaçlandırmalar yapılmış. Sosyal ve kültürel olarak pek çok ihtiyaca cevap verebilecek bu alanlarda bireysel veya toplu olarak zaman geçirilebileceği gibi hafta sonları nereye gideceklerini düşünen aileler için tabiatla içiçe vakit geçirebilecekleri eşsiz bir fırsat olacak.

Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen'in "İstanbul'un seyir ve manzara balkonu" olarak nitelendirdiği Nakkaştepe Millet Bahçesi'nin çok yakında hizmete girecek.

Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen'in "İstanbul'un seyir ve manzara balkonu" olarak nitelendirdiği Nakkaştepe Millet Bahçesi'nin çok yakında hizmete girecek.

Dursun Ali Tökel

İstanbul'un anlamı

Bizim hüznümüz, ıstırabımız, trajedimiz her neyse, en az İstanbul'un bu hale gelmesine sevinenlerin duygu şiddetinde olmadıkça meselenin vahametini asla anlayamayacağız.

Küçükken, küçücük bir köyde, küçücük evimizde, elektrik diye bir şey yokken, gaz lambasının duvarlarda bir heyûla gibi titreyen ışık gölgeleri altında, ablamın ulu nezaretinde bilmeceler dünyasında seyru sefer ederdik.

Bir bilmecenin cevabını bilemeyince ve bütün ipuçları da tükenince, ablam sıralardı:

"Konya'yı ver cevabı söyleyeyim.

Bursa'yı ver, cevabı söyleyeyim.

İzmir'i ver cevabı söyleyeyim!»

Vermeye yanaşmazdık, ama bir müddet sonra merak galip gelir, kaç şehir isterse süklüm büklüm verirdik.

Lâkin bazı bilmecelerde cevap artık tümüyle imkânsız hale gelir, verilen şehirleri ablam beğenmez illâ da İstanbul'u isterdi.

İşte o an kıyamet kopar, o küçücük köyde, o küçücük evde, o küçücük aklımızla İstanbul'u vermeye yanaşmazdık, asla yanaşmazdık.

Yere girsindi bilmecesi, cevabı, İstanbul verilir miydi hiç?

Kim ki İstanbul'u verir "düşük" ilân edilirdi, bir hain muamelesi görür ve o da gördüğü tepki üzerine aldığı cevaba kat'a sevinemez; bükük, sesi kısık, bin pişman, öyle kalakalırdı.

Hiç görmediğimiz İstanbul'u niye vermiyorduk, bize onu vermemeyi kim öğretmişti, bunu hangi eğitimle başarmıştı, neden biz bilmece için bile olsa İstanbul'u vermeyi bir namus, biz haysiyet, adeta bir iman meselesi haline getirmiştik?

Oysa biz, bir küçücük köyde, küçücük aklımızla İstanbul'u korumaya çalışırken, meğer birileri İstanbul'u vermişmiş, bize kala kala maalesef imgesi kalmışmış...

İstanbul'un kalbini kazanmadan, kalıbını kazansak ne olur?

Arabesk filminde Müjde'nin, çaresizlik içinde kendini sevdiğinden ayıran zalim patrona cevabı şuydu:

"Bedenime sahip olabilirsin ama ruhuma asla!"

Onlar İstanbul'un bedenini de iğfal etmişler, ruhunu da. Şimdi biz döküntüler arasından bir İstanbul inşasına çalışıyoruz.

Ama bir şey göğe çekilmişse, yerde cesedi kalmış demektir. Şimdi o cesedi süslemeye çalışıyoruz.

Fırsatınız varsa, Japon ölü defnetme âdetinin anlatıldığı, o muhteşem Departures filmini izlemenizi istirham ederim.

Şu an İstanbul'a yaptığımız odur!

Bizim hüznümüz, ıstırabımız, trajedimiz her neyse, en az İstanbul'un bu hale gelmesine sevinenlerin duygu şiddetinde olmadıkça meselenin vahametini asla anlayamayacağız.

Atalarımız, Peygamberimiz'in müjdesine nail olmak için asırlarca o surların diplerinde «şefaat, şefaat!» diye ruhanî istimdadlarla teslîm-i rûh eylemişlerdi. Şimdi bizler, onların torunları, o surların diplerinde "inşaat, inşaat" diye inlerken, işin vahametini asla anlayamayacağız.

İstanbul'u almaya can atanlar, İstanbul'u bir iman meselesi haline getirmişlerdi; şimdi İstanbul'u korumak bizim iman meselemiz mi, değil mi?

Üsküdar Bilim Merkezi

Üsküdar'da İstanbul'un ilk, Türkiye'nin en kapsamlı Bilim ve Planetaryum Merkezi açıldı. Bilim ve teknolojiyi herkes için anlaşılır ve ulaşılır bir hale getirmek için kurulan Üsküdar Bilim Merkezi'nin birinci bölümü Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank tarafından açıldı. Bilim ve teknolojiyi hayatın içinden örneklerle ve hayata temas eden çalışmalarla öğretmeyi amaçlayan bu merkezde, eğitim eğlenceli ve teşvik edici etkinliklerle verilerek, bilimsel beceri ve düşüncenin alt yaş gruplarından başlayarak toplumun her kesimine ulaştırılması hedefleniyor.

4K çözünürlüğü ile planetaryum ve gözlem kulesi ile özel bir mimari tasarıma sahip bilim merkezi 300 araçlık otopark, 600 kişilik konferans salonu, 52 istasyonlu sergi salonu, bilim atölyeleri, bilim market ve kafeteryası ile hizmet verecek.

Üsküdar Bilim Merkezi 4 bölümden oluşuyor: Planetaryum bölümünde gezegen ve yıldızların yapay görüntüsünün yansıtıldığı 14 metre çapında, Türkiye'nin en iyi kubbesi bulunuyor. Uzay ve Astronomi

alanında verilecek birçok eğitim ve deneyin yapılması hedefleniyor. İkinci bölüm olarak tasarlanan Uygulamalı Atölyeler Bölümü'nde astronomi, havacılık ve uzay atölyesi, teknoloji ve robotik kodlama atölyesi, geri dönüşüm atölyesi olmak üzere toplam 7 farklı alanda ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere belirli bir müfredat eşliğinde eğitim verilmesi hedeflenmektedir. Bilim Merkezi'nin üçüncü bölümünü oluşturan Sergi Alanları'nda ise yıl boyunca uzay, havacılık, enerji gibi

güncel konularda sergiler düzenlenmesi hedefleniyor. Son bölüm olan Girişim Merkezi'nde de yerli teknoloji girişimlerinin doğmasına, büyümesine ve dünya pazarına açılmasına yardımcı olacak destek birimler yer alıyor. Söz konusu bölümlerin yanı sıra Bilim Merkezi'nde çocuk oyun alanları, toplu çalışmaların yapıldığı ofisler, herkesin istifade edebileceği kütüphane mevcut.

Üsküdar Belediyesi tarafından bina yatırımı tamamlanan Üsküdar Bilim Merkezi

Planetaryum büyüklüğü, sergi alanı, potansiyel ziyaretçi ve içerik çeşitliliği açısında ülkemizin en kapsamlı Bilim merkezi olma özelliğine sahipti. Ayrıca İstanbul'un yatırım değeri en yüksek Bilim merkezi olacak yapı, turistik değeri ile ülkemizin bilim alanında dışa bakan yüzü olması planlanmaktadır. Üsküdar Belediyesi bu merkezin etkin ve verimli bir şekilde donatılması adına TÜBİTAK ile işbirliğine gitmiştir. Söz konusu Bilim Merkezi'nin tam açılışı bölümler halinde gerçekleştirilecektir.

4K çözünürlüğü ile planetaryum ve gözlem kulesi ile özel bir mimari tasarıma sahip bilim merkezi 300 araçlık otopark, 600 kişilik konferans salonu, 52 istasyonlu sergi salonu, bilim atölyeleri, bilim market ve kafeteryası ile hizmet verecek.

C. Sanem Ersine Masatlıoğlu

Endüstri mirası yapılarının yeniden değerlendirilmesinde yaklaşımlar ve

Türkiye'de üniversite kampüsleri

Mekânın 'yer' ile ilişkisi bağlamında, kimlik ve bellek gibi yere ait olan değerler, küreselleşme karşısında kaybolmaya yüz tutmuşken; yaygın olarak 1980 sonrasından günümüze doğru artan bir ilgiyle, yerel, otantik olana, farklı addedilene yönelik bağlar tekrar güçlenmektedir. Genel, kimliksiz mekânların karşısına çıkan, kullanıcıda aidiyet duygusu oluşturan, iletişim ve etkileşime açık, kamusal ve/veya yarı-kamusal mekânlar, mimari ve kentsel tasarım stratejilerinde ivmelenerek önem kazanmaktadır. Burada vurgulanması gereken, sadece imgesel mimarileriyle izleyici ve kullanıcı üzerinde etkili olan yeni yapılar veya yapı alanları, 'kimlikli' olarak nitelendirilen bu gruba dâhil edilmemesi yargısıdır. Çünkü kendi içlerinde bir kent merkezinin sağladığı tüm aktiviteleri barındırmakla ya da sadece estetik nitelikleriyle övünen bu yapıların, farklı olmanın aksine aleladeleştiği bir gerçektir. Bunların kentsel ve toplumsal dokudaki mevcut sınırları daha da keskinleştirdiği kaçınılmazdır. Sadece tüketim odaklı var oluşuyla sosyal sınıfları keskinleştirmeye; barındırdığı sosyal sınıflar içinde dahi bir müştereklik deneyimi yaratamayarak ayrık bir topluma yönlendirdiği gibi olumsuz getiriler, tüm dünyadan bilimsel araştırmalarda, bu tip yapıların üretimi sonrası vaka çalışmalarında görülebilmektedir.

Bu bağlamda, ulusların, kentlerin ve toplumların yerel ve ortak kimliklerinin, kültürel yapılanmalarının geçmişlerinin somut olarak açığa çıktıkları mimari

(Görsel 1)

Endüstri mirasının kente yeniden hizmet etmesinin ilk örneklerinden, ABD'nin Seattle kentindeki Gas Works Park ilgi çekici bir projedir. 1906-56 yılları arasında hizmet eden gaz üretim tesislerinin, işlevsizleşme sonucunda, 1965'de kent yönetimi tarafından satın alınarak kamusal bir parka dönüştürülmesi kararlaştırılır.

yapıların korunması ve yaşatılmasının önemi vurgulanmalıdır. Geçmişten gelen teknolojik, siyasi, ekonomik, sosyolojik ve benzeri konulardaki katmanların birikimi, günümüze ve geleceğe ışık tutacaktır. Sosyal ve fiziksel sürdürülebilirlik çerçevesinde, 'kültürel miras' olarak tanımlanan değerler olan tarihi yapılar, ancak bütüncül bir yaklaşımla korunup yeniden değerlendirildiğinde bu katmanlardaki birikim gerçekleri yansıtacaktır. 'Bilgi Çağı' olarak adlandırılan günümüzde, gelişmiş toplumlarda, bu veri aktarımının önemi bilinci yerleşmiştir.

Endüstri Mirası

'Endüstri mirası' kavramı, -diğer tüm kültürel mirasların korunmasının başlangıcı gibi- endüstri uygarlığına ait değerler yok olma tehdidi altına girdiğinde ortaya çıkar. Endüstrileşme süreci elbette ki her ülkede aynı şekilde yaşanmamıştır; bunun sonucunda da endüstri mirası yoğunluğu ve niteliği ülkeler arası çeşitlilik gösterir. Bununla beraber, uluslararası bilimsel ve akademik kuruluşların aldığı kararlar doğrultusunda ortaya çıkan endüstri mirası tanımı her ülke için temel referans olarak kabul görür. Bu konuda referans kuruluşlardan olan TICCIH (Uluslararası Endüstri Mirası Koruma Komitesi) tanımına göre, endüstri mirası, endüstri kültürünün tarihi, teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değeri olan tüm kalıntılarını kapsamaktadır. Söz konusu kalıntılar, üretim ve arıtma sürecinin binaları, makineleri, atölyeleri, imalathaneler ve fabrikalar, maden yatakları ve işleme-arıtma yerleri, depolar ve kilerler, başka bir yere de aktarılıp kullanılabilen enerji üreten yerler, ulaşım sistemleri ve bütün altyapıları, ibadet ya da eğitim gibi sosyal faaliyet yapılan mekânlardır. Endüstri mirasını koruma odaklı, yerinde inceleme, araştırma, belgeleme çalışmalarının yapıldığı disipline ise 'endüstri arkeolojisi' denilir (Url-1).

Endüstri mirası yapılarının yeniden değerlendirilmesinde yaklaşımlar ve Türkiye'de üniversite kampüsleri

Endüstri yapılarının yeni işlevlerle kullanılmasında çoğunlukla içe dönük yapı dışa dönük hale gelir; kamusal alan vurgusu yapılır. Bu tip geçişlerde, dönüşüm geçiren yapı, çevreye dönüklüğü ve çekiciliğiyle, konumlandığı bölgede sosyo-ekonomik dönüşümü de sağlar. Çoğunlukla sanatçılar, zanaatkarlar, eğitimciler benzeri yaratıcı aktörler aracılığıyla, bazen tüm kente yayılan bazen de özellikli bir bölgede, yeniliğin ve zenginliğin üretildiği 'yer-yapıcı' ('place-making') ve 'yer-pazarlayıcı' ('place-marketing') kültürel çevreler meydana getirilir. Avrupa Birliği Bölgesel Gelişim Fonu tarafından desteklenen kentsel sürdürülebilir değişim araştırması ve faydacı çözüm üreticisi kurum URBACT'in (2009) raporlarına göre, siyasi döngülerin ötesine geçen ve geniş kent koalisyonlarının desteğini alan uzun vadeli yenileme stratejilerinin, başarılı kentsel yeniden canlandırmanın anahtar unsuru olduğu kanıtlanmıştır. Bu stratejide, kamu-özel sektör-sosyal grup ortaklıkları en yaygın yöntem arayışıdır.

Endüstri mirasının kente yeniden hizmet etmesinin ilk örneklerinden, ABD'nin Seattle kentindeki Gas Works Park ilgi çekici bir projedir. 1906-56 yılları arasında hizmet eden gaz üretim tesislerinin, işlevsizleşme sonucunda, 1965'de kent yönetimi tarafından satın alınarak kamusal bir parka dönüştürülmesi kararlaştırılır. Gazometreler restore edilemez durumlarından ötürü yıkılır, fakat diğer üretim yapıları temizlenerek olduğu gibi muhafaza edilir (Url-2). 1975'de tamamlanan tasarımda peyzaj mimarı Richard Haag, ikonik yapılarla karşıtlık yaratan, yalın bir yeşil rekreasyon alanı düzenler, toprak ve su da temizlenir. Yeni yapı inşası olmayan projede, üretim yapılarının heykelsi duruşuyla tariflenen kamuya ait bir açık alan üretilir. (Görsel1)

Türkiye'de Güncel Durum

Ulusal vizyonda da özellikle İstanbul'da 1980'li yıllarda hızlı yıkım ve yeniden yapım süreciyle işleyen kentsel dönüşümler nedeniyle önemli kısmı yok olmuş olmakla beraber, endüstri miras yapılarını nitelikli kentsel dönüşüm projelerinin odağına koyma eğilimi yükseliştedir. Bursa'da Merinos, İzmit'te Seka fabrikalarının kültür merkezi ve rekreasyon alanına dönüşümü başarılı kamusal örneklerdir. İstanbul'da Haliç kıyısındaki Rahmi Koç Müzesi (eski Hasköy Tersanesi ve Lengerhane), Feshane ve günümüze daha yakın projelerden Bomontiada (eski Bomonti Bira Fabrikası) gibi eğitim ve kültüre dayalı yeniden işlevlendirilen miras alanları kamuya açık aktivitelerinin çeşitliliği ve konumları dolayısıyla en tanınmış ve sürdürülebilir örnekler arasında gösterilebilir. Yine Haliç kıyısındaki Cibali Tütün Fabrikası, sivil kentsel yerleşim dokusuyla sınır oluşturan, içe dönük yapısal ve mekânsal kurguya sahip olmakla beraber yarı-kamusal bir işlevlendirme olarak değerlendirilebilir. Kullanıcıların kontrollü giriş-çıkış yapabildiği bu yapı bloğu Kadir Has Üniversitesi kampüsü olarak kullanımına ek olarak içerdiği müze ve kamuya açık eğitim aktiviteleri gibi sosyo-kültürel kullanımlarla da öne çıkmayı hedeflemektedir.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Haliç'in Alibeyköy ile Kâğıthane dereleri ağzına bağlandığı noktada konumlanan Silahtarağa Elektrik Santrali, işlemeye başladığı 1914'den 1952'ye dek kapasitesi artarak İstanbul'un elektrik ihtiyacını karşılayan tek tesistir. Üretim yapıları beraberinde; işçiler için lojmanları, tiyatro ve sinema gösterimlerine, düğün vb.

(Görsel 2; 3)

toplanmalara olanak sağlayan lokalleri ve bir top sahasını içeren yerleşke başlı başına bir yaşam alanıdır. Kurumsallık kimliğini ve bağlılığı güçlendiren bir yaklaşım olarak çalışma ile gündelik yaşamın iç içe geçişi, işçiler için arzu edilen refah seviyesi yüksek, modern kent yaşamının da yapı taşlarını oluşturur.

Osmanlı devletinin ilk kent ölçekli termik santrali olan yerleşke, 1966'da Ambarlı Termik Santrali'nin kuruluşu ve 1976'da kente büyük ölçüde bu santralden elektrik dağıtılması sonucunda atıllaşır. 1983'de kapanan tesis, 2004'de devlet tarafından Bilgi Üniversitesi'ne devredilir. 2007'de Santralistanbul adı altında eğitim, kültür ve sanat merkezi olarak kamuya açılır (Url-3). Günümüzde çevresine örülü yüksek duvarlar ve sıkı güvenlik kontrollü geçişler ile kentsel çevresini sosyal açıdan dönüştürme iddiasını karşılayamadığı görülen yerleşkenin her şeye rağmen bölgenin geçmişini ve geleceğe dönük yüzünü temsil eden bir marka olduğu söylenebilir. Kazan dairesi yapılarından ikisi, Mimarlar ve Han Tümertekin ekibi tarafından tasarlanan sirkülasyon elemanlarıyla etkileyici mekanik ekipmanların ve işleyişin izlerinin sürekli bir gezintiyle ziyaretçilere sunulduğu Enerji Müzesi'ne dönüştürülür. 2010'da Uluslararası Mimarlık Ödülleri sahibi olan, Emre Arolat Architects ve Nevzat Sayın Mimarlık Hizmetleri ekipleri ortaklığında tasarlanan Çağdaş Sanatlar Müzesi, sergi işlevi beraberinde kamuya açık bir eğitim tesisi olarak da işlemektedir. (Görsel 2; 3)

Abdullah Gül Üniversitesi

Cumhuriyet sonrası, Anadolu'da devlet merkezli endüstrileşme ve modernleşme hareketinin başlatıldığı ilk kent olan Kayseri'de, 1935 yılında Sümerbank Bez Fabrikası hizmete açılır. Ülke ekonomisine büyük katkısı olan yatırımların yapıldığı

(Görsel 4)

(Görsel 5)

Kayseri kenti 1927 yılında, demiryolu ağına bağlanır; bundan bir sene önce ise Türkiye'nin ilk ağır sanayi yatırımları olan Uçak Fabrikası ve Tank Tamir Fabrikası ve de Bünyan ilçesinde Hidroelektrik Santrali kurulur (Asiliskender, 2012). Bu bağlamda da çok kıymetli bir miras olan kentin bu geniş endüstriyel tarihi, kentin mekânsal ve sosyal gelişimine büyük bir itici güç olur. Silahtarağa örneği benzeri, fabrika, işçisine kıymet verir; onların hem zanaatkâr yönünü hem de hayat kalitesini geliştirerek aidiyet ve memnuniyet yaratmayı hedefler.

1999 yılında devlet tarafından kamulaştırılarak Erciyes Üniversitesi'ne devredilen tesis, 2003'de anıt statüsünde koruma altına alınır. Önce hastane, sonrasında yapılaşmanın yıkılıp yeşil alan tasarımı projeleri devamında, 2012'de alanı üniversite kampüsüne dönüştürme kararı kesinleşir. Emre Arolat Architects tasarımı yeniden işlevlendirme projesi, 2012 yılında Singapur'da düzenlenen Dünya Mimarlık Festivalinde eğitim yapıları kategorisinde birincilik ödülü alır. Rus mimarlar tarafından tasarlanan ve Rus Konstrüktivizmi akımının mimari mirasını taşıyan yapılar, 2013'de Abdullah Gül Üniversitesi Sümer Kampüsü olarak kullanıma açılır. Yeni endüstriler, kültür ve aktivitelerin paylaşım noktası olması hedeflenen yerleşke, eski depo binalarının açık planı içinde işlevlendirilen eğitim ve yönetim birimlerine ek olarak Abdullah Gül Cumhurbaşkanlığı Müze ve Kütüphanesi'ne de ev sahipliği yapar (Url-4). Elektrik ve Buhar Santrali binalarının restorasyonu ve renovasyonu sonucu değerlendirilen bu müze ve kütüphane, cumhurbaşkanlığı sergisini, süreli sergileri ve kamuya yönelik eğitimleri içeren bütüncül bir yaklaşımdadır. Ayrıca, 1942'ye dayanan tarihleri ve Cumhuriyet döneminin ilk toplu konut uygulamaları olmaları niteliğiyle önemli mimarlık mirasları, iki katlı taş ev lojmanlar, günümüzde öğrenci köyü adıyla yurt olarak işlevlendirilir. (Görsel 4)

İstanbul Şehir Üniversitesi

İstanbul'da Asya yakasında nadir olan endüstri mirasının en kapsamlılarından

Cevizli Tekel Fabrikasının tarihi, Osmanlı'dan Cumhuriyet yıllarına dek süregelen, endüstri ve tarımın gelişimini ve ülke ekonomisine yüksek katkı sağlayıcı tütün üretimiyle özdeşleşir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin çeşitli yerlerinde kurulan tütün deneme evleri Cevizli'de Tütün Araştırma Enstitüsü kuruluşuyla kurumsallaşır. Devlet Demir Yolları, enstitünün önüne Cevizli adlı yeni bir tren durağı ekler. Günümüzde Kartal Adliyesi alanı içinde yer alan enstitü binası, dönemin batı kökenli Modernizm akımının ulusal adaptasyonlarından olarak mimari değerini hala sergiler. II. Dünya Savaşı sonrası sigara fabrikalarının talebi karşılayamaması sonucunda Cevizli Tekel Sigara Fabrikası'nın 1957'de yapımına başlanır; fakat ancak 1967 yılında üretime açılır. Avrupa yakasındaki İstanbul'un tarihi bölgelerinde konumlanan endüstri yapılarından farklı olarak, bu fabrikanın kurulduğu dönemde geniş çevresi bağ ve tarladır. Bölgede tarımla uğraşan halk ve Anadolu'dan gelen köylülerin fabrikada işçi olması sonucunda Cevizli ve devamında Kartal kentleşmeye başlar. Dolayısıyla önceki örnekler gibi bu fabrika da oluşumu öncesi ve sonrasındaki süreçleri, ait olduğu bölgenin, geniş çevresinin ve hatta ülkenin modernleşme tarihinin hikâyesini anlatan eşsiz bir somut kültürel mirastır.

Fabrikanın kapanması sonrası yedili blok olarak anılan Tekel Yaprak Tütün Depoları, Soğutma Ünitesi ve Buhar Üretim Merkezi kültür varlığı olarak tescillenir. Ayrıca, yaklaşık dört bin yüz asırlık ağacı barındıran alan, Bizans dönemine ait kalıntıların da yer aldığı arkeolojik kazı alanına komşudur. 2008'de devlet tarafından kırk dokuz yıllığına İstanbul Şehir Üniversitesi'ne tahsis edilen yerleşkede yeniden işlevlendirmeye yönelik restorasyon ve renovasyon projesi başlar. Erginoğlu & Çalışlar mimarlık ofisi tarafından master plan ölçeğinde ele alınan yerleşkede sosyal alanlar, eğitim alanları, yurt binaları ve spor binaları oluşan bir program çalışılır. Sorumlu mimarların, "genel planlamada tescilli yapıların ön plana çıkarılması ve görünürlüğünün artırılması kararı" (Url-5) doğrultusunda yüksek nitelikli bir tasarımla yenilenen endüstri mirası alanında, yapılaşma ve açık alan projelendirmesi sürmektedir. (Görsel 5)

Günümüzde çoğunlukla kent merkezlerinde, su kıyısı ve önemli ulaşım hatları kenarında konumlanan endüstri miras alanlarını sadece korumaya almak yerine yeniden kullanıma açmak sadece seyirlik imajlar olarak kalmalarına ve dolayısıyla zaman içinde maliyetli ve âtıl alanlara dönüşmelerine engel olur. Sürdürülebilirlik çerçevesinde, sosyal ve fiziksel çevreye katkı beraberinde, ekolojik açıdan alanın sıhhileştirilmesi mümkün kılınır. Verilen tüm örnek projelerde, eski üretim yapılarının isminin tamamının ya da bir parçasının, yeni üretim yapıları olarak tanımlanabilecek üniversite kampüslerinin isminde sürdürülmesi ilgi çekicidir. Eski üretim kimliği çağdaş üretim şekillerinin soyut olarak tetikleyicisi, somut olarak da yaratılma ve paylaşım platformu haline gelir.

Kaynaklar

Aksoy, A., Açıkbaş F. ve Akman A. (2007). Silahtarağa Elektrik Santrali'nin Hikâyesi, Silahtarağa Elektrik Santrali. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
Arolat, E., Bilgin İ., Sayın N. ve Tümertekin H. (2007). Santralistanbul. *Yapı* (313), 52-70.
Asiliskender, B. (2012). Cumhuriyetin Sanayi Kenti Kayseri ve Modernleşme Arayüzleri. *Güney Mimarlık* (8), 36-39.
URBACT. (2009). Synthesis of Base Line Studies of Networks Exploring Innovation and Creativity in Cities.
Url-1 http://www.ticcih.org
Url-2 http://tclf.org/landscapes/gas-works-park
Url-3 http://www.santralistanbul.org
Url-4 http://www.emrearolat.com
Url-5 http://www.ecarch.com

Görsel Kaynakları

http://lulab.be.washington.edu
http://www.santralistanbul.org/
http://arkiv.com.tr
http://www.agu.edu.tr
https://www.sehir.edu.tr

Mustafa S. Küçükaşcı

Uluslararası 10. Üsküdar Sempozyumu

Fertlerin cemiyet hayatına dair kurallar belirlenirken gerek merkezi yönetim ve gerekse mahalli idareler tarafından kültür alanını şekillendirecek politikalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. 1990'lı yıllara kadar sosyal belediyecilik alanının bir alt başlığı olarak ele alınan kültür, özellikle 2000'li yıllardan itibaren belediyelerin sunduğu hizmetler içerisinde daha çok yer almaya başlamış; bu çerçevede fiziki ve sosyal belediyeciliğin yanına "kültürel belediyecilik" adı verilen bir kavram eklenmiştir. Böylece kültürü, sosyal belediyecilik alanının bir alt başlığı olarak ele alan anlayış yerini, kültürel belediyeciliğin fiziki ve sosyal belediyeciliği tamamlayan bir vakıa olduğu gerçeğine bırakmıştır. Bu aynı zamanda şehirlerin gelişmesinde mahalli kalkınma dinamiği olarak kültürün ilk sırada yer alması gerektiğinin farkına varıldığı anlamına da gelmektedir. Çünkü mahallî kültür milli kültürün zenginlik çeşnisidir. Altyapı ne kadar sağlam zemine otururşa üstyapı o derece çeşitlilik ve zenginlik ihtiva eder, diğer bir deyişle kültür kalkınmanın temel hareket noktası hâline gelir.

Kültürel belediyeciliğin en görünür olduğu faaliyetlerin başında sempozyum ve kongreler gelmektedir. Aslında başta sempozyum ve kongre olmak üzere belediyelerin bütün kültürel faaliyetlerini, kent kültür ve bilincinin teşekkülü noktasında ne kadar tesirli olduğu bakımından değerlendirmek gerekir. Sempozyumların idarecilerine kültürün yerelde fonksiyonel olarak nasıl daha faydalı olacağının yolunu göstermesi, kentte yaşayan farklı kesimlerin, kent

Bu kadim şehrin geçmişe ait birikimini korumak, bugününü yaşanabilir kılmak ve çağın gereklerine uygun olarak geleceğe hazırlamaktır. Bunun için hayatın bir yönüyle değil, her alanıyla yakından ilgileniyoruz.

kültürü, kimliği ve değerlerini benimseyerek medenîleşmesinin de yolunu açmasının gerektiği de belirtilmesi gereken bir husustur. Bu sene onuncusu düzenlenen ve bilimsel zenginliği yanında, farklı tat, ses, mahiyet ve izlerle hatıraların renklendiği buluşmalar olan Üsküdar sempozyumları zikredilen düşüncenin en çok görünür olduğu faaliyetlerin başında gelmektedir.

Bugüne kadar düzenlenen dokuz ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU zengin bir literatürün ortaya çıkmasını sağlamış ve bu sayede 15 bin sayfalık ve 22 ciltlik bir "ÜSKÜDAR KÜLLİYATI" ortaya çıkmıştır. Bu yıl onuncusu yapılan sempozyumla bu külliyat daha da zenginleşmiş ve bu külliyata dâhil olan her yeni bilgi ve belge sadece Üsküdar'ın değil İstanbul'un, hatta ülkemizin hafızasının zenginleşmesi anlamın gelmektedir.

Bu hususu 23-25 Mayıs 2003'te düzenlenen ilk Üsküdar sempozyumunun açılış konuşmasında Merhum Prof. Dr. Halil İnalcık adeta Üsküdar'ı yönetenlere bir hedef olarak şu sözlerle ortaya koymuştur; "Bugün burada, hakikaten tarihi bir gün yaşıyoruz. Yurtlarına sahip çıkamayan milletler, yurtlarını kaybederler. Dünyanın incisi İstanbul üzerinde herkesin gözü vardır. Kıymetli idarecilerimizi, böyle bir bilinçle ve tarihimizin gerçeklerini ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirdikleri bu sempozyum dolayısıyla candan tebrik ediyorum."

Nitekim aynı sempozyumda tebliğ sunan 28 Mayıs 2018'de kaybettiğimiz İstanbul kültür ve medeniyetine büyük hizmetleri olan Prof. Dr. Semavi Eyice'nin Üsküdar'ın Osmanlı öncesi dönemine dair kaynak ve bilgi eksikliğinin üzerinde durmuş, onuncu sempozyumda dâhil olmak üzere sunulan

Uluslararası 10. Üsküdar Sempozyumu

tebliğlerle bu hususta önemli oranda mesafe kaydedilmiş olduğu belirtilmesi gereken bir husustur. Artık bugün hem prehistorik döneme hem de Üsküdar'daki Türk yerleşimine dair belgeler ve izler az da olsa ortaya çıkmıştır. Üsküdar'ın tarihi ve kültürel birikimi dikkate alındığında yeni bilimsel faaliyetlere durmaksızın devam etmek Üsküdar'ın sadece geçmişine değil bugününe ve geleceğine projeksiyon tutarak önemli sonuçlara ulaşılacağı aşikârdır.

Üsküdar Belediyesi himayesinde yapılan ULUSLARASI 10. ÜSKÜDAR SEMPOZYUMU, 19-20-21 Ekim 2018 tarihlerinde, Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. Üsküdar Belediye Başkanı Sayın Hilmi Türkmen başta olmak üzere, geçmiş yıllarda ve halen Üsküdar'da görev yapan birçok idareci ve yöneticiyle, çok sayıda Üsküdarlının katılımıyla, 19 Ekim Cuma günü akşamı gerçekleştirilen açılış programında İstanbul, Fatih Sultan Mehmet ve Marmara üniversiteleri rektörlerinin ülkemizin akademik camiasının en seçkin simaları programdaki yerlerini aldı.

Altyapı faaliyetleri, imar ve zabıta hizmetlerini en üst seviyede yürütürken sosyal ve kültürel alanlarda hizmet çeşitliliği sağlamaya çalıştıklarını beyan eden Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen açılış konuşmasında şu hususların altını çiziyordu:

"Bu yıl sempozyumların onuncusunu yapıyoruz. Hizmette devamlılık esas olduğuna inanıyoruz. Başlatmadığımız bir işi büyük bir zevkle seleflerimizi hayırla yâd ederek sürdürüyoruz. Sempozyumlar, hem halkımız hem de biz yöneticiler için büyük bir imkân, kaçırılmaması gereken bir fırsattır. Kültürü stratejik ve bütüncül bir yaklaşımla kamu planlama süreçlerine dâhil etme ve medeniyet merkezli planlama anlayışımızın yansıması ve en önemli veri toplama vasıtasıdır. Bunu bize sağlayan ve katkıda bulunan herkese teşekkür ediyorum. Niyetimiz, bu kadar kıymetli hocalarımızın huzurunda size Üsküdar'ı anlatmak değildir. Bilakis değerli hocalarımızdan Üsküdar'ı dinlemek, Üsküdar'ı öğrenmektir. Bu kadim şehrin geçmişe ait birikimini korumak, bugününü yaşanabilir kılmak ve çağın gereklerine uygun olarak geleceğe hazırlamaktır. Bunun için hayatın bir yönüyle değil, her alanıyla yakından ilgileniyoruz. Ulaşımdan, eğitime sağlıktan kültüre, sosyal yaşamdan spora, meslek edindirmeden yaşam merkezlerine, varıncaya kadar hayatın her alanını kuşatan, insanımızı merkeze alan, ihtiyaçlara cevabı önceleyen, gelecekte de devamlılığı projelerle Üsküdar'ı ve Üsküdarlıları ilgilendiren her konuya önem veriyor, yakından ilgileniyor, vaktinde müdahale, çözüm üretiyor, projeler hazırlıyor ve hayata geçiriyoruz. Üsküdar için söylenmedik söz bırakmamak, söyleyecek sözü olanlara imkân sağlamak daima şiarımız oldu. Sempozyumlar bizim ufkumuzu genişletip bize vizyon katıyor. Sosyal, kültürel ve eğitim faaliyetlerini çalışma alanlarımızın en başına koymamıza sebep oluyor."

Hilmi Türkmen'in çoğulculuğu öne çıkaran, herkesin kendisini dilediği gibi ifade etmesine imkân veren, sanatı ve yaratıcılığı destekleyen, kültürel hayata toplumun her kesiminin kolay erişimini ve katılımını sağlayan kültür politika ve programlarına işaret ettiği bu konuşmasından sonra sözü sempozyumun koordinatörü İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürü Dr. Coşkun Yılmaz aldı. Özelde Üsküdar genelde İstanbul'da yaşayanların altyapı, imar, trafik, temizlik, sağlık, eğitim vb. fiziki ve maddi ihtiyaçları kadar hatta bunlardan önce gelmesi gereken kültür ve sanata dair ihtiyaçların önemine işaret ettiği ve bunu

Üsküdar sempozyumlarıyla ilişkilendirdiği konuşmasında şunları söyledi:

"Üsküdar Sempozyumları sadece Üsküdar'ın değil, aslında asırları kuşatan bir medeniyetin tarihidir. Bir coğrafyanın, bir kültürün, bir inancın, bir milletin tarihidir. Yerel tarihler yazıldığı ölçüde, geniş tarihlerimiz daha mükemmel ve daha sağlıklı olacaktır."

Açılış konferansında "Camlarında Yangın Çıkan Üsküdar" unvanlı bir konuşma yapan ve Üsküdar'ın Türk edebiyatındaki zengin izlerine işaret eden Prof. Dr. İskender Pala, Üsküdar sempozyumlarının yirmi yılda bir enstitünün ürettiğinden daha çok bilgi ve belgeyi ortaya koyduğuna dikkatleri çekerek şu sözleri söyledi:

"Dile kolay. Eğer bir üniversite de olsaydı bunu bir enstitü zor başarırdı. Bu enstitü en az 20 yıllık enstitü olabilmeliydi ki bu kadar eseri ortaya koyabilsin. Bu kadar bilim insanını bir araya toplayabilsin ve bu kadar güzel şeyleri yapabilsin. Üsküdar böyle bir enstitüyü, varlığı bir mekâna bağlı olmadan yürütebilen bir belediye, bir kaymakamlığa sahip. Ne mutlu ki Üsküdar'da bu ilgi ve alaka hala bilim insanlarının üzerinden eksilmedi ."

Uluslararası 10. Üsküdar Sempozyumu, cumartesi ve pazar günleri tebliğ sunumlarıyla devam etti. Cumartesi ve pazar günüleri, aynı anda üç ayrı salonda başlayan oturumlar, sabah saat 09:30'da başladı ve akşam geç saatlere kadar sürdü. Kapanışla birlikte toplam 24 oturumun yapıldığı sempozyumda yerli ve yabancı çok sayıda bilim adamı Üsküdar'ı konu alan bildirilerini sundu. 150 civarında akademisyenin katılımcı olduğu

Uluslararası
10. Üsküdar Sempozyumu

"Üsküdar Sempozyumları sadece Üsküdar'ın değil, aslında asırları kuşatan bir medeniyetin tarihidir. Bir coğrafyanın, bir kültürün, bir inancın, bir milletin tarihidir. Yerel tarihler yazıldığı ölçüde, geniş tarihlerimiz daha mükemmel ve daha sağlıklı olacaktır."

sempozyumu, çoğu üniversite öğrencisi olan çok sayıda dinleyicinin takip etmiş olması da bu türden etkinliklerde çok görülmeyen bir manzaraydı. Ağırlıklı olarak tarih, edebiyat, sanat ve kültür konularının yanında "Üsküdar'ın Yönetimi" konusunda çok mühim ve gelecekte kendinden söz ettirecek 80 farklı bildiri sunuldu.

Üsküdar'ın zengin tarihi mirasını tespit ederek günümüze taşımak, günümüzdeki meselelerini ele almak, geleceğine yönelik tasavvurlarda bulunmak ve hayata geçirmek için çeşitli çalışmalar yapmak, entelektüel bir faaliyet olmanın ötesinde bugünü yaşanılır kılmak ve geleceği tasarlamak açısından önemli olan tadımlık değil doyumluk olan ve hiçbir zaman göstermelik olmayan sempozyumların Üsküdar'ın en büyük zenginliği olduğu unutulmamalıdır.